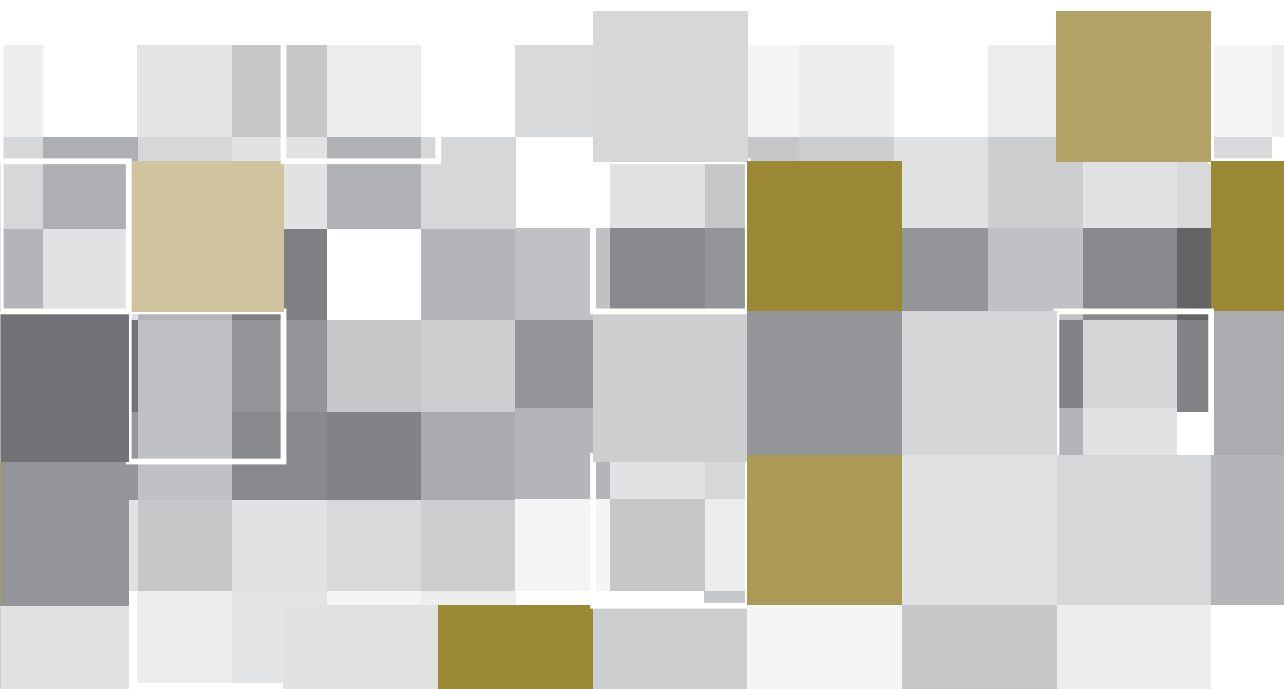

2014 - 5
LIII. évfolyam

Életünk

irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

ELEIUNN

T A R T A L O M

Tornai József ■ versei / 1

Csák Gyula ■ Háttér (Önéletrajzi részlet 19.) / 4

Miklya Zsolt ■ versei / 16

Fábián László ■ Egyél érett gyümölcsöt! / 24

Tábori Ottó ■ versei / 30

Láng Gusztáv ■ Baráti kalauz Tábori Ottó verseihez / 33

Gál József ■ Rekviem egy galériáért / 36

Zalán Tibor ■ Ének Igorról és csapatáról / 50

Géczi János ■ A hang / 63

Sajó László ■ Ladányi élt, Ladányi él, Ladányi élni fog / 75

Weiss András ■ A kezdet / 81

TORNAI JÓZSEF

Carmine lugubre

Hol? Mikor? Hogyan?
Kérdeztem őket, hiába,
hallgatnak naphosszat.
Hálás legyek? Ez kevés.
Több, mikor fölébredék,
és az ablakon Nap adja a választ.

Hol? Mikor? Hogyan?
Villás hársfaágra függeszkedek.
Ez is kevés, de a kileveléshez éppoly
elég, mint a pöszmétebokrok tüskéje
és ujjbögyöm húsán a vér.

A jégeretnek

Nem a láng az igazi büntetés,
hanem a fagy. Voltam én
is olyan bűzös eretnek, hogy
mikor már a húsom perzselését vártam,
hirtelen egy jégtábla
sodort el valahova, hol csak
jegesmedvék és fókák vettek
körül sűrű bundájukban,
én meztelenül dermedtem oda
a vesztőhelyemre. Az Északi-sark nem remény.
Miért bűnhődtem így mindent fordítva?
Agytekervényeim sem segíthettek.
Nem született már meg koponyámban
a legártatlanabb tagadás se.
Kijózanodtam. Hogy lehettek volna
indulatai egy jégszobornak!
A máglyán azonban elégsz,
sunyi hitetlen! Hamvoidat négy
égtáj felé szórva semmisíti úrré a szél,
de él a jégeretnek.

A legnagyobb világosság

I.

Szeresd embertársaidat! Ez itt most az égetett agyagtáblákra vésett örökség. Ez a folyó éjszakája.

Itt lettünk táltos-ősök. Az agytól-beteg embert meggyógyítani nem tudtuk. Ezer isten lakik a sejtjeinkben.

Csillag-lidérceket rajzoltunk. Csak a szeretet teremt száz csodákat. Emberek vagyunk, mezőn kérődző,

nőstényeket hágó csorda. Szárcsákat, vízicsibéket ellett a folyó éjszakája, a siklók se csavarodtak ki belőle.

2.

Csillagtalálkozások, vén tejutak itt aludták ki fáradtságukat. Gömbhalmazok és galaxisok milliárdjait hirdeti a folyó.

Mi itt heverünk a kozmikus szarkofágokon. Ez a folyó éjszakája. Medre mindennek. Jövés és menés nyughelye.

És most vissza. Minden hív. Csábít, amitől iszonyodtunk. Megszólítanak a légüres terek. Vonzanak, kérnek,

parancsolnak. Nem lehet elhinni, elképzelni. Egy lépés, és mi leszünk a folyó éjszakája. Én, te, mind, akik

szeretik egymást. Én már megyek, az Andok leszek, és a Csomolungma. Hogy félttem, hogy félek! Fény akartam

lenni, és most csak sötétség. A hívás: a folyó éjszakája. Hab nélküli folyó és part nélküli éjszaka. A legnagyobb világosság!

Mindent átúszó halak

Rég megmondtam, könyvvé leszek,
rég megmondtam, könyvvé leszek,

paradicsommadár-sereg,
paradicsommadár-sereg,

ha nem madár, színes pára,
ha nem madár, színes pára,

valaki lelkét megszállja,
valaki lelkét megszállja,

az a fény nem én vagyok már,
az a fény nem én vagyok már,

krisztustövisfa ágán,
krisztustövisfa ágán,

lapozgat majd egy-két ember,
lapozgat majd egy-két ember,

más elmével, más szemekkel,
más elmével, más szemekkel,

s elgondolja, volt egy lélek,
s elgondolja, volt egy lélek,

aki minél szűrtebb, vénebb,
aki minél szűrtebb, vénebb,

annál gyorsabban fut vére,
annál gyorsabban fut vére,

visszafelé az ős-méhbe,
visszafelé az ős-méhbe,

hol a percet növesztgetik,
hol a percet növesztgetik

tenger szörnyetegeit,
tenger szörnyetegeit

minden átúszó halakká,
mindent átúszó halakká.

(Ö N É L E T R A J Z I R É S Z L E T 1 9 .)

100.

Haladtunk a legújabbban megjelölt célunk, Novi Pazar felé. Az ifjú megfigyelő vezette az autót, idősebb társa egyenes derékkal ült mellette. Tartása és szótlansága ünneptélyességet közvetített.

A tolmácsnő a lankás tájat nézte, bár az autóablak sűrűn bepárasodott. Bosszúsán törülgette egy kilátásnyi darabon.

Az az ötlet fogott talajt váratlanul az agyamban, hogy el kellene rejtenem igazi érzéseimet és gondolataimat.

Az efféle rejtőzködés férfias adottság, vagy inkább tanult tulajdonság. Délceg dölyf, kifejezéstelen arc és merev tekintet. Akár a Szfinx.

Előkelőbb olvasmányaimból ismertem ezt a pózt.

Ilyen álarc mögé bújni mindenestre ajánlott módja lehetett annak, hogy enyhén bejedit, csodálkozó ábrázatom eltűnjön, és értelmesebb lényem tükröződjék helyette.

Másrészt azt is menten beláttam, hogy ostoba buzgalom lenne bármiféle színészkedés. Teljesen jogos az elképedésem, hiszen olyasmit hallottam, ami tényleg elképesztő.

„Budapesten és Debrecenben ellenforradalmi felkelés tört ki, amit azonban a szovjet csapatok levertek.”

Értelmezhetetlen.

De valami csakugyan történhetett. Valami, aminek a szele ezer kilométer távolságból is elért hozzám, és módosította bulgáriai beágyazódásomat. Megváltoztak az úti célok, tilos a telefon használata, és ki tudja, mi következik még?

– Visszaadtam én az útlevelét? – kapta rám szemeit a tolmácsnő.

Keresni kezdtem belső zsebemben, megtaláltam s előhúztam.

A tolmácsnő gyors mozdulattal elvette, kinyitotta, belenézett, aztán kis retiküljébe dugta.

– Jobb helyen lesz nálam – mondta.

– Lehet, hogy le is tartóztatnak? – kérdeztem.

Kiérezte a nő a kérdésemben bujkáló malíciát.

– Munkatáborba viszik – felelte.

– Bulgáriában léteznek még koncentrációs táborok? – ámultam el.

– Léteznek. Ügyeljen rá, hogy ne használjon olyan kifejezéseket, amiket az elől ülők is érthetnek. Szükségtelen bevonni őket bizonyos témájú társalgásunkba.

– Márpedig én direkt meg akarom vitatni ezzel az elől ülő, gyapjas komámmal, hogy miképpen foglaljunk állást a Pesten történeletről! Mindig tudunk egymásnak újat mondani.

– Erről bajosan beszélhetne vele. Nem tud a dologról.

– Nem olvas újságot?

- Nem adtak hírt az újságok.
- Az meg hogy lehet?
- Úgy gondolják a döntéshozók, hogy fölöslegesen keltene izgalmat az esemény országos pertraktálása.

- Hallgatási tilalom van Bulgáriában a magyar eseményekről?
- Addig, amíg ezt fel nem oldják a döntéshozók.
- És maga hol kapott olyan bőséges tájékoztatást, hogy nekem is jut belőle?
- Bizonyos munkaszervezethez tartozom, amelynek megvan a maga hierarchiája. Mindenki éppen annyit tud, amennyit tudnia kell, hogy a munkáját jól végezhesse.

Hirtelen olyan érzésem támadt, mintha most égett volna körmömig a cigaret-tám. Körbe is lestem, hogy merre látok hamutartót, de mindet kiszerezték az autóból.

Fél éve hagytam abba a cigarettázást, kisebb részben egészségügyi, nagyobb részben anyagi okokból.

Fejszámolással kiderítettem, hogy fél év az hat hónap, tovább aprítva száznyolc- van nap. Ha napi huszonöt darabbal kalkulálok, akkor négyezer-ötszázat nem szív- tam el azóta, vagyis megtakarítottam ez által: na, mennyit is?

Soha nem derült ki, mert éppen úgy filléres gondjaim voltak, mint azelőtt.

A dohányzás ártalmosságával foglalkozók állítják, hogy a cigaretta elhagyását követően már egy éven belül felére csökken az infarktus veszélye. Ezek szerint én még csak huszonöt százalékgig jutottam.

Itt meg is állok. Nem akarok egészségesebb lenni.

Vad vágyat éreztem, hogy rágyújtsak.

- Maga soha nem dohányzott? - kérdeztem a tolmácsnőt azzal a szándékkal, hogy előtérbe helyezzem a témát, és ameddig lehet, ott is tartsam.

- Tubákoltam - válaszolt felderülő mosollyal. - Miért kérdezi?

- Egyszer már leszoktam a dohányzásról, de most megint rá tudnék gyújtani. Szenvedek a hiányától. Tizennégy éves koromban kezdtem és tizenkét éven át meg- szakítás nélkül füstöltem. Gondolhatja, mennyire összenőtt velem a szokás.

Elöl is figyelni kezdtek. Közelebb hajoltam a tolmácsnőhöz.

- Mi az, hogy tubákolás?

- Dohányport szippantani.

- Miért szippantott?

- Jelentkező asztmám ellen ajánlották. Azon kívül elegáns mozdulatokkal járt és nagyon szép tubákosszelencét kaptam a férjemtől. Tetszett a játék. Előző száza- dokban mánia volt a tubákolás egész Európa arisztokráciája köreiben. Egy idő után tele lett a házunk szelencékkel, mert a férjem valamennyi üzleti útjáról tubákossze- lencét hozott nekem ajándékba.

- Az én nagyapám pipázott.

- A tubákolás után aztán pipázott az arisztokrácia is, de az köpködéssel járt, ezért áttértek a szivarra.

- Nagyapám bagózott is. Rágta a dohánylevelet.

- Különféle növényi levelek rágása sokféle divatozik.

- Tudta azt maga, hogy Kolumbusz Kristóf volt az első, aki dohányfüstöt eregető személyeket látott?

- Nem tudtam.

Püspökladányi úri gyerekeknél föllelhető indiános olvasnivalókból származott a tudásom, de nem árultam el.

- Cserép anyagú, olcsó pipája volt nagyapámnak – folytattam a mindinkább kellemesnek tetsző téma tárgyalását. – A húsz centi hosszúságú szárat ő faragta bele. Éppen úgy a mestergerendán tartotta leveles dohányát, mint „A puszta télen” című Petőfi-vers szereplője. Biztosan tanulta maga is ezt a verset, ha magyar iskolába járt. Az asztal sarkára tett dohányvágó deszkán vágta meg nagyapám, aztán a dohányzacskóba söpörte, amit én készítettem egyik disznóvágáskor a levágott hízó húgyhólyagjából. A néprajzban járatos Dorogi tanító úrtól tanultam.

Nem folytattam a hangos beszédet, de emlékeztem, hogy nevének kezdőbetűit maga véste réz-öngyújtójára analfabéta nagyapám, és mosolygott a szeme sarka, valahányszor erre a remekműre nézett.

Petőfi Sándor vers-alakjától eltérően csizmája szára helyett inge nyakába dugta pipáját, amikor nem szívta. Szárával lefelé a tarkójánál szorította begombolt inge alá. Pihenéskor, ha szélvédett helyre húzódhatott, elővette, megtömte és meggyújtotta. Eloltás, kitisztítás után vissza az ingnyak alá, és lehetett folytatni akár szabadban, akár zárt helyen a hajladozással, testi erő megfeszítésével végzendő paraszti tennivalót – a pipa kéznél maradt.

- Ledöntötték Sztálin szobrát? – fordultam a tolmácsnőhöz.

- Azt mondják – vonta meg a vállát.

- Úgy képzeli, hogy valakik arra jártak és hirtelen felindulásból, vagy véletlenségből egyszer csak ledöntötték?

- Semmit nem képzelek, csak elmondtam magának, amit nekem is mondtak.

- Sokszor láttam azt a szobrot, álltam a tövében. Vasból, vagy inkább acélból öntött monstrum, amit szakemberek összehangolt munkájával és gépekkel emelhettek a helyére. Nem lehetett csak úgy lepöccenteni onnan.

- Lényeg, hogy ledöntötték.

Ez úgy hangzott, mintha sikerként nyugtázta volna a tény s felbosszantott vele. Nem sok teret adhattam azonban közéleti mérgemnek, mert másfajta izgalom hatalmasodott el a tudatomon. Valóságos lövedékként vágódott ugyanis agyamba, amint kiejtette imént a „férjem” szót. És ez a szó ott égett minden idegsejtemben azóta, mert nem tudtam elemészteni.

Férje?

Esetleg ma is van?

Miképpen élhettünk egy héten át bizalmas közelségben, anélkül, hogy erről szó esett volna?

Ha titkolni akarta, miért fedte most fel?

Új minőséget akar adni együtt utazásunknak?

Amint felmerültek, azonnal elenyésztek ezek a kérdések is. Homályos szégyenérzet futott át rajtam, amiért ebbe az irányba kalandoztak gondolataim egyáltalán. Hogyan mérhető össze privát kapcsolatunk akármilyen újszülött mozzanata azzal, ami az országom és a közöttem lévő viszonyban bekövetkezett?

Attól kapott igazán új minőséget a helyzetem, hogy valami nagyon fontos változás történt Magyarországon!

Erre kellene összpontosítanom, ezt kellene értenem és megértenem!

Annyira magamba mélyedtem s bizonyára el is komorodtam, hogy egy idő után aggodalommal szólt rám a tolmácsnő:

– Are you all right?

Bólogattam, hogy jól vagyok, de azért nem egészen leplezhető izgalom vibrált a hangomban. Elkértem kis úti térképét és mohón vizsgálni kezdtem. Pár pillanatig Magyarországot bámultam, de azután utazásunk helyszínére lapoztam.

– Mért megyünk visszafelé? – kérdeztem a térképre meredve és igazán meghökkenve. – Mért nem Szófia felé haladunk?

Kikapta kezemből a térképet a tolmácsnő, s amíg a helyére dugta, ideges nevetéssel magyarázta, hogy az ő hibájából kényszerülünk erre a kis kitérőre. Alig néhányszor tíz kilométer, de megéri, mert Novi Pazar nagyon szép hely. Benne volt az eredeti tervünkben is, csak ő rosszul navigálta a sofőröket, azért kell most pótlólag oda utaznunk. Azután már valóban azon a vonalon haladunk, amit az előbb ismer-tett.

101.

Bizonyosra vettem, hogy Novi Pazar csak alibi kitérő. Hosszabbítják általa Bulgáriában kerin-gésemet, mert még nincsen róla döntés, hogy mi történjek velem, ha Szófiába érek?

Fejtöréseket okozhatok valakiknek.

Ez a gondolat kaján derűt röppentett szét idegeimben. Lám csak, kényszerűen bár, de megnövekedett a rangom a korábbi napoké-hoz képest!

Az enyhe jókedv azonban hamar elillant.

Az otthoniakra zúduló, ismeretlen veszedelmek özönlötték el képzeletemet.

Mi van például Tuli Jóska kollegámmal, akivel hatalmasat ittunk az engem búcsúztató estünkön, a frissen megnyílt Bajkál nevű mulatóban?

Meg a többiekkel a Szabad Föld szerkesztőségében?

Mi van a Szabad Nép székház emeleti étkezőjében Pándi Pállal, Tardos Tiborral?

Mi történik Devecseri Gáborral, s más, ismerősi körömbe tartozó művésszel? A volt népi kollégistákkal? Az egész reformkommunista értelmiséggel, ahogyan a tolmácsnő összefoglalóan megnevezte a vétkesek armadáját.

Akik együtt szervezték és vezették a tüntetést, amelynek során elfoglalták a rádiót, kimetszték a zászlóból a címet, ledöntötték Sztálin szobrát. Nagy szelet kapott és dagad a vitorlájuk.

De leverte őket a szovjet hadsereg.

Ez hogyan zajlott?

És azután mi lett?

Közelítően sem rajzolódtott fel képzeletem vetítővásznára, hogy miképpen történik otthon a történelem, de a tolmácsnő által közvetített brosúra szöveget azonnal elutasítottam. Valamely központi helyen, mindenkinek kötelező elhívésre szólóan formázott híradásnak véltem, ami ezer más leírással volna helyettesíthető, ha teret kaphatnának azok a más leírások is.

– Mehr und mehr, seiner selbst nicht machtig sein – szólott rám a tolmácsnő, mintha azt mondaná ijesztésként, hogy: bakk! Holott úgy szólott német szövege: „Hovatovább nem bír magával”.

S még magyarabbra úgy is fordíthattam: ne engedje már, hogy ennyire maga alá teperje a kétségbeesés!

Okos nő volt, eléggé ismert is már ahhoz, hogy közelítően sejdítse látható töprengésemnek akár a tárgyát.

Ehhez a tárgyhöz azonban nem engedtem közel. Mi értelme lenne vitába bocsátkoznunk? A valóságot ő sem ismeri, a valóságot helyettesítő hivatalos bolgár véleményről meg semmi értelme agyalni.

Arra kértem, tegye lehetővé, hogy Novi Pazarban cigarettát vásárolhassak.

Voltak érvei a dohányzás ellenében, de nem vitte túlzásba. Abban egyeztünk meg, hogy az autóban nem gyújtok rá és általában mellőzöm a füstölést az ő társaságában.

Mohó várakozással figyeltem az idő múlását, aminek egy pontján majd tüdőre szippanthatok néhány isteni slukkot!

Annyira javult kedélyállapotom, hogy csevegő módban hoztam szóba házasságát, aminek hallatán pedig az imént még összereztem. Most sem a kérdésem formája, sem tónusa nem árulták el, hogy a legcsekélyebb érzelmi érintettségem hordozói lennének. A tolmácsnő azonban vagy nem hitte ezt, és korábbi megfigyeléseire emlékezve tartott tőle, hogy túlságos izgalomba jövök házassági meséje hallatán, vagy hirtelen jött gyanúja szerint őt magát zaklatta volna fel a história. Nem akart beszélni róla.

– Nagyon bonyolult – mondta kitérően. – Halljuk előbb a magáét. Magának is jobb lesz a múltra koncentrálni most, nem pedig a jelenrel foglalkoznia.

Ez a múltba hívó ajánlata megint visszarántott a jelenbe.

Anyám jutott eszembe.

Falun élő rokonaim némelyikének arca is fel-felvillant. Ők nem a revizionista értelmiség részei, talán meg sem határozható, hogy a társadalomnak milyen társult tagjai – velük mi történik?

Avagy miként alakulnak napjai budapesti háziasszonyomnak, a magyarnóta-énekesnek? Nála hagytam párttagkönyvem, mert azt szigorúan tilos volt külföldre vinni. Két kezébe fogta, dús keblére szorította és Istenre esküdött, hogy nagyon vigyáz majd rá, de tudja róla, hogy ezért jutalom jár. Pajzán fények csillantak zsírpárnákba ágyazott kék szemekben, táncoltak arcán a gríberlik és pusztit kért előlégben.

Ez az emlék mosolyra ingerelt. A tolmácsnőt meg felvillanyozta a közlés.

Tudomásomra hozta, hogy mától exkluzív missziót vállal magára velem kapcsolatban. Lelki vezetőmként is kíván tevékenykedni.

Nem szabadulhattam a gyanútól, hogy speciális képzést kapott a shumeni pártirodán, vagy azzal kapcsolatos intézményben, abban a nagy házban, amelynek a parkolójába feltűnően sok autó érkezett ma délelőtt. A magyar politikai földrengés hullámai verődtek ide s ebből következően zajlottak sürgős intézkedések. Terítették a megfelelő értelmi szintekre mindenekelőtt azt, hogy mit kell gondolni, meg azt, hogy miképpen kell másokkal is ugyanazt gondolkodtatni!

Takaros formában és higgadt hangnemben magyarázta a tolmácsnő, hogy óvni és működtetni kell szellemi, meg lelki energiáinkat a hátralévő időben, hogy károsodás nélkül vészeljük át az utazás maradékát s inkább a begyűjthető szépségekre fordítsuk figyelmünket bulgáriai tartózkodásom folyamán.

– Arccal a pozitív teóriák felé! – rikkantottam és emlékeztettem burgaszi buzgalmára, amikor azt tanácsolta, hogy a tengerészek tisztiklubjában tartandó esetleges előadásom során ne csupán a negatívumokat soroljam Magyarországról, hanem inkább ellenkezőleg. – Most mit ajánlana?

Megint kerülte az egyenes választ. Szigorúvá lett, és felhívta a figyelmemet, hogy Burgasz emlegetése ürügyén legjobb lenne, ha írásban számolnék be az általam hitelesnek nyilvánított balesetről, vagy nevezzem, aminek akarom. Minél előbb írjam le, amit igaznak vélek, és ő eljuttatja a szervekhez, meggyőzve őket, hogy hagyjanak békén a továbbiakban.

Hangoskodásomra elől is felfigyeltek. Az ifjabb ember, aki a kormány mögött ült, éppen csak belebámult a visszapillantó tükörbe, az idősebb teljes testével hátrafordult s felvonta a szemöldökét. Ahhoz hasonlított arckifejezése, mint amikor az országúti reggelizőasztalok mellett ácsorogva, söröskorsója mögül bandzsított rám.

Töprengőnek találtam tekintetét akkor is, most is. Föltehetően ő is kapott valamilyen tájékoztatást a magyar eseményről és megpróbálja bemérni, hogy miképpen kell ezek után formálnia hozzám való viszonyát?

Amint átsuhant rajtam ez a feltevés, megsajnáltam a magasra vont szemöldökű férfiút. Megérintettem a vállát, és félig lehunyva szememet, halkán, de érzéssel énekelni kezdtem a Burgasz és Várna közötti utunkon sokszor harsogott, vagy dúdolt dalt:

„A folyónál állt Dunnyuska, Dunnyuska-a Dunnyuska
Alkudott épp egy csónakra, csónakra-a, csónakra.”

Itt megálltam, de átvette és oroszul folytatta a gyönyörű sort az ifjú sofőr, amely sor magyarul úgy szól:

„Sűrű az erdő, nap sose járja, nem szól benne csa-a-lo-o-gány.”
Utána mély csend lett.

A töprengő férfiúval összeakasztottuk a tekintetünket s pillanatokra így maradtunk. Ő kezdett engedni merev tartásából. Elfordult, az utat nézte, azután megint felém fordult félig s mondani kezdett valamit, amit csak nagy késéssel fordított a tolmácsnő.

– Hát, látja, most majdnem megfogott ez az ember. Nem könnyű magyarul kifejezni, amiről motyog. Olyasmi, hogy jó dolog, ha méltányolni tudjuk valakinek a fájdalmát is, ha annyira közelinek tartjuk az illetőt, hogy a fájdalmát is megkalkulozzuk, ámbár annak a fájdalomnak a forrása idegen tőlünk. Vagy efféle. Meg azt is mondja, hogy létezik olyan fenoména, ami minden határon felül összekapcsolja

az érzéseket. Szóval filózik az öregfiú. Nem is rossz, amit kapizsgál. Megdicsérem érte.

Előrekiáltott valamit, mire a „filozófus” a levegőbe csapott. Úgy fogtam fel, hogy megjátszott sértettséggel háraitott el egy titkon jóleső méltatást. A tolmácsnő szerint viszont azt jelentette a pimasz mozdulat, hogy „Bolond lyukból bolond szél fú!”.

Ennek a vaktában született önironikus, egyben tréfás megfejtésnek az ellenére, vagy örömeire visítva nevetett fel a hölgy, mire mindnyájan hahotázni kezdtünk.

Bizonyos felszabadultság önkéntelen és visszafojthatatlan kifejeződése volt ez mindenki részéről.

Az átélt napok viszontagságai nem egyformán hagyták rajtunk lenyomataikat, de jó együttessé formáltak bennünket.

Főképpen burgaszi balesetem kovácsolt össze engem a „fiúkkal”.

Véres volt a fejem, amikor felfedeztek szállodai szobámban. A tolmácsnő akkor, és még két napig, az éppen Burgaszban összeült német és bolgár haditengerészeti vezetők tanácskozásán tolmácskodott, vagyis értesíteni sem lehetett helyzetemről. A kórházi ellátásom idején, meg a rendőrségi zaklatások során a fiúknak kellett helytállni. S ők szállítottak végül Burgaszból Várnába, akár a hímes tojást. Annak a boldog utazásnak alkalmával tanultuk el egymástól az összes nemzetközi dalt, amely lélektől lélekig közvetítette mondanivalóinkat, anélkül, hogy ismertük volna egymás anyanyelvét.

Zakóm ujjával gyorsan megdörzsöltem párásodó szemeimet.

– Jawohl! Jawohl! – ismételte nagy hangon a tolmácsnő. – Van fájdalom és balszerencse, amit az értelem elfogad, de a szív igenis irtózik.

Süteményes dobozt emelt a térdére. Erősen ajánlotta is, hogy fogyasszunk, mert Novi Pazarban nem tölthetünk időt étkezéssel, hanem rövid séta után irány Targoviste. Ott aztán majd nagyot vacsorázunk!

– És magát is megdicsérem – fordult hozzám, bekapva egyet a süteményekből. – Jól teszi, ha barátkozik a fiúkkal. Kicsit hangos volt a nótájuk, de meghatóan szólt. Jawohl! Nem szabad engednünk, hogy elhatalmasodjék rajtunk a sadness, a szomorúság, a bánat. Nincs rá szükség, hogy más bajaink mellett a sadness-t is magunkra vegyük.

Lelkesülten kínálta süteményeit, meg elképzeléseit arról, hogy úgynevezett bedtime-story-kat adunk majd elő egymásnak, ami elbeszélőnek és hallgatónak egyaránt kellemes és igényes időtöltés.

Elvigyorodtam, amint agyamig ért az angolról magyarra fordítás, de a tolmácsnő gyorsan figyelmeztetett, hogy semmi félreértés: nem gyerekmeséket, hanem igaz történeteket fogalmazunk egymás számára. És nem ágyban fekvé, hanem utazás közben adjuk elő, hogy jobban teljék az idő.

Közeledtünk a városhoz. A tolmácsnő tárgyalt valamit a fiúkkal, a végén hozzám fordult, és idősebbik sofőrünk felé bökött állával.

– Filozófus elvtársunk nincs elragadtatva a bedtime-storyk ötletétől. Szerinte szóltanul is jól telik az élet az ágyban. Jópofa, mi?

Óratorony, törökfürdő, kolostor lettek volna az elsősorban ajánlott idegenforgalmi érdekességek, de jobban vonzott az eszpresszó, amelyben jó kávé és filteres cigarettát is lehetett kapni.

Egész kartonnal vásároltam s egy szátra rögtön rágyújtottam, ügyelve, hogy ne füstöljem össze a tolmácsnőt.

A fiúk benzinért mentek, mi pedig sétába kezdtünk a turistákat csábító csinos, imitt-amott egyenesen csicsás városközpontban.

– We don't know what fortune has in store for us – mondta a tolmácsnő. Mielőtt lefordította, pergő nyelven közölte, hogy feltevése szerint sokkal többet értek angolul, mint amennyit bevallok. S ez a látszat azért van, mert kényelmességre, még inkább: lustaságra vagyok hajlamos, továbbá figyelmetlenségre, amivel őt kifejezetten zsenírozom időnként. Az iménti szöveg pedig azt jelenti magyarul, hogy nem tudhatjuk, mit tartogt számunkra a szerencse.

Rosszul érintett zsémbeskedése, ami már-már kötekedésnek is felfogható volt. Nem kívántam azonban visszavágni, mert féltettem a cigarettázás kéjes hangulatát. Éppen tizenkét éves korom emléke villant fel bennem, amikor első cigarettánkat szívtuk Varga Gyuszi barátommal. Száraz tyúktrágyát csavartunk újságpapírba, ami lángra kapott amint meggyújtottuk, de azért némi füstöt is nyeltünk és az egész attrakció kiválóan alkalmas volt arra, hogy kérkedjünk vele a magunk köreiben.

Ehhez a történethez társult az igazi első cigaretta metamorfózisa, amit meg is írtam egy novellában, és az meg is jelent az Új Hang című folyóiratban, amit akkor egy Fekete Sándor nevű szerkesztett.

Családunk legrangosabb, mert legerősebb, meg legerőszakosabb tagjával, Ferenc bátyámmal, anyám bátyjával arattunk 1945-ben, a földosztáskor kapott új földünkön. Bátyám kaszált, én a marokszedője voltam. Egyik pihenő alkalmával cigarettát sodort magának, aztán felém nyújtotta a dóznit és azt mondta: „Gyújtsunk rá, fiam!”.

A felnőtté avatás gesztusa lehetett részéről ez a mozdulat, de visszaemlékezéseim során akként is gazdagodott, ünnepélyesedett az esemény, hogy hitem szerint békülés támadt a lelkében. Általános baja volt velem, hogy ételpusztító fattyúként léteztem nagyapámék családjában s az ebből fakadó ellenérzése szelídült csöppet, amikor jogot adott, hogy rágyújtsak.

Kitűnt, hogy nem zsémbeskedik a tolmácsnő, hanem feltörő örömeinek adott kifejezést, amikor játékosan megdorgált angol-ügyben. Olyan intézményt fedezett fel, amelyet igazán a szerencse hozott utunkba, mert éppen erre volt szükségünk, elsősorban énnékem.

Csilingelő ajtón léptünk be egy tarka intézménybe, amely a tolmácsnő magyarázata szerint úri és hölgyfodrászat, manikűrös és pedikűrös, továbbá meghatározott kirurgusi, tehát sebészeti szolgáltatást is vállalnak és végeznek.

A tennivalók megtárgyalása után megborotválták a képemet, majd a kötéseket is lecserélték a fejemen. A keresztben-kasban feltekert gézek helyett két angoltapaszt ragasztottak gyógyuló koponyámra. Megcsinosították a burgaszi kórházban összebarmolt frizurámat is.

A tolmácsnő örvendezve magasztalta új külsőmet. Hevesen tiltakozott, amikor pénzem után kotorásztam és erősködtem, hogy állni akarom a ceheet.

– Mind your own business – emelte fel figyelmeztetőn az ujját, és felvilágosított, hogy az efféle költségek a vendéglátó országot terhelik. Törődjek a magam dolgával.

Jó visszhangra lelt bennem a figyelmeztetés. Nagypipájú ajánlkozásom közben éppenséggel arra gondoltam, hogy tervet kellene készítenem zsebpénzem felhasználásáról. Tanácsolták Pesten, hogy semmit se őrizzek meg a bolgár valutából, mert nem jegyzik a nemzetközi pénzpiacon, ámde saját működési területén mégis jó hasznát vehetem, ha ésszerűen költöm el.

Egy hétig még vendégként élek Bulgáriában, és jól jön, hogy túpénzem is van hozzá. Ha vendéglátóim tanácsára, vagy egyetértésével valóban maradok Bulgáriában, akkor nyilván kapok majd valami munkakört, meg rendes fizetséget.

Az lesz a jövőm egyik változata.

Jelenlegi eszemmel ellenzem és kizártnak is tartom.

Már otthon megváltott vonatjegyem van Szófiából Belgrádon át Budapestre. Erre a vonatra mindenképpen felszállok október 31-én!

S hogy ezt követően milyen jövőndő vár, azt meglátom, ha elérkezik.

Lehangolt a gondolat, hogy Magyarország és én külön költségvetésből gazdálkodunk mostantól. Nem látunk egymás zsebébe. Sejtelmem sincs arról, mekkora lehet az otthoni események bekerülési költsége országosan, amiképpen azt sem tudom, hogy mennyibe jön például nekem a Sztálin-szobor ledöntése – privátim?

Magyarországgal sodródok, a része vagyok.

103.

Targoviste felé haladva előadta a tolmácsnő, hogy a város háromszázötven kilométerre van Szófiától, északkeleti irányban, Várnától pedig százharminc kilométerre. Még néhány idegenvezetői adatot ismertetett, azután felkiáltott:

– És Bulgária egyik legnagyobb borüzeme is Targovistében van! Ha nem a legnagyobb! – Előrehajolt és a kocsit vezető, idősebb férfiú vállára csapott. – Így van-e, Penkó?

Felvillanyozott, hogy megtudhattam végre, melyik férfi útítársunk neve Penkó? És akkor a másiké, az ifjabbiké a Nikifor!

Addig ismétlem, amíg meg nem tanulom!

Penkó és Nikifor.

– Dá – dörmögte Penkó és az igenlő szóval ellentétes jelentésű, tagadó mozgást végzett a fejével, ahogyan azt már megfigyelhettem bolgár emberek szokásaként. Szótalan maradt és komorságot sugallt a tartása.

A tolmácsnő viszont lelkesen lobogott és kétszer is rám kacsintva biztosított, hogy feltétlenül ellátogatunk a borüzembe.

Udvarias, de kesernyés mosollyal fogadtam a hírt és hallgattam a további, remek adatokat a borüzemről és eyebeokról.

Az okozta váratlan és alig leplezhető rossz kedvemet, hogy nem tetszett a tolmácsnő vállveregető gesztusa. Önmaga miatt sem tetszett, de főként azért ingerelt, mert az én hasonló mozdulatomra emlékeztetett.

Arra, amikor én is a sofőr vállára tettem a kezemet és énekelni kezdtem a Dunynyuskát.

Nagy adag manír, megjátszott érzelgősség, hamisság, hazugság, cinizmus keveredett a mozdulatban, s mindabban, amit a jelenethez kötődve műveltem. Tartozéka

volt ilyenfajta viselkedésemnek valamennyi őszinteség is, a jellemző mégis az volt, hogy gúnyolódtam azokon, akiket sikerült meggyőzni őszinteségemről.

Gyalázatos képességem volt a mások becsapására, félrevezetésére irányuló manőverezés.

Annál inkább alávalóság volt ez az értelemmel-érzelemmel zsonglőrködő mutatvány, mert általam kedvelt emberekre is rászabadítottam. A Bulgária gyönyörű tájain velem utazó két férfiút például növekvő rokonszenvvel vettem tudomásul, mégis alanyai lehettek annak a hajlandóságomnak, hogy kifigurázzam őket.

Otthoni, mindennapos szellemi „ujgyakorlataim” közé tartozott, hogy a velem együtt a Szabad Föld szerkesztőségében dolgozó, és irántam odaadó barátsággal viseltető Tuli Józsefet szinte szünet nélkül szédítettem, ugrattam. S annál inkább kéjes volt számomra az efféle produkció, mennél többen lehettek szem- és fültanúi. Annál nagyobb volt a bezsebelhető elismerés, minél többeket mulattattam a kiszemelt áldozat rovására.

A kiszemelték rendszerint tájékozatlanabbak, általános értelemben tudatlanabbak és főképpen lassúbb eszűek voltak nálam, ezért lehettem sikeres szélhámoskodó velük szemben.

Megesett, hogy messzebb mentem az elfogadható határnál, átléptem olyan tilalmi zónát, aminek következtében akár meg is alázhattam valakit, vagy valakiket. Az ilyen bohóckodásomat utólag nagyon bántam, de ha új lehetőség kínálkozott, újra éltem vele.

Aztán megint a megbánás.

Folyamatosan jellemzője volt azonban viselkedésemnek, hogy több-kevesebb fölényeskedés, pökhendiség, nyegleség mindig utat tört magának az emberekkel való érintkezéseimben.

És ez jól megfért azzal a korábban említett hajlandóságommal, hogy működött bennem a mások megértése iránti készség, a jó szándékú felajánkozás, a kompromisszumok keresése és elfogadása.

Tudtam ezt is, azt is.

Ellenben annak, hogy miképpen fért meg bennem ez a többféleség, nem tudom bővebb magyarázatát adni.

Szóval nem tetszett, amikor vállon bökte a sofórt a tolmácsnő, mert az én bizalmaskodó, szemtelenkedő modoromra emlékeztetett a mozdulata. Lehet, sőt: bizonyos, hogy sem ő, sem a sofőr nem gondolt ilyesmire, én azonban szinte beleborzongtam a most már szégyenletesnek, gyalázatosnak vélt szemfényvesztésbe, abba, hogy hazug érzelmeket és gondolatokat sugallón vezettem félre másokat.

Erőszakkal téptem ki magam ebből a kellemetlen gondolatkörből, meg abból is, amibe a tolmácsnő próbált zárni a város nevezetességeit reklámozó szövegével.

- Engedje meg - vágtam közbe, - hogy felidézzem egy nagyszerű magyar értelmiségi jellemét és szellemét. Fekete Sándornak hívják s jelenleg a központi pártlapnak, a Szabad Népeknek a szerkesztőbizottsági tagja. Azért idézem ide, mert jelen volt és felszólalt a június 27-én rendezett sajtóvitán. Azt mondta: „Most jöttem Moszkvából, egyenesen a Petőfi Körnek erre a gyűlésére. Barátaim javasolják, adjam elő, mit hoztam magammal. Azt láttam a Szovjetunióban, hogy a Sztálin-korszak utáni szocialista megújulás lendülettel halad előre. A jugoszlávok a munkásmozgalom ragyogó élcsapatát jelentik és azonosulnak velünk, magyarokkal a harcunkban. Ne-

künk is tennünk kell a magunkét. S a tennivaló éppen az, amit itt, jelenleg teszünk! Folytassuk!” Nagy tapsot kapott.

– Úgy emlegetik azt a sajtóvitát, mint ami nem volt hasznos – jegyezte meg a tolmácsnő.

– A Petőfi Kör csúcspontja volt! – replikáztam. – Hatezer magyar értelmiségi gondolkozott és vitázott együtt!

– Másnap Poznanban hetven halott. Felhívták a maga figyelmét erre a repülőtéren, miután Szófiába érkezett. Azért emlékszem rá, mert én fordítottam.

– Hamis és rosszhiszemű közvetlen összefüggést keresni a magyar, meg a lengyel események között.

Hosszasan rajtam tartotta szemét a hölgy, azután elfordult, előre nézett, és mintha önmagának beszélne, higgadtan, lassan mondta:

– Tegnapelőtt, vagyis október 22-én a Műszaki Egyetemhez csatlakozott a Petőfi Kör, a Műszaki Egyetem pedig az Írószövetséghez, amely lengyel szolidaritási korszorúást hirdetett október 23-ára, azaz tegnapra. Minden azzal kezdődött.

– Mi kezdődött?

– Az eseménysor, amelynek része a szobordöntés, meg a szovjet katonaság Budapestre vezénylése. Mindaz, ami ezek nyomán történt és történik e percben is Magyarországon.

– Mi történik e percben?

– Nem tudhatom az újabb részleteket. Holnap, vagy holnapután – esetleg.

– Azt honnan tudja, hogy bajcsinálásra szövetkezett az Írószövetség, a Petőfi Kör, meg a Műszaki Egyetem?

– Nem mondtam, hogy bajcsinálás, nem mondtam, hogy szövetkezett, csupán tényeket soroltam. – Elhallgatott, megint elfordult, úgy tetszett, mintha erősen töprenkedne, azután előbbi, csendes hangján mondta: – Nézze, én semmit nem akarok, nem is próbálok minősíteni. Az én dolgom, hogy a maga tolmácsa, kísérelője legyek Bulgáriában. Én csak tájékoztatom arról, ami Magyarországon történik. Természetesen több tény tudok, mint maga, jelenleg leginkább azért, mert maga átaludta az elmúlt két napot, én meg híreket hallgattam például a Szabad Európa Rádióból. És persze hivatalos tájékoztatókat is kapok, mert az együtt jár a munkámmal.

– Hol hallgatott maga Szabad Európát?

– Például a kórházban is, ahol az elmúlt két napon egészségi megfontolásból fekvődtem.

– Ígérte, hogy számomra is lehetővé teszi a rádióhallgatást.

– Amint módot lelünk rá.

– Azért említettem az előbb Fekete Sándort, hogy példával érzékeltessem a Petőfi Kör, meg az úgynevezett revizionista magyar értelmiség mintaszerű tevékenységét. A Magyarországon felhalmozódott bajok és gondok elhárítására, megoldására irányul minden törekvésük. Százával tudnék Fekete Sándorhoz hasonló, eszményi értelmiségit elősorolni! Maga meg azt mondja, hogy ellenforradalmárok, lázítók, gyűlöletkampányt folytatók, satöbbi.

Túlságosan hangossá lettem, a tolmácsnő meg hosszú ideig csöndben maradt. Én is halkán szólva kérdeztem, hogy mit hallott legutóbb a Szabad Európa Rádióban?

– Azt mondták: adásunkat bizonytalan időre megszakítjuk.

- És előtte mit mondtak?

- Ismertették az eseményeket és kommentálták. Világszerte pozitívként kommentálják, hogy a magyarok fegyvert fogtak a Szovjetunió ellen. Dicsőséges tettek minősítik. A másik oldalon az ellenkezőjét mondják. Mindenki mondja a magáét. Nemsokára Targovistébe érkezünk, és ott remélhetőleg bővíthetjük az ismereteinket.

Szabadulni szerettem volna már az utazástól, a tolmácsnőtől, Bulgáriától, a bizonytalanságtól. Barátságatalanná formálódtam egész lényemben s talán csak azért nem reagált rá a tolmácsnő, mert észre sem vette. Bizonyára ő is unt engem, de hát mitévő lehetett? Én voltam a munkája, fizetést kapott értem s a fizetésért meg kellett dolgoznom.

A tehetetlenség dühe fojtogatott, amiért úgy ugrott rám a 23-ai hír, hogy kezet sem emelhettem magam elé védekezésül. Belevágott a képembe.

Mi történik? Gyűlöli a magyar értelmiség aényt, hogy cinkossá lett politikai bűnökben, amelyekről nem is tudott? És hirtelenében szembesültek a hittel szolgált eszmék, meg a valóság? S ez a szembesülés lett a gyúanyag?

Miközben vannak, akiket nem vezeklési vágy, hanem vádaskodó harag vezérel, és most jóvá tévő, meg kártevő kommunisták vívják az eget Pesten?

Sok vitában vettem részt, de soha nem foglaltam állást ebben az ügyben sem egyik, sem a másik oldalon.

Hová húznék most, ha otthon lennék?

(folytatása következik)

MIKLYA ZSOLT

Buenos días!

1

Hogy kifogjon a létentrópián,
bogozgat rajta, mint egy vetőhálón.
Az inerciarendszert nem találok,
amihez képest gyorsulok csupán.

Ha fölnézek vak álmaim alól
Pénélopé éjszaka-szövetére,
mit lebontva talál a kérők kénye,
a nincs erényöv, magára csatol.

„Mert énvelem a hűség van jelen
az üres űrben tántorgó világon” –
olvasom, és Istent elképzelem

elbogozgatni József Attilámon.
Megtanulhattam, hogy a türelem
előbb vagy utóbb visszahozza párom.

2

Előbb vagy utóbb visszahozza párom
a rég nem használt zöldségpárolót.
Lesz újra cékla, cukkini, spenót,
megpuhítva a csiki-csuki tálon.

A fémtál mint egy bölcs időkerék
vitaminnaptár s vitakalkulátor,
mely minden túlevést előre gátol,
s nem pörög túl, ahogy ma illenék.

Fáradt vagyok, nem csak a vashiány
teszi, nem csak időszakos hiányod,
nem csak a két fiú s a három lányok,

kik nevetnek az idő vasfogán.
Van még valami ok. Szedi a vámot
alternatívaként memóriám.

3

Alternatívaként memóriám
naponta készül, ki, mit illenék, sem
dolgozza fel rendesen. Készülékem
hibás talán vagy aritmiám?

Tétova odafigyelés helyett
hajlamosabb a belső változatra,
legyen az képletes vagy bármi gyatra
megoldóképlet csupán, jól bevett

szokás hatalma sem kísérti már,
s hiába kapcsolom, hiába zárom
ki az áramkörből, mindig talál

magának kóbor áramot, kínálom
másnak is, jó találmány, ugy ám,
túl logikán és leveles dohányon.

4

Túl logikán és leveles dohányon
kezdődött az én levegőházam.
Volt dió-, eper- és cseresznyefám,
vitorla helyett lógtam fön az ágon.

S vetődtem át a kerítés felett,
a senki tiltott kukoricaföldje
hívogatott valami édes többre,
ígért valami titkos többletet.

A kubikgödör nem volt Mexikó.
Nem teleportálták Amerikából.
De támadtak a tolték indiánok,

Tenocstitlánban dúlt a rangadó.
Egy gödör volt az én Nakonxipánom.
S egy diófa. Ágain hullt a hó.

5

Egy diófa ágain hullt a hó,
jeges szél fújt zöld hópihék között,
ember vontatta szánon költözött
hozzánk a sarki expedíció,

kik látták még az indiánokat
havat seperni vigvamjuk körül,
s hogy északon az ember úgy örül,
hogy háza köré réneket fogad.

A rének túltesznek a rémeken,
hiába gyűlnek éhes ordasok,
rénszarvashoz képest csak oldalog

a farkas is, bár éhe végtelen.
Diófa lombja közt hullott a hó csak,
Buenos días!-t intve Messzikónak.

6

Buenos días!-t intve Messzikónak
a parttól hiphopp, elrúgta magát,
az áramlásra bízta ritmusát,
hányódott, mégse borult fel a csónak.

El innen, messze, ahol a madárfütty
egy apának is elfütyülhető,
nincs dolga más, nem igazgatgató,
nincs tantestületi és más egyéb ügy.

Hol nem hallgatja el a mondhatót,
de meghallgatja mind a mondhatatlant,
a szíve fölé ritkán vesz zakót,

megigazítja éjjel is a paplant
madárfián, s ha ujjja beleroppan,
akkor is széppé simítja a jót.

Akkor is széppé simítja a jót,
 ha tenyerébe más ügyek akadnak.
 Gyerekével üzent vissza a papnak,
 istentől nem vár gyermekindulót.

Liturgiát és zengő éneket
 nyári napban és téli alkonyatban,
 ha hull a hó ezer kristályalakban,
 száz új torok mond, élni így lehet.

Itt új erővel, üdítővel él
 a csüggedő, megvált a munka, jó pap,
 semmi köze ehhez a fennvalónak,

aki a földön szenvedést ígér.
 Új arcot öltünk, földünk kincset ér,
 ha kék egünkön felragyog a holnap.

Ha kék egünkön felragyog a holnap,
 valaki vár a diófa hegyén,
 ott üldögél és dúdolgat szegény,
 mint Dávid király hegedül a Holdnak.

Valaki vár a diókikötőn túl,
 a világítótorony őre int,
 vihart jelez, hullámverést megint,
 észak felől jeges széláram indul.

Haragot sodor Messziko felé,
 a kukoricaisten, indiánok,
 nem szabadít meg, szelet indukáltok,

ha nem dőltek a hódító elé.
 Előbb-utóbb megszelidül az álnok,
 a győztesé a gyógyító tenyér.

9

A győztesé a gyógyító tenyér,
a vesztesé a gyógyulás nyugalma.
Fájától nem hull messzire az alma.
A dió se. A hullott is remél.

A pálinkát is elvették apádtól,
nem csak a földet és a lovakat.
Szemen ellenző, szájon új lakat,
majd főzünk titokban kukoricából.

De ki párolja le a titkokat?
Mi húti le a lét esszenciáit?
A rézcsőszűkületben talál itt

a spiritus magának kiutat?
A deszublímáció mást mutat.
A pálinkafőzés materiális.

10

A pálinkafőzés materiális,
és dialektikus a folyamat,
még tisztáznunk kell a fogalmakat,
de szintézise, a szesz, zseniális.

Jól tudja minden párthatározó,
hogy összetartás nélkül nincsen állam,
a szeszhiány az államlogikában
hosszú távon sosem lesz tartható.

S bár eredetére nézve ledér,
a munkásosztály rehabilitálja,
a föld gyümölcsét újradesztillálja,

és tanú rá, hogy sokkal többet ér,
mint tömjénfüstben megváltóra várva
az isten testének mondott kenyér.

Az isten testének mondott kenyér
szövetkezetté lett, nem elveszett,
így nyújt ma egymásnak testvérkezet
mindenki, aki szebb jövőt remél.

Remélek én, anya, mondj szépeket,
ne csak a tervezeteidet írjad.
Aludj el szépen kisfiam, csak így hat,
a jövő záloga csak terv lehet.

Adok én, anya, zálogot neked,
megkeresem a zsebkendőmet máris,
holnap reggel kiváltjuk, és lehet,

hogyan viccelődünk, ahogy az normális.
Ugye nem leszel megint ideges?
Nemsokára lesz vonulás majális.

Nemsokára lesz vonulás majális,
gyülekezünk a kultúrház mögött,
zászlót kapok kezembe, s míg lobog,
apái mellett küzd az ifjuság is.

Én nem szerettem volna küzdeni,
csak apa mellett lenni, úgy, mint régen,
de láttam – háború van – a tévében,
országunk békéjét kell védeni.

Tudtam, széttörte népe láncait,
elmúlt idők homályán áthatol,
amit ontottak népünk ifjai,

most itt kering fölöttünk valahol,
attól lett olyan piros a majális,
zászlót viszek, fogom a kezéd máris.

Zászlót viszek, fogom a kezed máris,
 azt álmodtam, hogy összedőlt a ház,
 volt égzengés és volt földindulás,
 egy repülőraj dobta le bombáit.

Mi bent maradtunk a falak között,
 kapóra jött egy csatornafedél,
 a föld alá húzódott, aki élt,
 a lángoknál mélyebbre költözött.

Én mindig összerezzenek azóta,
 ha vadászraj húz el fejem felett,
 a vérem azt hiszi, ütött az óra,

hogy szent időknék tanúja lehet,
 mi azt hiszem, kézfogással felér.
 Elsápadtam, az arcom is fehér.

Elsápadtam, az arcom is fehér.
 A Sápadtarc a bunker tetejéről
 vetődik át gaz toltékföldre, és öl,
 reszkess, ádáz kukoricalevél.

A gödör mélyén szent avar zizeg,
 a kukoricaisten mennydöröghet,
 itt lenn a mélyben kezdődik az ihlet,
 miből apáink reménye ered.

Nem indulok a sírját megbotozni,
 gránit takarja, biztató hiány.
 Küzdeni híven, büszkén hajladozni

sem indulok, az idő mást kíván.
 Guggolva ringadoz a málnató is,
 hogy kifogjon a létentrópián.

Hogy kifogjon a létentrópián,
előbb vagy utóbb visszahozza párom
alternatívaként memóriám,
túl logikán és leveles dohányon.

Egy diófa ágain hullt a hó,
Buenos días!-t intve Messzikónak.
Akkor is széppé simítja a jót,
ha kék egünkön felragyog a holnap.

A győztesé a gyógyító tenyér.
A pálinkafőzés materiális,
az isten testének mondott kenyér.

Nemsokára lesz vonulós majális.
Jövök, apa, fogom a kezéd máris,
elsápadtam, az arcom is fehér.

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Egyél érett gyümölcsöt!*

„Az embernél vannak az elme gondolatjai;
de az Úrtól van a nyelv felelete.”
Példabeszédek, 16, 1

hocked a chainik

...egy arc figyel magába szállva, a messzi múltba hullott asszonyarc, amely most váratlan fölmerült, jóllehet, más, ámbár mégis ugyanaz: a vonások élesebbek, a bőr a csontokra feszül, az ajkak valahogy keskenyebbek és szigorúbbak, a pofacsontok fölött viszont a szemek élénkek változatlanul, mélyen a látványba fúrják magukat, nem csak megérteni óhajtják, le akarják leplezni, ki akarják faggatni az elvesztett időről, talán a jövőndőt szintúgy fürkészik, mintha megközelíthető lenne, elvárnák, hogy hatalmuk legyen fölötte, noha a hajdanon sem; a múlt – persze – beszédesebb, azonban a jelen imperatívuszai érvényüket veszítik benne nyomban, éppen emiatt kissé tétova lehet az arc, mégsem árulkodó, inkább rezzenetlen, a kifejezés titokzatos, a jelek róla megfejtetlenek, mások szerint *végleg kihuny az emberi arc fénye...*

...tilt vagy lelkendezik: nem tudható; gyaníthatólag mindkettő, hideg, meleg egyszerre, a gesztus elemi, megdelejez, akár fölhívás is lehetne (ugyan mire?), amely – szándéka ellenére – elhal a folytonos csöndben, a legcsekélyebb legitimációja sem, ha csak a bizonytalanság nem jelent effélét, a tavaszi szél könnyed bizonytalansága, hiszen messzi tengerekről hullatott el útjában illatmintákat, egyszerre rálehel a dermedt rügyekre, egyszerre fölébreszti a szunnyadó rovarokat, a sünöket, virágok sejtelmét idézi, ugyanakkor vesztüket, mert a hideg visszavághat, mert a fagy kíméletlen előszüret, marad a tiltás, a komor megrökönyödés, az ígélet késlekedése, az a kelet-európai *lázadó szomorúság*, ami esetleg lelkesedésbe fordíthatná, forró örömbé válthatná – a szeszély támadását akár...

...ez meg fekete, mint a küldött ördög, talán amiatt, mivel éppen az! talán asszonybőrben, talán csupán maskarában, nem könnyű fölismerni, sőt, szabadulni sem könnyű varázsától – fölismerve sem; kusza arcvonalt: tudja az átváltozások módját, csábít trükkkel, csábít hazugsággal, csábít fordított igéssel, leveszi a gondot, könnyíti a terhet, erénynek festi a bűnt, mindennek fejében legfőlőbb a lelket kívánja? hűséget a fajtájához, hitet bennük; az ördög is szereti a cseresznyét, már a fán mellételepszik a szedegetőnek, dehogy várna a közös tálra, annál sokkalta ambiciózusabb, szemfülesebb: lépre csal a pusztá földön, miként az *írás* tartja, valójában pedig a föld mélye felé taszigál, a pokol fenekére, véghetetlen kínokba, ásít a *cuzol*, a kaverna, a barlang szája...

* Az oului csendőr (jelenetek darvak nélkül) című regény bevezető szakasza

...a bőr percről percre, óráról órára, napról napra gyűjti redőit, májfoltjait, ezeket a beszédes jeleket, amelyek életről, sorsról regélnek annak is, aki mégcsak nem is érzékeny olvasójuk, ám egyszerre észre veszi jelenlétüket sajátmagán, időről időre tükör elé kényszeríti a helyzetet, nem bír kitérni az értelmezések elől, osztályrészévé válik egyszerűen a sorsa, fátumává, kénytelen radikálisan végiggondolni életét, ez a kényszerűség pedig elvezeti a másik megfigyeléséhez, még ha együttérzésről nincs is szó: munkál a hiúság és az önzés, az elégedetlenség és a káröröm, azaz: a sivár együgyűség > megbízható alapok a hiteles személyiség fölszámolásához, amire hirhedett demokráciák szívesen hagyatkoznak...

...amikor még a szavak ismerték sorukat a szótárban, tudták helyüket a mondatban, valamint a gondolat támaszai voltak, a kifejezés számíthatott rájuk, nem tévesztette meg a hangsúly, még a tágasság sem, egyazon dallamból mintázva lassú és sebesebb táncukat, most föl tartja kezét a nyelv (lám, a képzavar eredete!), szinte megadni készül magát kényre, kedvre, tékozolja értelmét, világosságát, fényeit, és nehezen talál vissza eredeti medrébe, mint a kiszáradt sivatagi folyó, amelynek partfalát elhordta a szánum, ám érthetetlen, megfoghatatlan, magyarázhatatlan emlékezete rendre arra vidékre téríti vissza, ha nem is teljes pontossággal; ekként a póre szavak is – most és mindörökké a *lomhán tespedő időben*...

...öröm tartja a mennyországot, a tánc az öröm csinos arca, gavotte és menüett, belefeledkezés, ünneplés, vigadalom, de nem amiatt, mert könnyű Katót... hanem mivel föl hőtlen, ráncatlan a homlok, szemöldök sem összevonva, ez nem a bánat próbája, nem a bú visszája, alighanem *vidám tudomány* (így tartja a bölcs), féktelen a jókedv, szeplőtlen a derű, munkálkodnak a hevületben, a fa termőre fordult, szemmel láthatólag bizonyítani kíván, a tánc fölötté örvendezik, tüzes, szertelen és magával ragadó, gyaníthatólag kicsit eszelős, ahogyan az eufória, csupa várakozás a beteljesülésre, az ünnep föl magasztalása a sikeres ördögűzés után, rikoltozik a mozdulat, zászló lobog, mint fény a szemekben, izzás a vágyakozásban, akkor is, ha az asszony még csak sejtés sem, remélhetőleg nem feledésben, mindössze takarásban...

...fáradhatatlanok a szereplők, megingathatatlanok hitükben, bíznak váltig a termésben, miként bizodalomuk volt a teremtésben, mi több, a várakozás izgalma sem csökkenti erejüket, amelyet fölfrissített a homoktövis narancsszínű bogyója, kiveszik részüket a mozgásból, értik gazdag koreográfiáját, amely a jövő bőségét imitálja: megtölteni hússal a vázat, fölruházni izmokkal a csontokat, hogy ne csak az ige legyen testté, de a test szintúgy igévé, átérezni a tett lényegét, a cselekvés bódulatát, a csinálás mámorát, az alkotás csodáját, egyúttal mindezek csapdáját, hiszen folyvást törbe csálnak, megigéznek, kizsigerelnek, ettől azonban még lenyűgöz a bűvölet, a szellemi vajákosság, még ha esetenként szemfényvesztésnek tetszik is, jó bedőlni neki, lázától átmelegedni...

...a mintegy tíz-tizenkét méter széles aszfalt úttest fölött kötél kifeszítve, a végeinek megerősítése lenről nem látszik, noha innét szemléli a szokatlan trombitaszóra – lassú, panaszos motívum egy ismerősnek tetsző slágerből – összeverődött alkalmi

közönség a műveletet: a trombitást, kopottas bohóc-maskarában áll középütt a kötél alatt, kifestett képén egybefehéredtek reakciói, olykor silány akrobatikus trükkökkel igyekszik megnyerni a kíváncsiskodók rokonszenvét, noha többségük azt sem értékeli, hogy mutatványai közben trombitája mindvégig a kezében, mivel már azt látják, hogy a kapualjból világoskék tündér-lepke libben a színre, ballábát kecsesen hátra csúsztatva meghajol, mintha még mindig pódiumon volna, csakúgy röpdős körötte a finom, de agyonmosott tüll, majd eltűnik ismét a kapualjban, hogy aztán a kötél fölötti nyitott ablakban jelenjék meg újra; álltában fekete kendővel köti be szemét, némi izgalomfokozás után óvakodva elindul a puha fehércipős balláb a kísértet-hídon, amely besüpped a súly alatt és megremeg, a mozgás csillapultán elébe szökken – igen, olybá tetszik – a jobb, és kezdődik a ballal előlről; az aszfaltról a trombitás és a nézősereg némán, moccsanatlan figyelt: remélhetőleg szurkol neki...

...a röpülésnek mindössze közege a levegő, reménye mindenképpen a föld, olykor azonban föltétlenül el kell hagyni a földet ahhoz, hogy jelentősége megtapasztalható legyen, a forgás, a szédület – a táncoló dervisek tudhatják a legjobban – nyilvánvalóvá teszi a talaj bizonyosságát, egyúttal azt a látszatot kelti, mégiscsak el lehet szakadni tőle, ámbar a szólás szerint a tánc bolondnak való, de hát annyi a bolond! és legyen is! csupán a bolond vállal kockázatot a csoda reményében, ő ragaszt vagy éppen képzel magának szárnyakat és próbálkozik velük röpülésre, nem latolgat, elrugaszkodik, szökken, visszahull, hogy üdvét újfent a földön találja...

...*e lo soleills plovil* – énekli Daniel, és valóban: tetőponton a napkerék a sötétben, a hűvösben élők kimondhatatlan boldogságára, Samas újból teljes pompájában, a napimádók fürdőznek kegyelmében, a formákat szétzilálja a fény, pedig éppen csak kikeményedtek az árnyékból, a gyümölcsökben szaporodni kezd a cukor, és igen, csak zuhog a fény, ömlik a meleg, naponta megújítja az életet, sugarai bekúsznak a bőr alá, a szívig hatolnak, a megmérgezett májig, a veséig, hogy elegendő reményt nyújtsanak a kiismerhetetlen holnapoknak, amelyek fenyegetően tornyosulnak az árnyékban sorsukra várva, és a kegyelmet sóvárogják, a szűkült pupillák előtt apró hullámokban rezeg a levegő, a várakozókban pedig lassan tudatosul: sorsuk hovatovább beérik...

...a táncot a vér sugallja, miként a vágyat, együttesen pedig megépítik a kultuszt, miáltal az ember leginkább hasonul az istenekhez, ahogyan – például – a Csontváry cédrusának szentelt szertartásból kiolvasható, itt azonban a tánc továbbra is a napnak hódol, a szentség megnyilatkozásának (epifániájának), „*a magas legmagasabbikának*”, a Haoma kultusza ez, amely egyetlen szerkezetbe foglalja az égi rendet és a szellemi rendet, bekebelezi az árnyakat, ritmusba kényszeríti a szertelenséget, a féktelenséget, amiket olyan nehezen fog vissza magában a vágyakozó, és amik – érthető módon – elhomályosítják látását, bizonytalanná teszik más érzékeit ugyancsak, jóllehet, a szándék továbbra is az érett gyümölcs fölismerése...

...a Paradicsomban kéznél volt az érett gyümölcs, ám eltiltva az Embertől (*adam*), de lopakodott a sátán, kúszott kígyó képében, villás nyelvén két ágra szakadt a

szólás: hamisra és igazra, az Ember azonban csupán a hamisat, a csábosat, a hízelkedőt hallotta meg, fölfuvalkodottságában, oktalan büszkeségében engedte magába költözni a gonoszt, a parancsszegőt, a kíváncsiskodót, az asszonyi dóreséget, kinyúlt az istenség tulajdona után, önérzetesen vállalta a bűnt, hogy aztán abban a pillanatban, amikor megesett, maga alá gyűrje őt a rettegés, ám addig... nos, addig önteltség, zabolátlan merészség dagasztotta keblét...

... itt állok, másként nem tehetek – Luther legjobb mondata, voltaképpen a föltartott kéz gesztusa, megadás a sorsnak, jöjjön, aminek jönnie kell! az ember a geometriai formára egyszerűsödik: szétvetett két lába a talajjal háromszöget alkot, a föltartott kezek (igaz, akkor is, ha áldást osztanak) valami nyitott négyszögre utalnak, ezek a póz meghatározói, ám mintha láng lenne a kezekben (újfent a gyanú, hogy a magasságbeliekhez csak lopni jár), hiszen az ember (*tenfiad*) akaratlanul is tűzhordozó (*tulenkantajat* néven futott a huszadik század második évtizedében egy finn irodalmi mozgalom), lelkének lángját, szellemének tüzét, érzelmének izzó paraszát cipeli magával – legkivált azért, hogy másokéval egyesítse, táplálja...

... íme, az arcél – jószerivel a múlt század húszas éveiből: a szolid vamp, akinek méla szépsége rejtje az agresszív szándékot; bizony érett a gyümölcs, ám éretten is okozhat kellemetlen tüneteket, de kinek van kedve latolgatni? ősanja, Éva sem latolgatott annak idején, a vágy modernül misztikus tárgya úgy tesz, mintha várakoznék, holott már javában támadásba lendült, az érzékeket támadja, ilyesfélákra azok a legfogékonyabbak, egyszerűnek, kiismerhetőnek mutatja magát, a világerő sem titokzatosnak, élvetegnek, csábítóknak mindössze módjával, hiszen pontosan tudja, erotikája megkerülhetetlen, a bíbor jelzések a vér szavát hirdetik, akár oly módon, hogy éppen ő követel majd véráldozatot – természete szerint...

...előnytelen szögből nézte az arcot; az arc számára előnytelenből; minden arcnak lehet olyan nézete, amely kevésbé szerencsés benyomással szolgál: véletlenül éppen ebbe akadt bele, amint az ágy fölött állva lepillantott a félkönyékre támaszkodóra, az álom hatalmából szabadulni próbálkozóra, az arc még puffedt volt, puffedtsége így, kissé hátulról és oldalról szinte eltakarta az egész orrot, a száját, amik ennek az arcnak a harmóniáját meghatározták; talán nem annyira kiábrándítóknak, mint inkább sajnálatosnak tetszett a fölfedezés: kíméletlenül fölhívta a figyelmet a rendetlen hajra, a kifestetlen szemre, és a vizsgálódónak Cecco Angiolieri gonoszokó versét juttatta eszébe, amelyet ébredező kedveséről irt, íme, a *terreur rationaliste*...

...a férfi már nem „hallgatja az élet dorgálásait”, bölcsessége a fölhőkkel tovasodródott; lohol a „termés” után, megidézi szájában zamatát, noha tudja, számos íz tolul föl emlékezetében, számos ízt őrzött meg nyelve, egymással veszekednek sóvárgásában, frissességük hamvas külsejük mögé rejtőzött, abban azonban bizonyos, nem pusztá ismétléseket kínálnak az újabb élmények, de beavatásokat szintűgy ismeretlenekbe: nem is csak ízekbe, de illatokba, de hőmérsékletekbe, de simaságokba, puhaságokba, bársonyos bőrök, altban, szopránban lüktető hangok veszedelmébe, ahonnét nincs menekvés, mivel

nyomban elfogy a menekülési szándék, úgy hull alá az akarat, mint az érettség tökélyét elérő gyümölcs a fáról, vagy az érett gyümölcs hull alá úgy, mint a bénult akarat...

...hogyan egy napról a másikra meghökkentően hideg lett, nemcsak a bőr, az orr is érzékelte: ijesztő töménységben jött föl az utcára a bűz a csatornanyílásokból; a villamosmegállóban érte a döbbenetes "élmény", már hazafelé tartott a sírkertből, egy öreg barát hamvainak elhelyezéséről, őrizte még a képet, amint az urnáról (*taüic*) lebontják a csipkeszalagot, hogy leereszthessék vele – nem, de hogy *virágkötéssel, selyempárnán* – a talán csupán méternyi mély gödörbe, közben a fizetett búcsúztató az elhunyt által kedvelt verseket szavalt – fahangon, érzéketlenül, a gyászhuszárok pedig betűzték a fejét a friss hantokba, sietve szétrakták a koszorúkat, noha pontosan tudták, a fölerősödött északi szél úgyis fölborogatja, szétzilálja őket, miképpen a csatornabűz meg elnyomja a krizantémok illatlemlékét...

... nos, mit óhajtanak ezek a tágra nyílt szemek, netán mit csodálnak, min akadtak föl, mitől nyílik el ez a száj, avagy csupán maszk volna? minden arcnak számos olyan pillanata van, amikor pusztán maszk, de az is elképzelhető, hogy a világ összes arcát csupán egyetlen maszk fűdi, és éppen emiatt képtelenség észrevenni, hogy nem látszik az igazi arc, az igazi, amely még mindig lehet az igazság arca, lehet a hazugság arca, lehet szép, lehet rút, csak éppen közömbös nem lehet, ugyanis mihelyt közömbös, nyomban maszkká rögzül, általánossággá merevedik egyénisége, dogmává szabad formái, pajzsként takarják a személyiséget, noha óvni mégsem bírják igazán, mivel a vágyak szüntelen mögé hatolnak...

...szélfúttá felhők után rózsálló alkony: az ember egyszerre élő és halott, mint a híres fizikai gondolatkísérlet macskája; viseltes kettősségében, kentaur-valójában téveszmék gondos kiagyalója és szorgos begyűjtője, rettegett mumusok árnyékában botladozik, varjak károgasával rivalizál, szajkók locsogásával versenyez, majmok mimikáját majmolja, talán észre sem veszi érzelmei árapályát szavai dagálya között; beszéde *csupán fizikai „hangláncolat”*, olykor még hangszínnel sem kötődik létrehozójához: merő affektáció, avas „csemege” egy múlt századi csinos bonbonniére-ből > költőiség nélküli lecsöngése a *soledadok*nak: *kicsiny küzdőtér lett a messi tájék*, Böcklin utolsó kentaurjai marcangolják egymást...

...így, ebben a kettősségben: együtt a jót, együtt a rosszat, a szétszórtat, a rendezettet, a lázban égőt, a jégbe fagyottat, az élő és a holtat; kíméletlenül árad felé a szeretet, a megkívánás gőgje, a tulajdonlás ostobasága nyugtalan csörtetéssel, hátha túléri, hamvát, zamatát veszti, az individualizmus öröklött igéivel: *más álmáért én nem kezeskedem*, akárha le akarna rázni magáról minden felelősséget, akárha mismásolni vélhetné intervencióját – jelezve: többé nem részese semminek, a Nagy Játéknak sem, azaz: annak éppen nem, a dolgok elrendeződtek, újfent polgárjogot nyert az unalom, amely eddig is ott lapult minden árnyékos szögletben készen a visszatérésre, hát most csaknem diadal és tartózkodó kérelem, ha egyáltalán...

... ez pedig már Borges nosztalgiája:

*Egy bizonyos pillanatban azt gondolta a férfi:
Mit nem adnék a boldogságért,
ha Izlandon most melletted lehetnék
a nagy mozdulatlan nap alatt
és megoszthatnám veled ezt a percet
ahogy osztozunk a zenén
vagy egy gyümölcs ízén.
Ugyanebben a bizonyos pillanatban
a férfi ott áll mellette Izlandon. –*

mert ugyanaz a múlt és a jelen mindennapi bizonyossága...

... a *fehér város* Henrik infáns úrnak címzett *avenidáján*, egészen lenn a parton ültem egy fáradt kövön, ahol a Tejo már olyan széles, hogy el sem különíthető a tengertől, a döbbenetes méretű teherhajókat bámultam, nevükből próbáltam következtetni nemzetiségükre, abból pedig a (Tóramutató járásával ellentétes) útirányokra, nem sokra mentem velük, így hát szabadjárára eresztettem képzeletemet arra hagyatkozva, úgymint regény lesz ebből az ücsörgésből is, lomha, akár azok a rozsdásodó monstrumok a vízen, legalább annyira céltudatos; az imént még a Praca do Comercio környékén kávé és vinho verdét ittam, fölfrissítettek, gondoltam, kiteszem magam a friss tengeri szélnek egy szigorú mercatori szögben, az óceán felől fúj, mintha vissza akart volna téríteni a kontinensre – mit sem törődve rokonszenveimmel, amelyek idehoztak, én meg csak a regényre, regényemre figyeltem, a fejembe hordozott tétova kollúziókra, nyelvjátékokra, amelyek – reményeim szerint – új diskurzust alkothatnak, az pedig könnyedén úsztathatja terheit; sós vízszaga, hal íze volt a szélnek, de langyosnak tetszett > passzolt egy mélézésből indított román©hoz...

*

(*ha nem hinnék tökéletesen az íráskészségemben és ama nagyszerű képességemben, hogy a gondolatokat különös finomsággal és érzékletességgel tudom kifejezni... a francia egyszerűen a masqué szóval minősítené, ám nem pusztán modoros, de cikornyás, dagályos ez az eufuizmus, nekem azonban grand-livre: a lelkiismeret számadása, másként fogalmazva: erkölcsi-politikai onánia)*

T Á B O R I O T T Ó

Berzsenyi

Felém botoz a bús bazalttető,
csonkolt ember, nyílt sebekből vérzik,
lehullt a váll, a költőt zengető.
Vulkánkalapját elhordta a szükség,
kövéből út készült, erős alap,
csak bámulták a roppant égfalak,
de reméli, nem ragályos e nyűgvég.
S mégis, mikor emléktől csapzottan
egy vasfakó száj nyílik felajzottan,
a kráter lelke osszerezzen,
szunnyadó, vad füstje az égre lebben,
s mintha vulkán fénye verne ki,
a hegy gyomrában ébred Berzsenyi.

Téli virrasztó

Ezüstbilincset csörgeti a fagy,
fák hófehér cintányérja csattog,
gyökerek káromkodása szakad fel
rögök mellkasa alól.

Nyikorgó szél karol: hegyet, házat, utat,
holdfény-bokrok között halott róka ugat.

Olyan a föld, akár egy jégkarddal
fölszabdalt ős-csönd-árny koponya,
szemgödre mély, csillagos pocsolya, vastag
cafatokban lógnak fölé az éjszaka kátrányzöld
belei, vadlúdsóhajok lobognak,
felhők ékkövei.

A parton túl rét köhög fulladón,
zúzmara-pikkelyes híd zörög
a ködszakállas folyón.

Az erdő éjszempilla résű, csünt óriás,
bagolyszívverésű. Éles hangpengék villognak
benne, és gyöngyvirágverejtékes betyárkiáltások,
kiknek fehér levélszőnyegre ágyazott

a szivárványgerincű gondolat,
a szegények ajkán virrasztó.

S a szív piros kunyhóiban
még asztalt terít a szalmakazal-kóc-hajú
asszony, bölcsőt ringat, kútra jár
fekete keszkenőben, zuhogó
érförgetegeken át,
időtlen, időtlen...

A csodálatos manó

Rózsa Béla emlékének

A manók királya egy füledt,
forró nyári estén – szerkesztőségi
utódról sem gondoskodva maga
helyett – gondolt egyet s elbújt
a mennybolt sötét selymei mögé.
Ha föl nézel az égre felhőtlen
estéken és látsz egy ikercsillagot,
s benne földöntúli ragyogást,
az az ő szemüvege. Akármilyen
messze van is, mi összekoccintjuk
vele emlékektől részegült
fényes poharainkat. Egészségünkre,
Béla! Neked már megadatott
az örökkévalóság.

Téli hangok

Deret liheg göthös éjjel,
színek keverednek kéjjel,

senki sincs már sehol talpon,
álom villog hurkos arcon,

kék dombokon hó a süveg,
a szív vörös kráterüreg.

Megfagyott szép szellők lába,
komor királynő a Rába,

szűz iszapba bújt a harcsa,
selymes víz a paplan rajta.

Citera szől köves dűlőn,
éj szörnyeit messze űzőn,

fellegvályús égkarámból
csillagjuhok szőre lángol,

csikorog a vak csend foga,
csattog dühödt fagyostora,

hold rohan fönn arany hóban,
ritmus szökken fényes szóban.

Létbizonytalanság

József Attila súgja

Már fénybe húz a létbizonytalanság,
romba dől a szegényt óvó lélek,
a fáknban alszom, s a föld húsából élek,
a mának verset írni kész badarság.

Szívem kihúny, de dörgő holnapok
tág, konok terében tán napom újjáéled,
ragyogj be hát, szép Duna-parti ének,
embert vigyázó, csillagtiszta láng.

Te mondd ki, testvér, ha sín mellé tolat,
vagy vérbe vált a bűnös indulat –
az élet és a halál is te vagy.

Beláthatod, friss példám rá, hogy voltak,
kik téged is mint eszmét eltiportak,
de hiába tombolt a megőrült agy.

A nap kövei

A nap
köveiből
építék
magamnak
házat,
a nap
köveiben
mindig van
alázat.

A nap
köveiből
faragok
mellém
társat,
a nap
köveiből
egek
hatalma
árad.

L Á N G G U S Z T Á V

Baráti kalauz Tábori Ottó verseihez*

Az olvasó – az irodalomkritikus még inkább – szívesen állítja időrendbe olvasmány-élményeit, melyeket egy-egy költő ébresztett benne, szert téve ezáltal valaminő mű-történetre, pályaképre, egyszóval otthonosságra a választott versvilágban. Tábori Ottó esetében azonban ez kudarcra ítélt vállalkozás. Első kötetével negyvenévesen jelentkezett, s bár Bernard Shaw szerint negyvenéves koráig mindenki kezdő, a *Téli virrasztó* nem elindulás volt a költői pályán, hanem beérkezés, érett, saját hanghordozású lírikus bemutatkozása. Ekként fogadta a kritika is. A kötetben szereplő versek is a szerkesztőségek szeszélyei szerint jelentek meg korábban (ha egyáltalán megjelentek), fittyet hányva minden időrendre; aligha lehet belőlük pályarajzot kikövetkeztetni. Legfeljebb állapotrajzot, egy költészet milyenségének jegyeit elemezve.

E különösségnek életrajzi okai vannak. Tábori Ottó Ikerváron született, és rövid kitérőktől eltekintve egész életét ebben a faluban töltötte, és tölti mindmáig. Kapcsolata az úgynevezett irodalmi élettel szórványos volt, legfeljebb a szombathelyi *Életünk* folyóirat szerkesztőségével vált bensőségessé, amint szép verse, *A csodálatos manó* is vall róla, a korán meghalt szerkesztő, Rózsa Béla emlékét idézve: „Ha fölnézel az égre

* A közeljövőben jelenik meg Tábori Ottó *Arc, elmenőben* című verseskötete. Az írás a készülő kötet utószava.

felhőtlen / estéken és látsz egy ikercsillagot, / s benne földöntúli ragyogást, / az az ő szemüvege. Akármilyen / messze van is, mi összekoccintjuk / vele emlékektől részegült / fényes poharainkat. Egészségünkre, / Béla! Neked már megadatott / az örökkévalóság.” Eltűnődhetünk, hogy van-e ebben a siratóban kegyeletes túlzás, de nem érdemes. Az elhunytak az égboltra vetített látomásos képmása, ez a szívből jövő asszociáció jelzi, milyen sokat jelentett Tábori Ottónak a későn megtalált irodalmi közösség. Annál is inkább, mert költőnk nem „vidéki irodalmárként” élt, hanem vidéki emberként, egzisztenciáját minden költészettől független polgári foglalkozások biztosították, ebben egy kissé hasonlítva (egyik) példaképének, Berzsenyi Dánielnek az életformájához. Hozzá (róla) írott ódai hangú szonettjében a nagy előd mintegy elrejtetik a tájban, a táj emblematikus egységében, a Ság hegy régen kihűlt kráterében, s onnan kel új életre: „a kráter lelke titkon összerezzen, / szunnyadó, vad füstje az égre lebben, s mintha vulkán fénye verne ki, / a hegy gyomrában ébred Berzsenyi.” (*Berzsenyi*) Mint minden költő, Tábori Ottó is magáról vall, amikor példaképet keres és jellemez. Szonettjében ott a bezártság mint meghatározó, mondhatni, sorsszerű élmény – a „niklai remete”, mint egy elátkozott mesehős, „a hegy gyomrában” raboskodik –, e bezártságból azonban a költői szó biztosítja a szabadulást, a vulkánkitörés erejével. Az sem közömbös, hogy a hegy látványa korántsem harmonikus tájkép: „Felém botoz a bús bazalttető, / csonkolt ember, nyílt sebekből vérzik, / heges arcán türelem a vércsík, / lehullt a váll, a költőt zengető.” A csonkaság és sebzettség e képei jelzik, hogy bár Tábori Ottó többször nyilatkozott ragaszkodásáról szülőföldjéhez, a szülőföld tájbeli szépségeihez, viszonya hozzá – amikor ez a táj költői létformájának keretként, mintegy létszimbólumként jelenik meg – korántsem ellentmondásmentes.

Márpedig a tájélmény egyik meghatározója költészetének. Nem készítettem statisztikát a leírásaiban szereplő évszakokról, de nem is a számszerű arányok a fontosak e tekintetben, hanem a látványokban rejlő feszültségek. Kitüntetettnek érzem a téli képek szerepét Tábori Ottó tájképeiben. Első kötetének címadó versében (*Téli virrasztó*) olvashatjuk: „Ezüstbilincset csörgeti a fagy”; „gyökerek káromkodása szakad föl / rögök mellkasa alól”; „holdfény-bokrok között halott róka ugat”. A leíró képek metaforikus elemeit nézve, ezekre a társításokra lelünk: *bilinc*s, *káromkodás*, *halott*. A látvány a negatívumok irányába sodródik, hogy onnan jusson el a kiengeztelődéshez: „S a szív piros kunyhóiban / még asztalt terít a szalmakazal-kóchajú / asszony, bölcsőt ringat, kútra jár / fekete keszkenőben, zuhogó / érförgetegeken át, / időtlen, időtlen...” Ez még klasszikusnak mondható elégiaszervezet, a felismert disszonanciáktól a vágyott harmónia irányába tart a költő képzelete. A *Téli hangok* képeiből azonban végig a fagy fenyegetése árad; az éj „göthös”, a csend foga „csikorog”, „fagyostor” csattog a tájon. Az utolsó sor meglepő fordulata e „téli versek” ars poeticájaként is értelmezhető: „hold rohan fönn arany hóban, / ritmus szökken fényes szóban.” Mindazt a fenyegetést, amit az életre nézve a fagy jelképez, megszelídíti a költészet – azáltal, hogy megszólítja, külsőből bensőséggé változtatja. Szép példája ennek a következő sorpár: „kék dombokon hó a süveg, / a szív vörös kráterüreg.” A külső világ – a dombok koszorúja – és a belső, a szív mint az érzelmek, a szeretet és a költészet ősi jelképe itt összeolvad, s ezáltal a lírai Én önmagát szemlélheti a látványban.

Úgy érzem, Tábori Ottó költészetének egyik kulcsfogalma ez az „összeolvadás”. Ha verseit sorban egybeolvassuk, mint egy lírai önéletrajzot, megcsap bennünket a

magány hűvöse. Ennek magyarázatát – mint a bevezetőben is jeleztem – megtalálhatjuk a költő életrajzában, a korlátozott létfeltételekkel megelégedő „vidéki ember” és az egyetemességre törekvő költői becsvágy kiáltó ellentétében, amikor is az utóbbinak szükségképpen magára kell maradnia. Ez a magányosságérzés azonban Tábori Ottó verseiben sohasem panasz, sohasem a kishitűség forrása, hanem olyan létállapot, amelyet a költészet érdekében elfogadni és hordozni kötelesség. A költő nemcsak szól, hanem mindig meg is szólít valakit vagy valakiket. Tábori Ottó számára a táj, az őt körülvevő természet az a „kommunikációs partner”, amelyben megszemélyesül a verseit befogadni képes közösség. És amely – a fent jelzett „összeolvadás” varázsa, szómágiája által – válaszol is a költői szóra, visszahangozza a költői szót.

Ez a kettős kommunikáció-teremtés érvényesül e költészet stilsztikájában is. Az eddigi idézetekből is ki lehetett olvasni, hogy a leírásokban uralkodó elem a megszemélyesítés. A táj nemcsak létezik és látható, hanem mindig cselekszik, érez, szól – a magány általa telítődik társas tartalommal. És mert a táj a mulandó emberlétéhez képest csaknem időtlen és örök, a vele párbeszédet folytató lírai Én is részesül ebből az időnkívüliségből. „A fákban alszom, s a föld húsából élek”, szólaltat meg egy halott költőt a *Létbizonytalanság*. Költői közhely, hogy a költő a halála után is tovább él műveiben, de ez a halhatatlanság itt összekapcsolódik az „örök anyagba” történő visszatéréssel, és egyben előre vetíti a lírai Én (és általa minden ember) sorsát. Így lesz az embert befogadó természet anyagi és szellemi örökkévalóság egyszerre, melyben „alszom” és „élek”.

Tábori Ottó versnyelvére legjellemzőbbek a szóösszetételei. Ezekben sohasem – a köznapi szemlélet szerint – összetartozó tárgyiasságok és fogalmak kapcsolódnak egymáshoz, hanem látványban és gondolatban távoliak, ezáltal egy-egy ilyen társítás rendkívül tágas dimenziókat idéz fel. „Árad az éjfolyam”, „hóarany, jégérc, vérvihar kavargó”, „ág-vézna matrózinás”, „város villanyinge”, és még sorolhatnám, egész kis szótárt állítva össze ilyen összetételekből. A metaforaelmélet egyik tétele szerint a szókép hatása azon múlik, hogy egyszerre két tudatsíkot mozgósít elménkben, s mert a kettő végérvényesen sohasem kapcsolódhat egyetlen jelentés jelévé, ahogy a beszélt nyelv összetételeiben történik (például *favágó*, *kútostor* stb.), a két elem az összetartozás és a szétválás állandó vibrálását hozza létre. Ilyen „oszcillációkat” teremtenek Tábori Ottó szókapcsolatai, s mert ehhez mindössze két szóra van szüksége, ebből ered versbeszédének rendkívüli tömörsége. Ez a metaforikus hatás sokszor (majdnem) magától értetődő, néha azonban oly távoliak egymástól a társított szavak, hogy szinte rejtvényként kell megfejtenünk lehetséges jelentésüket („lélekkristály”, „drótkötélen feszülő farkasok”). A költői irányok közül a szürrealizmus kínálkozik előzményként, bár Tábori Ottó többnyire fenntartással nyilatkozik a modernizmus minden változatáról. Olvassuk együtt befejezésül egyik remekszép versét: „A nap / köveiből / építke / magamnak / házat, / a nap köveiben / mindig van / alázat. // A nap / köveiből / faragok / mellém / társat, / a nap / köveiből / egek / hatalma / árad.” (*A nap kövei*) Ház (azaz otthon) és társ – ősi vágyálmok. De milyen kő a „napkő”? És milyen kő az, amelyből alázat és égi hatalom egyként „áradhat”? És társat faragni kőből – nem az ókori Pygmalion-történet „napkőves”, szürrealis változata ez? Milyen egyszerű szöveg, és mégis csupa rejtély, csupa kérdés! Válaszokat persze találhatunk, véglegesen megnyugtatót azonban aligha. Éppen a válaszok lezárhatatlan sokasága a költészet.

G Á L J Ó Z S E F

Rekviem egy galériáért

B E S Z É L G E T É S R A S P E R G E R J Ó Z S E F F E L

Szombathely első – 1860–70-es évtizedekbeli – „képgalériái” a városi üzletek kirakatai voltak. Itt csodálták meg a hatalmas méretű – főleg portrékat ábrázoló – festményeket. A város egyik első jelentős, mai értelemben vett tárlatát a Képzőművészeti Társulat szervezésében 1887-ben nyitotta meg a megyeháza dísztermében *Telepy Károly* festőművész, múkincstárnok, aki a „szebbnél szebb képek előtt ecsetelte a vidéki kiállítások (Veszprém, Kolozsvár, Székesfehérvár megelőzte a szombathelyi) célját, amely „az ízlés finomítása, nem pedig nyereszkeedés.” A századfordulótól azonban már más művészeti ágakhoz hasonlóan, a képzőművészet is helyet kapott a város, a megye közművelődésében. Az 1899-ben alakult Vasvármegyei Kultúregyletnek 1901-ben képzőművészeti részlegét szervezték meg Babos Kálmán elnökletével. Olyan festmények, grafikák gyűjtését határozták el, amely a megye valamely jeles helyszínét, eseményét, illetve személyiségét ábrázolja. A mai Savaria Múzeum épületének elkészülte (1908) után már több alkalommal is láthattak jeles műalkotásokat az érdeklődők, hiszen a Nemzeti Múzeumtól kiváló klasszikus és kortárs alkotók műveit kapta meg a múzeum letétként. 1912-ben megrendezték a megye első nagyszabású képző- és iparművészeti kiállítását – főleg a főnemesi családok és egyházi kincsek gyűjteményéből. A megye képzőművészeti életének megteremtésében a század első éveiben Végh Gyula szerzett múlthatatlan érdemeket.

Az 1919-ben újjáalakult Kultúregylet négy szakosztályának egyike a *szép- és iparművészeté volt*. 1920-ban rövid ideig működő iskolát is alapítottak. A 20-as évek elején egy újsághír arról számolt be, hogy Szombathelyen is nyári művésztelepet alapítanak. Az ötlet valójában csak maradt. Igaz 1926 nyarán a Képzőművészeti Főiskola néhány növendéke Szombathelyen dolgozott, folytatása azonban nem volt. A 20-as évtizedben azonban már számos kiállítást rendezett a Nemzeti Szalon kiváló művészek alkotásaiból. Vasi művészek is szerepeltek a Szalon budapesti tárlatain. Emlékezetes kiállítást is láthattak a nézők a nagyszabású 1934-es Ünnepi Hét egyéb kultúreseményeinek sorában (például Kodály Hány Jánosának előadása, néptánc programok) sorában. 1935-ben a képzőművészeti szakosztály Szent Márton Céh néven alakult újjá. Feladatai között szerepelt azoknak a festőknek a segítése, akiknek – többek között – nem voltak megfelelőek az otthoni lehetőségeik az alkotómunkához. Évente több-kevesebb anyagi sikerű kiállításokat rendeztek. Kiállításokat a megyei sajtó minden esetben méltatta. 1936-ban mutatták be először Derkovits alkotásait szülővárosában.

A háború után a közművelődést szervező szabadművelődési program keretében megindult a képzőművészek munkájának összefogása is. Később ebből a csoportból szerveződött meg a Derkovits Kör, amely a tanulni vágyó fiatalabb és idősebb amatőrök képzésének helyszíne volt.

1968-ban aztán megalakult a Vasi Fiatal Képzőművészek Csoportja, utóbb Vasi Műhely névvel, amely Vas megye képzőművészeti történetének – két évtizedes fennállása alatt – legjelentősebb művészeti „intézménye” lett.

Az 1960-as évtizedtől *megszaporodott a kiállítóhelyek száma*. Ezek a nem klasszikus hosszabb-rövidebb ideig működő kiállítóhelyek nyújtottak (nyújtanak ma is) érdekes látnivalókat a képzőművészet kedvelőinek. A Savaria Múzeum a háború után is rendszeresen megrendezte tárlatait. Az 50-es években az amatőröknek a Premontrei (akkor Nagy Lajos Gimnázium) adott lehetőséget a bemutatkozásra. A jelentősebb üzemek (MÁV Járműjavító, ÉDÁSZ, Remix, Sabaria Cipőgyár) kultúrtermei szintén fogadták a megye képzőművészeinek alkotásait. A többi bemutató intézmény nevét itt említjük meg: az 1960-as évek elejétől a Művelődési és Sportház, Derkovits Terem, aztán a Berzsényi Dániel Könyvtár, a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola galériája, a Művészetek Háza (ma Agora) pincegalériája, a TIT-galéria, az Oladi Művelődési Központ galériája, a Savaria Tourist Galéria, az Oktogon Galéria, az iskolagalériák (Kanizsai Dorottya Gimnázium, Gépipari, Puskás, Hefele, Élelmiszeripari szakközépiskolák, a Művészeti Gimnázium), a magángalériák, Irokéz Galéria (Dragomán Pál, Németh Györgyi, a ma is működő Vitalitás) és természetesen a Szombathelyi Képtár.

Jelentős szerepet vállalt a képzőművészeti kultúra megismertetésében és ápolásában a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ galériája, amelynek három évtizedes tevékenysége *Rasperger József* (1946) grafikusművész, közismert nevén *Rasi* életműve.

Elődeid között is akadtak „művészemberek?”

Közvetlen őseim között nem volt a művészettől érintett személy. Legfeljebb mesterségük kézműves jellege igényelt bizonyos művészi érzéket: női és férfikalap készítők voltak. A művészet iránti érdeklődésüket jelzi, hogy a kiállítások rendszeres látogatói, színház- és irodalombarátok voltak.

Te az állandóan rajzolható gyerekek közé tartoztál? Föltűntél rajzkészségeddel az iskolában?

Igen korán kezdtem rajzolgatni. Az iskolában fölfigyeltek tehetségemre, megdicsérték rajzaimat. Ennél többre nem emlékszem. Nem voltak akkor még rajzpályázatok. Persze a dicséret fontos volt nekem. A szombathelyi Zrínyi Utcai Iskolába jártam. Előbb *Pozsonyi János*, aztán *G. Szigeti Magda* volt a rajztanárom, de *szüleim* biztatására mentem 12 éves koromban a *Jaksa Pista* bácsi vezette MÁV Járműjavító képzőművész szakkörbe. Pista bácsi irányításával szereztem meg az alapokat. Vele következetesen kidolgozott és megbeszélt tematika szerint dolgoztunk – igazi „szabadiskolai” felfogásban. Mindenkiel egyéni program szerint foglalkozott, különösen az első időszakban. Engem három és fél évig tanított. Előbb a perspektíva, aztán a mértani idomok, testek távlati képének szerkesztése következett. Majd „jöttek” az anatómiai alapok: koponya, csontváz, izomember és végül a színélmélet. Közben

az ifjú (én) alig várta, hogy végre szabadkézzel, szabadon is rajzolhasson, mint a többiek, a nagyok...

Tehát jött a sok koponya, gipszfej, mértani test – ceruzával, szénnel – majd modell után portré, alakrajz és tárgybeállítások – színesen is. Emellett néha elkísérhettem Pista bácsit az arborétumba vagy Kőszegre, ahol a belső, udvari loggiás házakat festettem.

Hogyan folytatódtak tanulmányaid az általános iskola után?

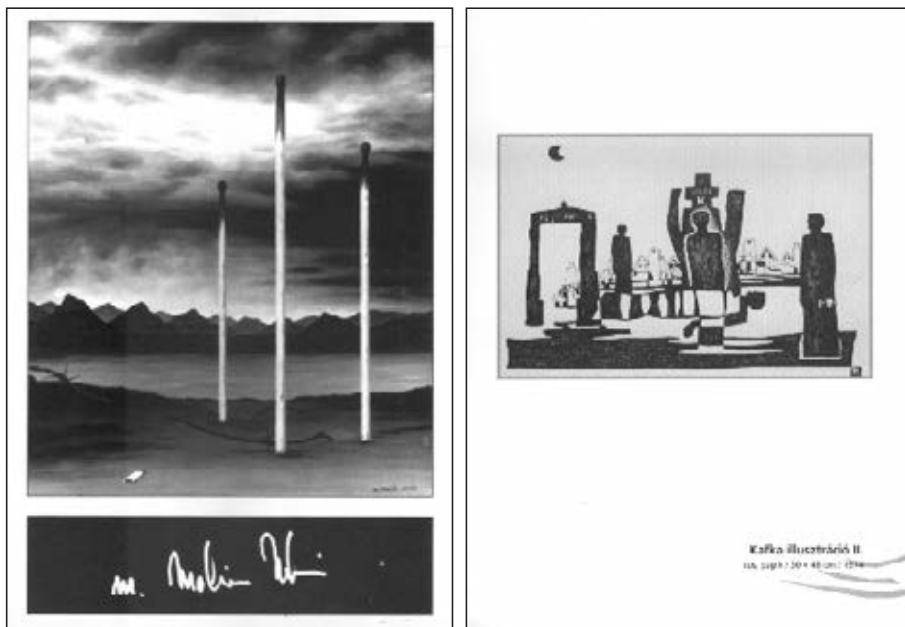
Egy nagyon nem nekem való középiskolába, a szombathelyi közgazdasági technikumba jelentkeztem. Nem az iskola volt nem nekem való, hanem a tantárgyak, például könyvvitel, statisztika. Az érettségi után valamilyen rajzhoz köthető foglalkozást kerestem. Ez, akkor a 60-as évek közepén a fejlődésnek induló lakástextil ipar volt. *Pécsi László* az új textiles generáció markáns képviselője újíttotta meg a kőszegi bútorszövetgyár gyártmánystruktúráját. Az akkor „modernizálódó” lakáskultúrához kapcsolódva – főleg bútorszövet és falvédők formájában.

Persze némi összeköttetés szükséges volt ahhoz, hogy *Kovács László*, a LATEX (Lakástextil Vállalat) vezérigazgatója szóba álljon velem és összehozzon Pécsi Lászlóval. Ő rajzaimat látva arra biztatott, hogy a kőszegi Bútorszövetgyárban ismerkedjek a szakmával (szövés három műszakban, előkészítő, meo, stb), majd felvételizzek az Iparművészeti Főiskola textil szakára. Ide rajtam kívül 20-25 lány próbálkozott a felvétellel, legtöbbször sokadszorra. A felvételi bizottság könnyűszerrel tudott választani közülük. Elsőre nem is nagyon szoktak senkit sem fölvenni. Egyébként az akkor induló textilesekből lett a későbbi „nagy generáció”, akik megújították ezt a műnemet. Alkotásaikat a későbbi években rendszeresen bemutatták a szombathelyi textilbiennálékon.

A sikertelen felvételi után még egy évig jártam Kőszegre, aztán a LATEX központi gyárába, Szombathelyre kerültem. Itt már a tervezők utáni munkafázist – mondom a szakszavakat: a kötésrajzok befejezése, jacquard-kártyaverésre való előkészítés – végezhettem. E közben – 1969-ben – kerültem kapcsolatba a szombathelyi Ifjúsági Házban (Kisfaludy u. 2.) alakuló Vasi Fialat Képzőművész Csoport tagjaival, akik a Derkovits Körből szinte valamennyien ismerték egymást. A Csoport alakulásában mulhatatlan érdemei voltak *Babos Sándornak*, aki akkor az *Ifjúsági Ház* igazgatója volt. *Vértesi Péter*, *Simon Iván* és a többi „alapító atya” megkereste őt szervezési – kiállítási – műterem-használati kérdésekkel. Babos Sanyi pedig megtalálta azokat a párt- és KISZ-funkcionáriusokat, akik engedélyezték – az országban az elsők között – a Csoport megalakítását. Az engedéllyel egy nagyon fontos dolog is együtt járt: az évenkénti *önálló* kiállítás megrendezésének lehetősége! Addig csak a Művelődési és Sportházban rendezett „vegyes” Tavasz Tárlaton volt alkalom az alkotások bemutatására. Babos Sándor később is – korai haláláig – odafigyelt ránk, még akkor is, amikor az MMIK-hoz tartoztunk.

A Csoportban tagja volt *Benkő Marian* festő, a későbbi híres gobelines, kárpit-tervező, aki már 20 éve Hollandiában él. Az ő édesapja akkor a szombathelyi Sabaria Cipőgyár főmodellőre volt, „mellékesen” festő. *Benkő László* aztán „átcsábított” az újjászerveződő modell-csoportjába. 1969-től 75-ig dolgoztam itt.

A Cipőgyár újabb technikum elvégzését várta el tőlem, hogy legyen „valami fogalmam” a cipőgyártásról. Sajnos a cipőket soha nem kedveltem meg úgy, mint a textilt. Viszont itt már végezhettem önálló munkát: az aktuális divat-trendnek megfelelő sorozatban gyártható női és férficipőket terveztem. Aztán ebben a gyárban is túlsúlyba kerültek a Pestről leránduló iparművészek, így újra csak a főtervezők melletti második vonalban dolgozhattam.

1975-re elegendő volt a gyárból és néhány egyéb, pár hónapig tartó kitérő (FERROVILL – áruösszeállító, Cipőnagyker – export minőségi ellenőr) és 10 év gyári munka után – nyár végén – rám mosolygott a nagyon várt szerencse. Csoportunk a Vasi Fátalok, később Vasi Műhely néven 1973-tól a megalakuló Megyei Művelődési és Ifjúsági Központhoz (MMIK) került.

1975 nyarán az újjáépített egykori velemi Stirling-villában, a megyei továbbképző házban megkezdődtek a különféle tanfolyamok: néptáncos, színjátszó, honismereti, klubvezetői és más szakágban. A művészeti területet is gondozó munkatárs, *K. István* tanfolyamok alatti magatartásából eleget vezetőknek és keresték az utódját. Miután én „képpen” voltam, a KISZ és párt összecsengő véleménye szerint *Zsámboki Árpád* a felvételem mellett döntött.

Életem egyik legboldogabb napja volt, amikor elkezdtem a Házban a munkámat a hozzám legközelebb álló területen. Népművelő lettem. Megkezdtem a Főiskola magyar nyelv és irodalom szakon, levelező tagozatán a tanulmányaimat, s mire 1980-ban hivatalosan is megnyílt az új Ady téri intézmény, én már képesített munkatársra lettem.

Mielőtt az MMIK-ban végzett tevékenységedről szólnál – föltétlenül meg kell idéznünk a Vasi Műhely történetének legfontosabb állomásait. Meg kell idéznünk azért is, mert a

XX. századi Szombathely második felében jelentkező képzőművészek „nevelő iskolája”, műhelye lett. Elsősorban azoknak, akik nem végeztek, végezhetek hivatalos művészeti képzést – felsőfokú intézményekben. Milyen élmények maradtak meg emlékeidben a Műhelyről?

Az 1968-ban alakult Csoport, – mint említettem, későbbi nevén Műhely – alapszabálya az volt, hogy az érdeklődő csak akkor lesz igazán a Csoport tagja, ha az aktuális nagy kiállítási anyag szakmai zsűrije elfogadta bemutatásra alkotásait. – Tudni kell, hogy zsűri nélkül 89-ig nem jöhetett létre semmilyen kiállítás – így ez igazi *szakmai megmérettetés* volt – a megyei tanács művelődési osztályának lebonyolításában.

A *műhely* jelleg az első években közös műterem-használati lehetőséget jelentett. Többen itt dolgoztak, itt az ifiházban jöttünk össze, képeket elemeztünk, megbeszéltük közös vagy egyéni gondjainkat. Az is fontos volt, hogy a lezsűrizett műveinket év közben már kiállítottuk az akkori munkásifjúsági klubokban, vidéki művelődési házakban, ahol nem a protokolláris megnyitó, hanem a baráti-szakmai beszélgetés volt a kiállítás velejárója, igazi *népművelői* tevékenységként. Minden ilyen alkalom bennünket is művelt, gazdagított, értékes, emlékezetes perceket szervezve. Aztán a nagy őszi megnyitókat igazi ünnepként éltem/éltük meg, hangulatos összefüggésekkel kiegészítve. Az a barátság, ami így szövődött, túlmutatott a szervezett „csoport-tagságon”, akik még élünk, máig is jó barátként találkozunk, gyakran közünk van egymás kiállításaihoz, munkásságához.

Úgy gondolom, hogy az egyik legfontosabb dolog, amit az egykori csoportnak (is) köszönhetünk, hogy megtanultunk őszintén örülni egymás sikereinek és ha tudjuk, gondolatainkat is megosztjuk.

Az emlékezés után folytassuk az MMIK-ba kerüléssel! A kiállításrendezés volt az egyetlen munkaköri kötelességed?

A szakterületem elnevezése „*vizuális művészeti nevelés*” volt. Ebből adódóan a kiállítás szervezés-rendezés mellett gondoztam az idetartozó csoportokat, amíg léteztek. Így vagy tíz évig az amatőrfilmes, fotós alakulatokat (szakkör, kreatív stúdió), mindvégig a rajzos köröket (Derkovits kör, a művészeti szakközépiskolába és a főiskola rajz szakára jelentkezők felvételi előkészítőjét), a kerámia szakkört és egy ideig a szövőszakkört is. Gyakran foglalkoztam általános iskolásokkal is, kompozíciós játékokat, montázskészítést tanítottam.

És a kiállítás rendezést hol tanultad?

Elsősorban önműveléssel, tapasztalatszerzéssel. Tárlatokat már korábban is rendeztem még a Kisfaludy utcai „időszakban” is, de leginkább „idegen” intézményekben: a Művelődési és Sportházban, a Savaria Mozi előterében, a Berzsényi Dániel Könyvtárban, az akkor még létező üzemek kultúrházaiban, vidéki művelődési házakban. Az MMIK-ban megkezdődött tárlatok rendezése nagy öröm és felelősség volt, hiszen a Házban a második emeleten három helyiségből álló nagy kiállítóterünk volt. Az első emeleten működő Stúdió Galériában a nem tervezett, de fontos

anyagoknak (fotó, gyerekrajzok, kisebb önálló amatőr bemutatatók) jutott hely és mellette még ott volt a hátsó folyosó is. Ezen a hátsó galérián jobbra grafikai anyagokat mutattunk be az első 10 évben.

A nagy, második emeleti teret 1989-ig „frappánsul” az „MMIK II. emeleti kiállítótere” névvel illettük. Akkoriban önálló arculatról, elnevezésről szó sem lehetett.

A Ház megnyitásával megszületett egy, a városban hiánypótló *kiállítóhely-típus* (kisgalériák és a Szombathelyi Képtár közötti) vele együtt a ma már elképzelhetetlen látogatottsági folyamat. Ma már hihetetlen, milyen népszerűek voltak 1980-tól 88/89-ig tartó időszakban kiállításaink. Délelőtt egymást váltották az iskolai csoportok – általában tárlatvezetési igénnyel – délután pedig jobbra a felnőtt korosztály jelent meg.

Nekem persze – nem mellékesen! – el kellett mélyülnöm a rendezés – könyvből nem megtanulható – rejtelmeiben. Adott volt a tér – a három egymásba nyíló terem. A kiállítandó anyag mennyiségéhez alkalmazkodva, le lehetett zárni a fölsőleges termeket. Megvoltak ugyan a hibái (zavaró felületek: ajtók, radiátorok, korszerűtlen világítás, szellőzhetetlenség) mégis jól rendezhető galériában dolgozhattam. De miután nincs két egyforma kiállítás, hiszen valamennyi egy többismeretlenes egyenlet – nem válhatott rutinmunkává a napi tevékenység. Ezért a munkáért, a rendezésért különösebb érdemeket nem nagyon lehetett elérni, hiszen a vezetőim számára ez volt a természetes. Teljesen meghatódtam, amikor egy szlovéniai kiállítást megnyitó művészettörténész úr belépve a terembe, mindjárt azt kérdezte: ki rendezte a kiállítást. Elismerőleg méltatott. A művészek, szakemberek is gyakran szóltak dicsőítőleg a munkámról, bár erről csak később szereztem tudomást.

A II. emelet után megszületett a Médium Galéria. Ki a névadó? Jelentett valami változást a kiállítási folyamatban?

1989-ben új szelek fújdogáltak és már megvalósulhatott Horváth György igazgató *maximális támogatása* mellett az a *régebbi elképzelésem*, hogy *önálló névvel, arculattal* illessük a II. emeletit. Mégis más, ha a kiállításra felkérő levél a *Médium Galériába* hívja a művészt! A név egyszerre utalhatott a *közvetítő* szerepre – alkotó és a közönség között – és a városban elfoglalt *galéria méretre*: a Szombathelyi Képtár és a kisgalériák között – *közepes*. A közepes nem osztályzat!

Hogyan alakultak a kiállítások?

Minden intézmény kiállítási terv szerint dolgozik. 1989-ig a tárgyévet megelőző ősz elejére kellett készen lenni elképzeléseim sorának, hogy azután a politikai és tanácsi szervek, szakmai bizottságok véleményezhessék. Természetesen ilyenkor jöttek a változtatások, módosítások – sokféle szempont szerint. Gyakran rá se ismertem eredeti elképzeléseimre. Mindezek mellett persze kialakultak a kiállítás típusok. Adva voltak a kötelező jellegű, például évfordulók, jubileumok bemutatók és az aktualitások.

Az egyértelmű volt, hogy a mi galériánk soha nem válhat *karakters galériává*. Ilyen csak egy volt a megyében, a sárvári Galeria Arcis. A mi Médium Galériánk több

irányú feladatköre mindig is fölülírta rendezője elképzeléseit az „önmegvalósítását.” A Médium egy *kaleidoszkóp-szerű tervre és megvalósulásra adott lehetőséget*, ami a közönség szempontjából érdekes is lehetett. A rendszerváltástól ugyan *nagyobb önállóságunk* lehetett, a *tarka paletta azonban megmaradt*.

Milyen típusú tárlatokról beszélhetünk?

Évente rendeztünk általában egy vagy több *egyéni* bemutatót. Köztük több tán – például a felmenő rendszerű országos pályázatok megyei előzményeit, az amatőr *születésnap*, *jubiláns* tárlatot láthatott a közönség. Rendszeresen láthatta a közönség felmenő rendszerű országos pályázatok – az amatőr képzőművészet, a népi kézművesség-népi iparművészet – megyei előzményeit.

Évente megrendeztük a megyei *Tavaszi Tárlatokat* és a *Vasi Műhely őszi kiállításai*.

Mindkét sorozat 1989-ben befejeződött. 89 után új ötletek valósulhattak meg. Felmutattuk a korábban különböző okok miatt *elfeledésre ítélt művészek* életművének fellelhető opuszait. E koncepció fő motiválója *Tóth Csaba* festőművész volt. Ő már évek óta kutatta a megye eléggé mostohán kezelt képzőművészeti múltját. Ezeket a lezárt életműveket emlékkiállítások formájában mutattuk be. Némely esetben túl a huszonnegyedik órán, hiszen már az utódok is csak nehezen voltak elérhetőek.

Ez mindenképpen nagy érdeme a Médium Galériának, hiszen számos olyan személy munkásságát idézték meg, akiről nem csak a fiatalabb, de a középkorúak generációja sem tudott. A kiállítás-sorozat pedig mindenképpen a megye képzőművészeti történetének tárlatokban fölmutatott művészettörténete.

Igen, mondhatjuk, de azzal a kikötéssel, hogy az ilyen esetekben igazi fontos kutatómunkára, dokumentálásra az egyszemélyes galéria nem vállalkozhatott. Néhány esetben a miénket követő kibővített képtári kiállítás kapcsán azonban pótolták az ottani szakemberek, például Radnóti Kovács Árpád és a Rumi Rajki István esetében.

A feledésnek persze ideológiai, politikai okai is voltak. A *Vas megyében élő képzőművészek szellemisége a huszadik század első felében alapvetően konzervatív volt*. Mintha megállt volna az idő számukra éppen akkor, amikor azokban az évtizedekben a legnagyobb robbanását élte meg világszerte a vizuális művészet.

Annak okát, hogy az errefelé élő művészekre miért nem hatottak az aktuális európai áramlatok – még nem kutatták. Én alapvetően abban látom az okát, hogy az egyéni attitűdök mellett a két háború közti uralkodó keresztény-konzervatív ideológia kialakította azt az ikonográfiát, amelyben a *természet elvű*, alapjában akadémikus festészet megőrzése, követése volt ajánlott. Úgy látom, hogy talán túlzottan is tiszteletben tartották mestereiket. És közönségük, megrendelőik is ezt várták el tőlük. Erről tanúskodnak a 30-as években alakult *Szent Márton Céh* tagjainak alkotási, vagy a háború után megalakult „*ős-Derkovits Kör*” alapító okiratának szellemisége. Továbbra is a természetelvű festészet, szobrászat volt a követendő. A két

háború között csak a „forradalmár” *Derkovits Gyula* lett igazán újíto, a kor problémáira reagáló festő. Ő azonban nem sokáig maradt Szombathelyen.

Ide kívánczik, hogy az első társaság – *nemzedék* – a *Vasi Fiatal Képzőművészek Csoportja*, amely amellet, hogy *nem tagadta meg mestereit*, már máshogy gondolkodott a művészetről. Néhányan a csoportból közelítettek a *kortárs felfogáshoz*. Azt nem árt tisztázni, hogy nem minden alkotó kortárs művész, – az én felfogásom szerint sem – aki velünk egy időegységben él. Ahhoz, hogy kortárs legyen, a *jelen korral szimbiózisban kell élnie*, az újonnan megjelenő kérdésekre figyelve, azokra egyéni válaszokat adva létrehozni az idő lenyomatát. Természetesen, ha valaki egyéniségéből adódóan inkább *hagyományt követő* még nagyon is *értékalkotó, jó művész*. (A járt utat követők mindig is népszerűbbek lesznek, mint az új kifejezésformát keresők.)

Folytatva az emlékező kiállítások sorában volt az elfeledett múlt. Sorra vettük a lezárt életműveket és felderítettük a még föllelhetők alkotásokat. Tóth Csaba főiskolai tanítványaival szakdolgozatban dolgoztatta fel ezeknek az elfelejtett művészeknek – *Fábián Gyula és Biczó Ilona, Radnóti Kovács Árpád és Fábián Mária, Burány Nándor, Jaksza István, Steffek Albin, Rumi Rajki István* – az életútját. Rajki neve kapcsán kell emlékeztetni arra, hogy az elsők közt megalakult civil szervezettel, a *Rumi Rajki István Műpártoló Körrel* párhuzamosan gondolkodtunk az „elfeledett művészekről” vallott felfogás tekintetében. Én ugyan a Körnek nem voltam tagja a művészetről és a világról vallott felfogásom különbözősége miatt, de közösen több kiállítást is rendeztünk, például a nagy közönségsikert aratott Szent Márton Céhre emlékező tárlatot. Tagjainak információi sokat segítettek az alkotások felkutatásában.

Az elfeledett múlt mellett sorra-rendre bemutatkoztak az ifjak, középkorúak is.

Igen, a másik oldalon jöttek az időszerű – és kortárs tárlatok. Például a Szombathelyről induló már végzett, vagy tanulmányaik befejezése előtt álló fiatalok. *Kortárskereső I. – II. – III.* címmel mutattuk be roppant érdekes kiállításon őket. Ők voltak azok a fiatalok, akik a szombathelyi Művészeti Gimnáziumból indultak el s még főiskolai tanulmányaikat folytatták itthon és külföldi művészeti egyetemeken.

Fontos volt számomra, hogy a *megyébe visszajövő* képzett művészek is nyilvánosságot kapjanak a Médium Galériában. A névsoruk: *Stekovits Gáspár, T. Takács Tibor, Bartek Péter Pál, Oroszy Csaba, Szántó István.*

Az 1990-es évek elejétől Szombathely is megfért a *Budapesti Tavasz Fesztivál* árnyékában (Ki emlékszik ma már erre!) Ez a tény számunkra is új lehetőséget jelentett egy-egy kiemelkedő kiállítás megrendezésére. Ezért úgy gondoltam, hogy a ritkán szereplő iparművészeti ágazatok közül válogatok. Hiszen az iparművészet klasszikus anyagaival, (lehetőleg) egyéniségükre szabott technikát kikísérletezve, így munkáik közelebb voltak a par excellence képzőművészethez, mint az ipari termékekhez. E gondolatkört jelenítették meg az *üvegművészek* (Bárdudvarnoki Szimpózium), a Budapesten élő *ötvösművészek*, a Siklósi Alkotótelepen született *kerámiák*, a a megyeszékhelyhez kötődő *minitextil*, az alig ismert *művészkönyv*.

Szívesen látott „vendégek” voltak a *helyi egyéniségek*: Krieg Ferenc, Horváth János, Vértesi Péter, Mészáros József, Németh Mihály, Marosfalvi Antal, Lakatos József, Kamper Lajos. Országosan ismert művészek is szerepeltek a Médiumban: a grafikus Gross Arnold és Kass János, a keramikus Németh János, a festő Scholz Erik és a zsenyeiek.

Az újjáéledő Szent Márton kultusznak 4-5 bemutatóval is adóztunk. Új és régi alkotásokat láthattak egybegyűjtve a látogatók, új ábrázolásra pályázatot írtunk ki – sikerrel.

A kiállításaink sorozatában megjelentek – a kurátori kiállítások is, amelyek egy téma köré csoportosultak: (a témáról is és a meghívandó művészekről is a kurátor határoz): a *Véletlen*, az *Apokalipszis most*, a *Képben az irodalom*, a *Vörös és fekete*, az Eu-s csatlakozás évében a *Híd*, amelyek általában érdekességük miatt érdeklődést is keltettek.

A megye *külföldi kapcsolatainak* része volt – s ez már a 60-as 70-es évek óta – az adott országban élő képzőművészek bemutatkozásai. Rendszeresen bemutattuk a *szlovéniai*, a *grazi*, a *kaufbeuereni* csoportok alkotásait.

2003-tól évente rendeztünk *zsidó-fesztivál* kiállításokat is.

Ennyi rendezés után bizonyára meg tudod mondani, milyen a jó kiállítás.

A legfontosabb talán: *a művek társítása az adott térben, lehetőleg optimális élményszerűsége törekedve*. Sikeresen megoldani egy többismeretlenes egyenletet. Ez azt jelenti: 1. az adott térben optimálisan kell viszonyulnia a műveknek, 2. egymás „társaságában”, egymást erősítve, ugyanakkor a különböző „erőtereket” tisztelve kell komponálni az egyes falakat, majd ezeket „átvezetni” egymásba. Fontos megtalálni a térszervező műveket, a kiállított anyagban, „összehozni” hangsúlyokat és levezetékeket. Persze nem csak síkban, plasztikáknál térben is. A végeredmény a formák, színek, méretek harmonikus egysége, ahol $1+1=2^2$ vagy a köbön. Én még mindig derűsen nyugtázom, hogy jelenleg a legokosabb számítógépek sem képesek egy jó rendezést produkálni. Közbevetőleg mondom:

Az nem vált be soha – volt ilyen! – hogy a kiváló művész a galéria alaprajzán bejelölgette művei elhelyezését, mert valamit elképzelni más a valóságban és más szembesülni az adott hellyel.

Akkor kicsit részletesebben, felsorolva az egyes munkafázisokat. A szétrakott, elhelyezett munkák felrakása, lógatása, rögzítése dekoratőri munka. A Médium Galériában, illetve a II. emeletiben 15 évig együtt dolgoztam a dekoratőr *Kaczmarski Lászlóval*, akitől megtanultam a kiállítások fontos technikai fogásait. Aztán amikor egyedül maradtam a rendezés összes fizikai munkájával, az már nem okozhatott gondot. A szállítást csak azért nem én végeztem, mert nem tudok autót vezetni. A rendezésnek persze *különböző fázisai* vannak: válogatás, megbeszélés az alkotó műhelyében (a csoportos bemutatók alkalmával a művészek hozták el munkáikat) csomagolás, berakodás, szállítási időpont egyeztetés,állítás a galéria színhelyére, kicsomagolás, aztán a RENDEZÉS! Közben technikai problémák megoldása, a művek installálása, a megnyitó, a vendégek fogadása, a kiállítás alatt a képek őrzése, zárás, bontás, csomagolás, visszaszállítás, a művek állagának megőrzése, a művek visszaadása.

A kiállítás kísérőket – *meghívó, plakát* – általában én terveztem, ha nem „hozott anyagból” dolgoztam. A megnyitó szertartásról egyéni kiállítás esetében – megnyitó személy, közreműködők – mindig a művésszel egyeztettem. Egyszemélyes galériában igyekszik a házigazda mindent megoldani: a megnyitó utáni fogadást vagy kiemeltebben vernisszázs, ami egy nonprofit galériában ritkán nagyszabású. Az viszont jó, ha alkalom kínálkozik a találkozásokra, a hosszabb együttlétre.

A jó kiállítás a fentebb felsorolt és még néhány éppen *ott és akkor* – az aktuális rendezésben jelentkező szempont és feladat legjobb megoldásából következik. Az is régi igazság, hogy ugyanabból az anyagból lehet jó és csapnivaló kiállítást rendezni.

A kiállításrendezés sok tapasztalatának, tanulságának megfogalmazása csak egy hosszabb életút után lehetséges. De *Frank János* Tárlatok és szertartások című jó hangulatú visszaemlékezésén kívül *ilyen mű nem született*. Sokan azt gondolják, hogy a művészettörténész már eleve tud rendezni. Néhányan valóban tudnak, de a kiállításrendezés más műfaj, mint a művészettörténet. Én közel tíz évig szakirányú képzésben adhattam át tapasztalataimat rajz szakos főiskolai hallgatóknak, hiszen iskolában, vagy a helyi művelődési házakban rájuk ilyen munka is várhat.

A kiállítások megnyitói kialakult rituálék szerint zajlanak. Milyen jellemző kiállítás megnyitók vannak és milyenek voltak Nálatok?

A szakma alapján háromféle megnyitót emleget aszerint, hogy kihez akar szólni. *A közönséghez*: nem használ sok szakmai fogalmat, szakszöveget, közérthető. Nem él vissza a látogatók türelmével, megengedheti magának az anekdotikus kiegészítéseket is.

Szakmai: ha ismerős törzsközönseget lát maga körül a megnyitó személy (főleg a kurátor, a rendező) akkor részletesebb információt, szakmai hivatkozást is megengedhet magának. Az „olvasni való” majd az olvasáskor értelmezhető, de a megnyitón ilyesmitől illik tartózkodni.

A sajtónak szóló nyitók esetében több a marketing jellegű közlés, amiért hálás az újságíró és nagyobb a reménye a frappáns visszhang megszületésének.

Ebben az igen fontos munkában a 60-as – 80-as évtizedekben sokat segítettek a műkritikaszámba emelkedő kiállítás-kritikák. *Bertalan Lajos, Budai Rózsa, Kulcsár János* és a pályakezdő *Halmágyi Miklós* nevét föltétlenül meg kell említenem.

Persze e csoportokon belül, vagy azt kiegészítve, gyakran jelennek meg a társ-művészetek, zene, vers vagy prózai mű előadása. Hagyományos tárlatoknak minden odaillő mű hangulat kiegészítő lehet, főleg ha a művész egyetértésével szólal meg. Erőltetni, hosszúra nyújtani viszont bűn! A nagyon „avantgard” tárlatoknál viszont minden „őrület” jöhet, ha adekvát az anyaggal.

A sokféle és szinte állandóan látható tárlatoknak milyen volt a látogatottsága?

Azt már elmondtam, hogy az első évtizedben igen sokat látogatták a tárlatokat. A 2000-es évtől azonban egyre inkább az volt a jellemző, mint a Képtárban: népes megnyitó közönség, csekély nézőszám a megnyitó után. Iskolai csoportok szinte már nem léteztek, pedig szinte minden rajztanárral személyes ismeretségben vol-

tam. Utódaim – amíg volt még kiállítás – pedig már csak kamerákkal és zárt ajtókkal fogadhatták a megnyitó napja után érkezőket. Miután nem volt teremőr, csak a majdnem mindent látó kamerákra bízta az anyagőrzést, de hamar kiderült, hogy ez nem működik. Így a megnyitó napja után lelancolt ajtó fogadta a látogatót, aki jobb esetben a portán kaphatott kulcsot a belépéshez. Ez így nem működhetett soká...

Aztán az egykori sok-sok látogatót fogadó intézmény lassan „döglődni” kezdett, mára pedig bezárt. Talán nem véglegesen!

Többször is említetted Frank János nevét, aki talán kicsit a példaképed is.

Igen, szívesen vállalom. *A kiállítást rendezi valaki.* Ilyen címmel írt a 70-es évek elején egy kis szösszenetet Frank János, minden idők talán legjobb kortárs rendezője, évtizedekig a Múcsarnok munkatársa. Ez a kijelentés már akkor is elgondolkodtatott, hogy ezt az evidenciát miért kell az ÉS nem sportújság színvonalú olvasóival ilyen határozottan közölni és persze meg is magyarázni. Az átlagos látogató belépve a kiállítóterbe az egyes képeket kezdi szemlélni, néha egész szakszerűen. A tárlat a maga összességében, mint összerendezett egység nem készíti véleményformálásra, kivéve, ha szokatlan, netán botrányos megoldással találkozik. Lehet, hogy ez nem is baj! Így is hat rá a művek egymásutánja, jobb esetben felerősítve a pozitívumokat, éppen a rendező szándéka szerint.

Ide kapcsolódva idézek egy emléket a múltból: a Vasi Fiatalokkal közösen rendeztük talán a harmadik kiállításunkat a Művelődési és Sportház „lépcsőház” galériájában. A csoport két legjámborabb, szelídebb tagjának „emelkedett” hangú vitájára lettem figyelmes: a főfalon való megjelenésükön vitatkoztak (a nézőtérre vezető, ajtókkal szabdalts falfelület közepső, két ajtóval határolt felületre kíváncszott mindkét jámbor társunk (óh, hiúság vására!))!

Akkor egy életre megjegyeztem, hogy nem mindegy hova kerül a kép, a szobor, a plasztika, stb Amikor munkaköri kötelességemmé vált a kiállításrendezés – a művek szétrakása, egymás mellé helyezése – igyekeztem ízlésemre, szakmai ismereteimre, meg némi ráérzésre hagyatkozva megoldani feladatomat.

„A kényesnek” mondható Tavasz Tárlatoknál – többször kértem kértem egy-egy tapasztaltabb kollégám – *Vértesi Péter, Masszi Ferenc, Tóth Csaba* segítségét. Főleg az okozott gondot, hogy nem lesz-e sértő egy „nagy” embert a Médium Galéria belső terébe tenni. ... Azóta persze tudom, hogy csak a mű számít! Szinte minden tárlatnál tanultam valamit.

Minden rendezésemet *alkotás* számba vettem. Ez hála Istennek egyre inkább visszaigazolást nyert.

Amikor aztán lehetőség volt a 90-es évek közepén részt venni egy a Magyar Művelődési Intézet és a Múcsarnok kiállításrendező tanfolyamán, akkor láthattam, hogy nagy múltú szakemberek – Frank János is – az én addigi tapasztalataim, munkám tanulságait igazolják vissza. Elmondható, hogy e csodaszép szakmának van megtanulható része – művészettörténet, a kortárs tendenciák figyelése, az eligazodási képesség folyamatos fejlesztése, sok-sok tárlat elemzése – aztán ehhez kapcsolódik a sok éves egyéni tapasztalat többféle műfajban, különböző terekben.

Milyen volt a kapcsolatot a Szombathelyi Képtárral, más kiállító-helyiségekkel, köztük a magángalériákkal?

A Képtárral kialakult kapcsolatom olyan szempontból folyamatosnak mondható, hogy szinte minden megnyitón ott voltam és a Képtár vezetői, munkatársai is megisztelték a Médium kiállítás megnyitóját. Néha kiegészítettük, népszerűsítettük munkáikat, egymás drukkerékként dolgozhattunk. Gyakran vettük igénybe gyűjteményi háttérüket, gyakorlati lehetőségeiket és persze megnyitóikból, kiállításaikból folyamatosan tanulhattunk.

Más, főleg a magángalériákkal elsősorban magánemberi és nem munkakapcsolatom volt.

Évente 13-15 nagyobb, 8-12 kisebb kiállítást rendeztél. Voltak köztük bizonyára olyanok, amelyeket már Te is elfelejtettél. De voltak emlékezetesek is. Melyek voltak számodra az emlékeidben máig is elevenen élők?

Megpróbálok néhányat felidézni. *Schéner Mihály* főleg gyermekvilága miatt. *Vasarely* nyomatai a 80-as évek elején újdonságuk miatt keltettek érdeklődést. A sárvári születésű *Mészáros László* festőművész – a szombathelyi városházán több alkotása is látható – első kiállítása minden idők egyik legnépszerűbb 4-5 ezer látogatót vonzó bemutatkozása. A talán legnehezebben létrejött, múltidéző kiállítás a *Szent Márton Céh* emléke előtti tisztelés.

Scholz Erik emlékkiállítására – életművéből – négy napig válogattam zsenyei otthonában. A Zsidó Múzeum kincseiből rendkívül sok szervezéssel, törődéssel született meg a *Menora*. „Hát ő is?” *Oz Almog* a a világtörténelem híres zsidóembereit napjainkig ábrázoló 265 darabos anyaga, az *Üvegművészet* című tárlatunk előtt, de azóta sem láthattak ilyet a környékünkön. Rendkívül sok szervezési, szállítási, 4 napig tartó rendezési nehézségei miatt maradt meg emlékeimben. A megye szülötte *Szok Iván* is. Különleges, szembecsapós látványos tárlata a helyi közönség számára felfedezési alkalom volt. *Gross Arnold* a színes rézkarcok mestere, alkotásainak egy része kiállítás közben „lefogyott” (megvásárolták) a falakról. *Kass János* fantasztikus egyénisége sokoldalú varázslatot teremtett. A *Híd* osztrák–magyar csoport bemutatkozása.

És a legjobban tisztelt helyi alkotók: a sok ember számára is személyesen ismert *Vértési Péter*, *Dóczi László*.

Emlékezetes volt *Tóth Csaba* A táj elváltozása – munkásságának korszaknyitó és korszakzáró tárlata –, amelyen először láthattuk fantasztikus ifjúkori autonóm műveit és először parafrázisait is.

Ezen kiállítás után nyugodtan kérdezhetem: a Te megítélésed szerint hol a helye a Médium Galériának a megye és az ország képzőművészeti történetében?

Egy galéria helye egyértelműbbnek látszik aktív korában. Megszűnése után az egykor kiállító életművében, dokumentumaiban, illetve az egykori látogatók tudatformálásának alakításában, emlékeiben kereshetők. Említettem már, hogy a Médium nem önálló intézmény, és vállalkozás sem volt. Szakmai szempontból a ki-

állító művészeknek bizonyára jelentett valamit. Rossz szájjal egyikük sem távozott. Többször és többen is elmondták, hogy ebben a térben rájuk is újszerűen hatottak műveik. Szakmai életrajzukban pályaképük egy állomásaként feltüntetik bemutatójukat. Talán egykori látogatóinak, helyi vagy ide csöppent turistacsoportok tagjai is őriznek valami élmény-forgácsot a látogatásból.

A megye közművelődésének történetében – ha ezt egyszer megírják – bizonyára fontos helye lesz. Az ország képzőművészetének története pedig a nem csak budapesti eseményekből áll, így talán az összefoglalókban a *Médiium is legalább egy mondatig említést érdemel.*

A kiállítások rendezésével Te kollégáid művészetének szolgálatában, bizonyára szíves szolgálatában álltál. Ám Te magad is művész vagy, grafikus művész, akinek munkáit – emlékeim szerint nem nagyon lehetett látni az MMIK kiállítótermeiben. 2011-ben a Szombathelyi Képtárban láthattuk életmű-kiállításodat Idő...Rendben? címmel. Pályád melyik részét tartod sikeresebbnek, a rendezőit vagy grafikusit?

Egyértelműen a kiállításrendezői pályafutásomat. Mint alkotó csak akkor nyilvánultam meg, ha egy fontos gondolat képpé akart válni bennem. Én sok-sok képpel dolgoztam, így egészséges önkorlátozás alakult ki bennem. Ha valami belső kényszer működött bennem, akkor dolgoztam, megkeresve az adekvát formát, technikát. Sokáig érlelek és örömmel merülök el a vonalak, foltok világában. Egyedi grafikákat készítettem, soha nem dolgoztam eladásra. Örülök, hogy birtokomban vannak kedvenc műveim.

Az életmű-kiállításod kapcsán bizonyára átnézted alaposan munkáidat. Miről szólnak a négy évtizedet átölelő alkotásaid?

Az önálló formai nyelv keresésének időszakában elég hamar megtaláltam képeim szerkesztésének máig vállalt lényegét. A huszadik század sokféle irányzatából leginkább egyfajta *konstruktív irányzattal éreztem lelki rokonságot.* Azzal, amit egyszer *Perneckzi Géza lírai* jelzővel látott el. *Formailag –talán úgy lehetne fogalmazni – mindig is az izgatott abban a bizonyos „lírai” konstruktivizmusban, hogy a szétszabdalt formák is valamilyen – „tömegvonzott” – szerves kapcsolatban legyenek egymással, ami nem a kánonszerűen kialakult kompozíciós rend, hanem szerencsés esetben valamilyen belső feszültséget hordozó vonzásokör.* Közelebbről – az Európai Iskolában megjelenő *Vajda Lajos* önálló világát folytatók: jel – jelkép – szerkesztés módjáról van szó: *Bálint Endre, Korniss Dezső, később Ország Lili* világáról. Ezzel nem voltam egyedül a Vasi Fiatalok Csoportjában. Legmarkánsabban *Vértesi Péter* képviselte ezt a vonalat, de tanulságai jelen voltak *Simon Iván, Pozsonyi János, később Biczó Antal, Kamper Lajos, Simon János* egyes alkotói periódusaiban. Ez volt a Szentendre Szombathelyen jelenség. A nagy példaképeknél persze fontos, meghatározó szerepe volt az egyes építészeti város motívumoknak – ablakrács, cégér – mint talált tárgyagnak.

Mifelénk nem nagyon voltak ilyen „mágikus”, sokféleképpen feldolgozható motívumok, ezért, aki „adott magára” kitalálta vagy próbálta megelélni *saját jel-világát.*

Ami engem illet, így voltam az idő jelzésével – amikor például régi fényképek arc nélküli modelljeire, őseimre, hullottak a mindent betemető *időforgácsok* – ahogy elneveztem őket. Ezek aztán később több képeken is megjelennek. Valamikor úgy fogalmaztam, hogy színes világunkból próbálom felépíteni a sajátomat fekete-fehérben. Persze gyakran megjelennek az „átmenetek”, a szürkés tónusú faktúrázott felületek.

Amikor számot vettem múltammal – mit vállalok ma is az utóbbi negyven év terméséből 68 éves koromban – az összkép nem tűnt túl derűsnek. De ez nem is volt meglepő sem magam, sem az engem ismerők számára. Már fiatalon is az elmúlás gondolata, az emberi élet értelme, a „jelet hagyni” gondolata foglalkoztatott. Ez azóta sem sokat változott. A magány, az egyedüllét végletszerűsége, hogy maunkra maradunk a végére, akárhogy is élünk.

Gyakran hatottak rám *korszakos irodalmat teremtők* – *Kafka, Pilinszky* – még ha nem is lehettem méltó még az árnyékuk követésére sem. Ami nálam visszatérő „toposz” még, az emberiség kidolgozott ősi jelei, a militarizmus, az erőszak, a diktatúra utálat. Az ezredforduló óta a „sötét jövő”, az emberiség sorsának nem túl biztató alakulása, ennek „megjövendölése,” illetve mostanában jelennek meg „pszichológizáló” képeim is, továbbra sem lakásdísznek.

Miután soha nem dolgoztam „piacra” senkinek szájíze szerint sem, mert nem voltam soha főállású grafikus – az alkotás volt és talán még lesz – a legmagasabb szabadság megnyilvánulásom. A viszonylag sokáig „kihordott” téma, gondolat, ha minden feltétel adott világra jön. Az alkotó jellegű főállás-hivatás, a mások műveinek közzététele is befolyásolt abban, hogy „önkorlátozó” módon csak az őszinte készítés biztatót alkotásra.

A világon úgysis „KÉPMENÉS” van.

Beszélgetésünk befejezéseként József Attila sorait idézem. „Hiába fűrösztöd önmagadban, csak másban moshatod meg arcodat.” Életmű-kiállításod katalógusában Tóth Csaba írt rólad választékos mondatokkal elmélyült portrét. Legszívesebben a teljes esszét idézném, de néhány mondata is elég arra, hogy a saját magadról elmondottak kiváló önismeretről tanúskodnak. Művésztsárad elemzéséből idézek: „Minden grafikai lapján egy egzisztenciális létállapot, létélmény megidézésére törekszik, a valóságélmény lepárolt esszenciáját adja. Mindig felülemelkedik a hétköznapi világán, szinte szárnyal a való világ felett. Rasperger József szilárd szerkezetté próbálja összerakni ezt a darabokra tört létet. Lírai, ám mégis drámai kompozícióiban hihetetlenül energikus erővonalakat használ. Hősies küzdelme e tragikus létállapot megjelenítésekor sokszor katarzist vált ki a nézőben. Grafikai lapjain az összetört erővonalak, rácsszerkezetek közt, szinte „fekete lyukként” kristályszerű struktúrák, vonal-raszter szövevények töltik ki a világ és a Rasperger-kép negatív tereit. Világkép-ábrázolások. Szükszavúan és puritánul, ahogy a költői nyelvhez illik. Ebből adódóan a legtöbb lapja fekete-fehér. Fekete a halál, fehér az élet színe, szimbóluma. Lapjain a két szín ellenfele egymásnak, mint a létezésben is. Az élet küzdelme a halál felett. Ősi világ, Ósvilág. Jelek, jelképek, szimbólumok. Egyszerre régi és egyszerre új. Egyszerre elmúló és egyszerre örökkévaló.”

ZALÁN TIBOR

Ének Igorról és csapatáról

MEGKÉSETT SIRATÓÉNEK

A szövegben Képes Géza fordításából is elhangzanak mondatok

1. Nagy állami demonstráció, felvonulás, lobognak a vörös sarlós-kalapácsos zászlók a háttérvászonra vetítve. Időnként valamelyik nagymogul – feltehetően Brezsnyev – arca jelenik meg közeliben, morogva-hörögve beszél a mikrofonba. Fiatalok bukkannak fel a vászon előtt, zászlókkal és egy plakáttal, a plakáton felirat: MI VAGYUNK A HÉTKÖZNAPOK HŐSEI! A vezér jószágosan feléjük integető kezét látjuk a vásznon. Megmerevednek, visszaintegetnek neki.

EGYÜTT Mi vagyunk a hétköznapok hősei! Ránk számíthat a párt! Mi leszünk a holnapok hősei! Munkánkra számíthat a nép! Éljen Brezsnyev elvtárs! Éljen a kommunista párt! Éljen a nagy Szovjetunió! Éljen a világbéke! Előre a világforradalom felé!

EGYIK Világforradalom? Miféle világforradalom?

MÁSIK Miféle kérdés?

HARMADIK Elment az eszed? Gondolj csak Guevarára!

EGYIK Castro elküldte Bolíviába, hogy kinyírják.

MÁSIK Állat! Ezt hagyd abba!

NEGYEDIK Nem kell mindenkinek gerillának lennie! Mi a hétköznapok gerillái leszünk!

ÖTÖDIKA munka gerillái!

HATODIK Akar a faszom a munka gerillája lenni.

EGYIK Igazi hős akarok lenni, igazi, olyan, olyan...

KÓRUSBAN Na, milyen, milyen?

EGYIK Mit tudom én. Valamilyen.

HETEDIK (gúnyosan) *Nem illendő-e, testvérek, tüstént elkezdni régi szavakkal a szomorú regét Igor hadáról, Szvjatoszlavfia Igor hadjáratáról? Zendítsük hát az éneket, mastani történetek rendje szerént.*

ELSŐ Nem is vagy te olyan hülye.

HETEDIK Mit akarsz?

ELSŐ Játsszunk forradalmat!

HARMADIK Bolond! Még meghallják!

ELSŐ Mi forradalmi ifjak indulunk, mert bennünk a pártunk reménye...

ÖTÖDIK Nem veszélyes ez?

MÁSODIK Az Igor-ének? Eljátszani az Igor-éneket? Miért lenne veszélyes eljátszani a nemzeti eposzunkat?

HATODIK Az oroszok eposzát.

NEGYEDIK Tehetünk mi arról, hogy a szovjeteknek nincs nemzeti eposzuk?

HETEDIK Majd lesz.

ÖTÖDIK Te írod meg, mi?
ELSŐ Hagyjátok abba! Játsszunk!
ELŐBB CSAK PÁRAN, VÉGÜL VALAMENNYIEN
Játsszunk! Játsszunk! Játsszunk forradalmat! Játsszuk el az Igor-éneket! A mi Igor-énekünket! Énekeljük meg a mi hősünket!

*Akkor Igor felnézett
a fényes napra,
s látá, hogy egész seregét
setétség borítja.
És mondá Igor herceg
hős harcosainak:*

HETEDIK

*„Hű hadaim
s testvéreim!
Jobb, ha egy szálíg elesünk,
mint ha foglyul esünk;
üljünk hát, testvérek,
gyorslábú lovainkra,
hogy meglássuk
a kék vizű Dont.”*

*..Akarok kopját törni
polovec mezők szélén;
oroszok, véletek akarom ontani véretem,
vagy sisakunkkal iszunk a Donból.”*

HARMADIK De kik lesznek a polovecek?
NEGYEDIK Hát mi.
HARMADIK Egyszerre nem lehetünk oroszok is meg polovecek is!
NEGYEDIK Egyszerre lehetünk ukránok és szovjetek?
ÖTÖDIK Beloruszok és szovjetek?
HATODIK Örmények és szovjetek?
ELSŐ Oroszok és szovjetek?
EGYÜTT MI MIND SZOVJETEK VAGYUNK...
ELSŐ Meg oroszok...
HATODIK Meg örmények...
ÖTÖDIK Meg beloruszok...
NEGYEDIK Meg ukránok...
HARMADIK De akkor ki lesz az ellenség? Kik lesznek a polovecek?
MIND Hát ők! HÁT ŐK!
HETEDIK De kik azok az ők?
ELSŐ Csönd!
MIND Csönd! Erről Csönd! CSÖND! CSÖND! ERRŐL MAJD A CSÖND BESZÉL.

2. IGOR – JAROSZLAVNA SZERELME

A hetedik középre perdül. Elszánt, lehet, kicsit ivott is. Pergetni kezdi a dobját, mint a sámánok. Egyre gyorsabban és gyorsabban veri, szinte transzba esik a saját ritmusától.

HETEDIK Nem kell csönd! Peregjenek a harci dobok, aki fél, az most menjen haza!

*Nem kell csönd, a dob peregjen,
hadat hívjon hadhoz hangja,
dicső ének később zengjen,
induljunk a végső harcba.*

*Ez a harc csak végső lehet,
vágjunk bele barát, testvér,
mindegy, lassan alvad-e meg
vagy sugárban hagy el a vér!*

*Aki fél, az menjen haza,
gyáva népnek nincsen háza,
egyszer bátrak is lehetnének,
induljunk el a csatába!*

HARMADIK De bátor lettél!

HETEDIK Vagy... vagy... ebben az országban mindig a *lehet* történik, a szabad történik, mert minden, ami történik, az csak azután létezhet, ha megmondták róla, hogy szabad.

NEGYEDIK Mit akarsz?

HETEDIK Dobolni. Dobolni, amíg szét nem száll az agyam. El akarom engedni életemben egyszer, végre, az agyamat.

ÖTÖDIK Fűvet hoztál? Fűveztél már?

HETEDIK Képzeld el, hogy hoztam. És fűveztem. Odesszából érkezett az áru, a matrózok hozták.

ELSŐ Ez veszélyes lehet.

MÁSODIK Itt minden veszélyes lehet, amire ráfogják, hogy az.

ELSŐ Akkor... gyűjtsunk rá!

HATODIK Egy nótára!

HETEDIK A fenét! Egy spanglira!

HARMADIK Ez olyan... olyan izé... amerikai módi.

HETEDIK Szarok rá. Ez meg orosz módi. Igyunk!

HARMADIK Na, ez már tényleg orosz módi. Elő a vodkával, polgártársak, nem-sokára kezdődik a Téli Palota ostroma.

NEGYEDIK Az Leningrádban van, számár.

ELSŐ És mi hol vagyunk?

HETEDIK Seholy se vagyunk. Semmik vagyunk, minden leszünk!

EGYÜTT *(közben isznak, rágyújtanak, a Hetedik vadul dobolni kezd.)* Semmik vagyunk, minden leszünk. Semmik vagyunk, minden leszünk. Ez a harc lesz a végső... ez a harc lesz a végső... *(Skandálni kezdenek.)*
Aki fél az hazamehet, törheti tovább a követ, hányhatja tovább a havat, meg a hering-darabokat rá a óra a vodktától, s féljen a néphatalomtól, aki fél az menjen haza, hódoljon be, szolgál-bolha, legyen kis csavar a gépben, amely minket pusztít éppen...

Az első és a harmadik félrehúzódik.

HARMADIK Te leszel Igor, ha játszunk...
ELSŐ Már játszunk. S már te vagy Jaroszlavna.
HARMADIK Az vagyok... a kedvesed.
ELSŐ Akkor te most szépen hazamész, és megvársz otthon. Az ulica Koszmonavtov 15 lesz Putyivól vára, ahol a hetedik emeleten elrejtőzhetsz a polovecek elől.
HARMADIK Eszemben sincs itt hagyni téged. Csak... kicsit félek. Te nem félsz a rendőröktől?
ELSŐ Nagyon félek. És téged is féltelek. Menj, Jaroszlavna, az ulica Koszmonavtov 15-be, haza. Putyivól várába.
HARMADIK Nem megyek innen sehova nélküled. Szeretlek, Igor...
ELSŐ Azért küldelek el, mert én is... szóval... azért küldelek el...
HARMADIK *Már a madarak vesztedre várnak a tölgyfákon;
a farkasok a vízmosta árkokban vihart támasztanak;
a saskeselyűk víjogva hívják csontokra a vadakat;
A rókák megugatják vörös pajzsodat.*
ELSŐ *A rókák megugatják vörös pajzsodat,
a saskeselyűk víjogva hívják csontokra a vadakat,
a farkasok a vízmosta árkokban vihart támasztanak;
Már a madarak vesztemre várnak a tölgyfákon.*
HARMADIK *Elvesztem, ha elveszítelek,
gyöngé vagyok, árva nélküled,
fiatal testemben nem ébredt még gyönyör,
téged akar minden izzó sejttem...
Félelmemet bőröm alá rejtem,
végezzem melletted a kövön, mint...*
ELSŐ *Karollak, de retteg minden bennem,
gyönyörhajsolás helyett utcán lázadunk,
nézd a sarkon rendőr áll s figyel,
mocskos és vörös a századunk,
erős vagyok, de ellenük semmi,
eltaposnak, s még csak meg se állnak,
szomjaznám a testedet, de félek
ránk már kíméletlenül vadásznak...*
HETEDIK *(odatáncol hozzájuk, egyfolytában pergeti a dobját)* Nem kell a vörös úr, nem kell ide most lamúr, háborúzni indulj, Igor, ne a forró csipőt

karold, Igor, indulj a csatába, polovecek romlására, vagy a magad rontására, indulj Igor a csatába!

MIND Indul Igor a csatába, polovecek romlására, forró csípő sír utána, két fehér kar hull a sárba, háború van most, nem lamúr, nem kell nekünk sem vörös úr, sem vörös sem csillagos, méltóságot akar most...

ÖTÖDIK Ki akar itt méltóságot?

NEGYEDIK De hát mi meg kik vagyunk?

MÁSODIK Megtudjuk-e az előtt, hogy meghalunk?

MIND Megtudjuk-e az előtt, hogy meghalunk, hogy kik vagyunk?

Előkerül egy gitár is. Ismét skandalizálják az előző szöveget, de most már a gitár is csatlakozik a dobhoz.

MIND Indul Igor a csatába, polovecek romlására, forró csípő sír utána, két fehér kar hull a sárba, háború van most, nem lamúr, nem kell nekünk sem vörös úr, sem vörös sem csillagos, méltóságot akar most...

3. A POLOVECEK FELDÚLJÁK AZ ORSZÁGOT

A hetedik körbefutkos a téren, figyelj, mi történik. A többiek egy tömbbe rendeződve énekelnek, kántálnak.

HETEDIK Egyre nagyobb itt a zavar...

NEGYEDIK Jön a rendőr és elzavar...

HARMADIK Katona jön és elzavar...

MÁSODIK Egyre nagyobb itt a zavar...

ÖTÖDIK Katonákat is rendeltek...

HATODIK Előbb-utóbb megkergetnek...

HETEDIK Előbb-utóbb megkergetnek...

NEGYEDIK Katonákat is rendeltek...

ELSŐ Nem csináltunk semmit se...

HARMADIK Nem kell ahhoz tenni se...

NEGYEDIK Nem kell ahhoz tenni se...

HETEDIK Hogy ne csináljunk semmit se...

ÖTÖDIK Nem kell ahhoz tenni se...

MÁSODIK Besúgókkal tele a tér...

ELSŐ Egy-két gumibot még elfér...

MÁSODIK Egy-két gumibot még elfér...

MÁSODIK Besúgókkal tele a tér...

HARMADIK Arcodat véd, hasad melled
hogya jönnek, s földre vernek...

ELSŐ Mért vernének, semmit se
csináltunk, de annyi se...

HARMADIK Kell ahhoz, hogy leverjenek...

HETEDIK Felnyalassák a vérünket...

NEGYEDIK velünk... Adj még innom, testvér,

- egy-két gumibot még elfér
itt a téren...
- HATODIK A fejemet
beverhetik, de seggemet
nem adom!
- ÖTÖDIK A katonákban
nem lakik sok irgalom...
- ELSŐ Ne féljeteK, ha elkezdtük
vigyük végig, mégse tettünk
semmi olyat, amiért most
börtön járna, vagy komisz koszt...
- HARMADIK Igor, nézd, a katonákat,
már egészen körül állnak
bennünket.
- ELSŐ Most ne féljen senki, a száj
akkor él, ha szabad, és már
nem bénítja meg a terror!
- MIND Kimondta! Hát kimondta! Mondd! Mondd még, mondd még,
mondd még, mondd! Jó hallani, hogy ember vagy, hogy jogod van,
hogy nem te vagy, akivel az összes követ feltörli a törpe tömeg, *a nép*,
melyik iszik, zabál, sunyít, csencsel, összekakál mindent, hogyha
hangosabban szól le rá a hatalomban pöffeszkedő vörös báró, kom-
munista napimádó, déli tengerekre járó, svájci bankban számlát
tartó pártburzsoá plutokrata, farizeus gennyes fara...
- ELSŐ Ne bénítson meg a terror,
harcolj, hogy te legyél itthon,
ne pedig a polovecek,
segítsetek, fejedelmek!

4. IGOR SEGÍTSÉGET KÉR A FEJEDELMEKTŐL – SENKI SEM TÁMOGATJA

*Az első körbe-körbe fut a téren, próbálja az embereket maga mellé állí-
tani...*

- HETEDIK *És te, barát,
ön elvtárs, mind!
Bátor szándék nem hajtja-e
szíveteket harcba?
A levegő-égben szálltok-e
velünk hősi tette,
mint a sólyom, mikor
szelek szárnyán lebegve
magosba tör, hogy
a madarat legyőzze?
S ti körben, vasizmú legények,
fejeteken latin sisak.*

*Megrendül alattatok a föld,
sok távoli tájék –
hunok,
litvánok,
jativágok
germánok
és polovecek kopjáikat földre ejtik,
s fejüket meghajtják
jó dömöcki kardotok alatt.
És te, barát,
ön elvtárs, mind!
Nem hitvány fészek
hatszárnyú sólymai!
Ti nem kockajátékkal győzve
harácsolátok hatalmatokat!
Hol vannak hát
sisakjaitok,
lengyel kopjáitok
s pajzsaitok?
Zárjátok el a puszta kapuját
éles nyilaitokkal,
az orosz földért,
Igor sebeiért,
a szilaj Szvjatoszlavfiért!*

MIND

*De Igor könnyörgése
meg nem hatja őket,
nézik közömbösen,
hogy a harcba
egyedül indul gyöngé hadával
a hatalmas, számlálhatatlan
polovec-had ellen,
a rendőrök, a katonák ellen,
a rendnek nevezett
elnyomás ellen,
sisakjukat nem merik fölvenni,
kardjaik rozsdásan
földön hevernek,
nyilaik szétszórva,
hogy félre ne értsék,
nem lázadni tartják
szoros tegezben,
a vasizmú legények
izmaikat rejtik,
tekintetüket leszegzik a földre,
félelem igazgat*

*félőket e földön,
senkit sem érdekel
a haza sorsa,
a polovecek közben
mindent széjjel-túrnak,
minden kincset
maguknak elragadnak,
szüzeinket kedvük
szerint meggyalázzák,
szemünkbe nevetnek,
csizmájuk koponyánkon,
roppannak koponyák,
és e gyászzenére
táncot ropnak a
kegyetlen polovecek,
a sok gyáva madár
legyőzi a kevés sólymot,
a kevés sólyom már
nem látja meg a napot,
nem iszik patakok
híves vizéből,
nem szánt habzó eget
acélos szárnyával,
de elindul harcra
a kevés sólyom,
jobb, ha elesik,
mint ha foglyul esik,
élete végéig
elnyomásban görnyed.*

5. IGOR ELINDUL A HÁBORÚBA – CSATA, VERESÉGET SZENVED, ELFOGJÁK

*Riadtan futkosnak körbe-körbe, egyre jobban összeszorul a környezet
körüöttük, kis védő-körbe rendeződnek.*

HETEDIK Egyre több a rendőr...
HARMADIK Egyre több a mogorva katona...
ÖTÖDIK Az emberek elszivárognak...
HATODIK Senki sem marad mellettünk...
MÁSODIK Látszik a szemükben a félelem...
ELSŐ Megvédjük magunkat...
NEGYEDIK Nem védünk mi meg semmit sem... a sapkájukkal vernek bennünket
agyon...
HARMADIK Nem csináltunk semmit...
HETEDIK Itt nem kell csinálni semmit ahhoz...
NEGYEDIK Hogy elkapjanak...

MÁSODIK	Bevigyenek...
ÖTÖDIK	Megverjenek...
MÁSODIK	Kirúgjanak az egyetemről...
HATODIK	Kitoloncoljanak az országból...
HARMADIK	Szibéria földjét csókoltassák meg veled...
ELSŐ	Ha már elkezdtek, ne hagyjuk itt abba...
HETEDIK	Ez a harc lesz a végső... Igor elindul a csatába, és megütközik a véres kezű polovecekkel...

(Harcolnak, de alul maradnak a végén, mind a csatatéren, mind a felvonulás terén.)

*Kora reggeltől napestig,
estétől hajnalig
repültek az edzett nyilak.
Sisakokon csörömpölnek a szablyák,
szikrázva recsegnek a kopják
ismeretlen mezőn,
polovec földek közepette.
A paták alatt a fekete földet
csontokkal veték be,
megöntözték vérről:
bánat kelt ki abból az orosz földön.
Dúlt a csata egy nap,
dúlt a csata másnap,
harmadnap, déltájt,
Igor lobogói lehanyatlának.
Itt véres boruk kevésnek bizonyult;
itt az orosz daliák a tort befejezték,
nászuraikat megitaták,
maguk meg porba dőltek
az orosz földért.
Fű meghajlott
fájdalmában,
a fák keservükben
legörnyedtek földig.
Immár, testvérek,
gyász napja szakadt ránk,
már az erőt elnyelte a puszta.*

HETEDIK	<i>Hadaidat, herceg, keselyű szárnyak takarják, vérőket a vadak nyalják?</i>
HAMADIK	<i>Igor herceg arany nyeregből kiszállott s rabnyeregbe ült. A vár bástyái elbomlanak, a vigasság lecsüggedt.</i>

- NEGYEDIK *Már a sólymoknak pogány szablyák
szárnyait lenyesték,
magukat pedig
vasnyűgökbe nyűgözték.*
- MÁSODIK Ezek ki akarnak nyírni bennünket.
ÖTÖDIK Te megbolondultál! A huszadik század közepén?
HATODIK A huszadik század közepén. Nyoma sem marad annak, hogy léteztünk.
- MÁSODIK Egyetlen nyugati sajtótudósítót nem engedtek be a térre.
HATODIK Egyetlen fényképezőgép sem kattantat úgy, hogy a KGB ne venné észre...
- NEGYEDIK A téren már csak mi vagyunk, meg a rendőrök, meg a katonák.
ÖTÖDIK A huszadik század közepén. Mi megbolondultunk!
NEGYEDIK Mi meghaltunk... Innen nem tudunk kereket oldani...
HATODIK Törjük át a gyűrűt...!
MÁSODIK Hülye. A sapkájukkal vernek agyon bennünket a katonák!
MÁSODIK A falhoz szorítanak a rendőrök...
NEGYEDIK A katonák leeresztik a fegyvereiket...
HATODIK Vezényszóra várnak...
MÁSODIK Miért késik a vezényszó?
NEGYEDIK Mert aki kiadhatná, az még a mikrofonba beszél...
- HETEDIK *Hadaidat, herceg,
keselyű szárnyak takarják,
vérőket a vadak nyalják?*

6. AZ ASSZONYOK SIRATÓÉNEKE

- Hej, messzire szállt el a sólyom,
madarakat öldökölve – a tengerig!*
- MÁSODIK De mi itt maradunk a köveken.
*De Igor bátor hada nem
támad fel soha többé!*
- NEGYEDIK Itt marad örökre ezeken a köveken.
*Értük kiált a Gyász és a Bánat,
végigsöpör az orosz földön,
lángoló kürtben parazsat rázva.*
- ÖTÖDIK De senki sem tudja, kik voltunk mi, Igor késő népe...
HATODIK Hallgat a világ, s mi is elhalgattatunk.
*Már a mi kedveseinket, férjeinket
sem ésszel fel nem érhetjük,
sem gonddal nem gondoljuk,
sem szemünkkel nem látjuk,
aranyat, ezüstöt csipetnyit sem csengetünk.*

HETEDIK Vigyázz, Igor, rád mennek...
MÁSODIK Segítsünk neki...
NEGYEDIK Nem mozdul a gyáva lábam...
ÖTÖDIK A félelem megbénít... nem akarok meghalni...
HATODIK Több méltóság, ha már hősként nem tudunk viselkedni!

A harmadik kiválik közülük, Igor felé nyújtaná a kezét, de ürességbe markolnak az ujjai

HARMADIK *Elrepülök kakukként a Duna mentén,
köpenyem hódrémes ujját
Kajala vizébe mártom,
letöröm véle a herceg sebeit
félelmetes testén.*

*Ó, szél, jó szelecském,
Uram, miért fújsz
ellenségesen miránk?
Mért röpítesz, mondd,
hun nyilakat
könnyű szárnyaidon
kedves hívem hadaira?
Hát nem elég neked,
hogy a felhők alatt fújdogálsz
s hajókat ringatsz
a kék tenger hátán?
Uram, mért szórod szét
árvalányhaj-fűként
Az én vígasságomat?*

*Ó, Dnyeper, te dicsőséges!
Áttörted te a kőhegyket,
Poloves földön kanyarogva.
Te ringattad hullámaidon
Svjatoszlav hajóit
Kobjak táboráig.
Uram, hozd hát ringatva
hívemet karomba,
Hogy ne küldjek néki könnyeket
Már korán a kék tengerig.*

*Ó, ragyogó nap,
háromszor-ragyogó!
Kedves, szép vagy mindenkinek:
Mért ontottad, uram,
perzselő sugaraidat*

*Kedves hívem hadaira?
Vizetlen pusztán íjaikat
szomjúsággal szikkasztád,
Puzdráikat búbánattal befödted.*

7. IGOR MENEKÜLÉSI KÍSÉRLETE

HETEDIK Fuss, Igor, fuss!
HATODIK Hova futna...
NEGYEDIK A katonák sorfala összeczár...
HETEDIK Fuss, Igor, fuss!
MIND *Tajtékozott az éji tenger,
vízsugarak szállnak a ködben.
Isten az utat mutatja
Igor hercegnek,
polovec földről
orosz földre,
atyja arany trónusához.*

*Futott Igor herceg
hermelinként a nádasba,
vízre, mint fehér csörgőruca.
Felpattant a gyorslábú lóra,
szürke farkasként ugrott le róla.
így nyargalt a Donec kanyarulatáig,
súlyomként suhant
a felhők alatt,
hattyúkat ölve és vadludakat
reggelire,
ebédre
és vacsorára.*

HETEDIK Nem kell nekik... visszalökték közénk...
ELSŐ Nem keltek nekik... Visszalöktek...
HARMADIK Hogy együtt pusztítsanak el bennünket...
MÁSODIK Már csak vezényszóra várnak...
NEGYEDIK Elnémultak a hangszórók...
ÖTÖDIK Iszonyatos csönd támadt a téren...
HATODIK Hallom a csöndben a fogam vacogását...
HETEDIK Megérkezett a vezényszó...

Összekapaszkodnak és énekelnek.

Hősök itt csak azok lehetnek,
Akiket gyilkosaik temetnek,
Nem változik, csak fogy az élet,
Legalább gondoltunk egy merészet.

Itt nyugszunk, vándor, hirtelenül,
 Elpusztítottak minket hirtelenül,
 Nincs hírünk, mert érdemtelenül
 Haltunk meg, bár minket is
 Anya szült.

Felugatnak a gépfegyverek...

KIÁLLÍTÓ MŰVÉSEK	
LAIIRA ALVÁREZ KELLER	Bavem
IRAKTAI PATRICIA	Szolnok
H. BARAKONYI KIÁRA	Bananya
LUCIANA CICOGNA	Veneto
CSAPO IRÉN	Győr-Ménfőcsanak
CSELEF MÁRTI	Bananya
LINDA GANGLAUER-ACHLEITNER	Stiermark
HARTMANN KITTY	Szeged
HERTA HOFER	Kömlán
KOPLÁR KATALIN	Zala
MICSKY STELLA	Vas
PETRA NEULINGER	Burgund
HEIDE OSTERREIER - STENGER	Stiermark
ISABELLA PIGLIANI	Veneto
H. PÓKA EMŐKE	Zala
HERWINE SCHLAG	Burgund
GZÉNELY OLGA	Győr-Ménfőcsanak
GERHILD TECHACHLER-NAGY	Kömlán
VARGA BEFNADETT	Vas
JOHANNA ZENTGRAF	Bavem

NŐI ALKOTÓK AZ ALPEK-ADRIA TERSEGEBEN
 FRAUEN UND KUNST IM ALPEN-ADRIA-RAUM
 LA DONNA E L'ARTE IN ALPE ADRIA

2002-2003
VÁNDORKIÁLLÍTÁS

A CÍMOLDALON LINDA GANGLAUER-ACHLEITNER
 (STIERMARK) ALKOTÁSA LÁTHATÓ

1.

Judith! – egyetlen keresztnév, szabadkézzel írva, akkurátusan formázott betűkkel, az ablaküvegen belülről feltapasztva.

A turbános fiatalember, aki az utcán bandukol, ebben a pillanatban oldalaz ki a tömegből. A szatócsboltszerű helység ajtaja előtt hezítál. Az ajtó üvegét belülről könnyű csipkefüggöny takarja, amelyen, éppen a gránátalma alakú minták közepén, át lehet látni. Bent, a pult mögött terjedelmes nő üldögél, hófehér ujjait számolgatja, avagy tornáztatja. A tömeg összezárul az ifjú mögött, nem hagyja meg érzékelhetőnek a hiányát, legyen bár tüntető menet tagja, vagy olyasféle járókelő, aki a járdán állva kíséri figyelemmel az elszántan vonulókat. A fővárosban hetek óta forrong a diákság, miközben hol a jeges eső szemerkél, hol pedig hódara szítál. Úgyhogy a város nemcsak tüntetések ricsajától hangos, hanem időnként selyempapír-zizegéstől is. A platánok, ecetfák és csertölgycs ágakon maradt, elszáradt levelein próbálkozik saját, állandó hangokra lelni a váltakozó, decemberi csapadék. Így is, úgy is semelypapír-zizegés hangjához jut mindegyik.

A fiatal férfi, amikor reggel felébred, még semmit nem tud arról a kisvállalkozásról, amelynek szutykos bejáratánál téblábol, amint azt sem sejtethi, hogy hamarosan belép oda, s némiképp szorongva letelepszik a kényelmetlen forgószékbe, amely aztán többször is, hogy izeg-mozog rajta, levetni készül magáról. Az ifjú és különösen öltözőzt ember több órán keresztül abban a józsefvárosi sarokházi üzlethelyiségben marad, amely nem olyan régen dohány- és cigarettafélfeket, tűzszerszámokat és szipkákat árusító trafik helyszíne volt, s amelyet a kerületi önkormányzat, hogy a bérlő elhal, a bérlemények gazdálkodásával foglalkozó hivatalnok fontos ismerőse távoli rokonának ad át, időszakos hasznosításra.

A tüntetés nem csitul. Újabb és újabb emberek sodródnak az úttesten, nem kiabálnak, nem rombolnak, nem énekelnek, csak az alkarjukat rázzák meg időnként, vagy teszik keresztbe. A tömegben fennakadt autóbuszokat elhagyják az utasok, az autók pedig útszélre állnak, s a vezetők a tétlenségbe beletörődve várják, hogy tovább haladhassanak.

A fiatalember ott vesztegel a futófényrel percenként többször is kiírózó 'Jóslás' megállítótábla alatt, s azt találja a kirakatüvegre feltapasztott cetlik egyikén, hogy az élet útvesztőjében az angyalok segítenek eligazodni. Ők azok, akik utat mutatnak, hogy tisztábban lássunk a jövőbe, és segítenek helyes döntéseket hozni a mindennapokban. Alatta másik cetlinyi szöveg. Azt beszéli, hogy a tenyérjóslás és a kártyavetés e helyen ingyenes.

De a legérdekesebb a legelső papírlapon olvasható: „Sokszor, ha megakadunk az életünkben, csak egy igenre vagy nemre van szükségünk. Gondolj rá erősen, és tedd fel magadban a kérdést! Ha a válaszod nem, akkor feltétlenül lépj be hozzám!”
Aláírás: Judith.

2.

Két utcányit sem olvas, s rátalál. Szerencsés nap. Nem magától jön, a tömeg sodorja ide.

A csipkefüggöny mintázata mögül elősejlő asszonyt figyeli, aki a fülkénél alig tágasabb, vörös kárpittal bélelt helyiségben a kezeit nézegeti, s ki-behajlítgatva ujjait lassan forgatja mindkét tenyerét.

– Miben segíthetek? – szólal meg recsegetve a hangszóró. A magas kilincs mellett rikácsol a berendezés, nem nagyobbba kaputelefonoktól szokott méretnél. Tulajdonképpen közvetlenül a fiatalember fülébe szól. Géphang, a magánhangzók nem kelőképpen kiejtettek, valami hiányzik ahhoz, hogy telteknek bizonyuljanak. Hiába kutatja az érzékelőt, amely bekapcsolta a magnót, nem találja.

Belép. Lehámozza magáról a kabátját, s mert nem tudja máshová helyezni, amikor leül a pult elé, az ölébe gyúri. Az asszony továbbra is az ujjával foglalkozik, azokat mustálja, fehérek, mint a bekötegetelt újhagyma, konstatálja a fiatalember, majd azon töpreng, mivel olyan szokatlannak találja, mi lehet az az embernél nagyobb szerkezet, amely a jósnő mellett, a sarokban áll.

– Iván. – böki oda az asszony, hogy követi a fiatalember tekintetét, s rápillant a poros és rozsdás szerkezetre.

– Hm.

– Hivatalos nevén AN602. – és a nő tovább fixálja imádott ujjait. – Ámbár akadnak, akik RDSZ202-ként nevezik meg. Már ha fölismerik.

– Nem bomba ez?

– Hát persze, az! Ahogy pedig nyugaton hívták, az ötvenes években, a hidegháború idején, Cár-bomba. Nem találja helyénvalónak?

– Hatástalanított? – kérdez vissza a feszült ifjú.

– Ez a dolgom, persze. Miben segíthetek? – s Judith kihúzza a bokharaszőnyeggel leterített asztallap alatt a fiókját, előkotorja belőle a kettétört, megpuhult kekszet, amelyre korgó gyomra miatt szüksége van. Ég a gyomra. A kettő közül a nagyobbik darabot a szájába helyezi, fogaival darabokra zúzza. Kimérten nyeldekli a falatkákat.

– Hm.

– Nyugodtan hagyja a turbánta fején.

– Hm.

– Ne hümmögjön!

– De, én megengedem ezt magamnak.

– Na, na, mire e joga?

– Mert én találtam ki magamnak. – mordul fel a metszett szemű, kreol férfi.

– Önfelkenés?

– Nem. Csak unok magyarázkodni. Elég a hm. Kész.

A jósnő először figyel érdeklődéssel rá s a fejét beborító feltekert szövetre. Finom szövédéék. Majd az arcába. Ámbár nem is az arcába tekint, hanem ami mögötte van, még inkább arra, ami a homlokcsontja mögött rejtőzik. Szép ez a fiú és öntudatos. És ostobának látszik a közönyössége mellett, akár egy ázsiai tevé.

A nőn, a legutóbbi mozdulat miatt, félrecsúszik a paróka, hosszú, félvörös pót-haja alatt kopasznak bizonyul, ettől olyan számkivetett, méregeti az esetlenül üldögélő, mokány fiatalember. Aki arra vár, türelemmel várakozik, hogy ismét

megszólítsák, s nem látszik rajta türelmetlenség, de sóvárgás se. A bomba mellett ülve akadt ideje elég. Amúgy is olyan arab-féle.

– Adja a kezét. Megnézem.

– Nem mostam meg reggel óta.

– Nem érdekel a rájuk ragadt kosz. Mindenkinél ugyanaz. Budapesté. Ez egy ilyen mocskos hely.

Hosszan mustrálja, tapogatja a fiatalember nőiesen keskeny tenyerét. S megérzi a finoman illatosított test kipárolgását. A tenyér vonalai egyfolytában változnak, ami megmutatja jellemünk formálódását. Félévente, évente vadonatúj vonalak, mellékvonalak jelenhetnek meg, személyiségünk, materiális és egészségügyi állapotunk, illetve körülményeink változásairól mesélnek az értő szemnek. A sorselemzők szerint mindkét tenyeret egyidejűleg kell vizsgálni. A bal kéz a lehetőségeket, a jobb azok megvalósulását tartalmazza. A bal kéz tartalmazza a születés kori kilátásokat, lehetőségeket, az egészségügyi gondokra utaló jeleket. Ebből olvashatók ki az élet első felének várható eseményei, az anyai ágon öröklött hajlamok, a jellemre és a szellemi örökségre utaló jelek. A jobb kéz magába foglalja a bal kézben jelzett kilátások, lehetőségek megvalósulásának esélyét, útját. Ebből láthatók az élet második felének várható eseményei, az apai ágon öröklött hajlamok, lehetőségek, a jellem változásai, a betegségek megjelenése, a testi örökségre utaló vonalak.

– Másra nem kíváncsi?

– Nem. – jelenti ki vészterhesen a jósnő. – Érdektelen.

– A nevem? A születésem időpontja? Egyebek? Nincs rájuk szükség?

– El ne mondja!

Jó három órán át vizsgálja a fiatalember mindkét tenyerét az asszony. Legelőször a balt, majd a jobbát. Följük görnyed, hátrább hajol, lapogat, kikutat. Majd lehelyezi azokat az asztal lapjára, fel-le forgatja, hogy negyedórára érintetlenül hagyja mind-egyiket. Ismét és ismét megtapintja a bal, száraz tenyeret, ernyedten behunyja a szemét és könnyű mutatóujja ujjbegyével követi a halovány tenyérráncokat, elhagyja a balt és elöszedi a jobbát, a nedvesebb tenyeret, hogy azt is földerítse, topográfiaját részletesen kikutassa. Hétszer végzi el a két férfimark kikutatását, s tevékenysége végeztével nem emeli fel többé a fejét.

– Nem tudok magának semmit sem mondani. Menjen! De nem mondom azt, hogy viszontlátásra.

– Akkor nem tartozok semmivel?

– Nem. Ilyesmikért nem kérek pénzt. Ha ad, akkor ad. Ha nem, akkor vegye úgy, hogy nem tudtam ellátni a feladatomat. Szép napot!

Az utcán sötét van, akár a becsukott hűtőszekrényben. A fiatalember beleolvad a némán hömpölygő tüntetők tömegébe.

3.

– Baszd ki! – vágja magát hátára a nagy virágos huzattal leterített analízisdíványon. – Hagyj aludni! Amúgy is olyan itt, mintha a paradicsomban feküdnék. Hagyj békén!

– Akkor ne feküdj oda! Az, aki előtted használta, inszomniában szenved.

– Ha negyed óra múlva felébrednék, akkor végezheted a munkádat. Most pedig alszom!

A jósnő, ahogy sejthető, rázuhan a pszichológusasszony lakásszobából átalakított rendelőjének elhasznált díványára, és átmenet nélkül elalszik. Nyitott szájjal horkantgat. Gusztustalan látvány, állapítja meg a pszichológus, és óvatosan kihúzza természetes asztalának fiókját, előkotorja az ezüst stopperórát és megnyomja a gombját. A gombot ördögfejként formázták meg egykor, mostanra a fej alaposan megkopott s leginkább egy cseresznyemaghoz hasonlatos. Hamarosan koffeines csokoládékockát halász elő feneketlen mély táskájából és elszopogatja. Imádja a csokoládét, bizsereg tőle a füle töve. A páciense pontosan tizenöt perc múltán ébred fel, de csak a festéktől súlyos szemhéjait nyitja meg résnyire, amúgy meg sem mozdul.

– Baszd ki! Most aztán bekaptam!

– Ne káromkodj, a verbális agresszió intenzitása nem teszi lehetővé, hogy kellő mélyen megértsd a helyzetedet, amelyről azt hiszem, amúgy sem eléggé rózsás. Mi az, ami ennyire feldúlt?

– Először nem voltam biztos az eredményben, ezért, ahogyan kell, hétszer végeztem el a vizsgálatot. Adja ki a statisztikai valószínűséget.

– Persze. És amúgy is kedveled a számmisztikát.

– Mindegyik ugyanazt az eredményt adta.

– Öregszel, drágám, arra gondolsz! Ennyi idő után már bízhatnál a rutinodban.

– Ez az „öregszel” megjegyzésed nem esik jól. Mintha az esküd se tenné lehetővé, hogy ilyesmit mondj a pácienseidnek. Vagy rosszul emlékszem?

– Korrigálok. Öregszünk.

– Egész nap nem volt egy piculányi bevétel. Akkor jött ez a tag, éppenséggel tenyérjósásként kért, elfecséreltem rá a délutánom felét, és többé-kevésbé elküldtem, hogy nem tudok neki semmit sem mondani. Ráadásul, tudod, az elveim miatt, éppen ennek az ellenszolgáltatásáról eleve lemondtam.

– Mindig könnyelmű voltál.

– Bejött, és világosan tudtam, hogy az ajtónyitáskor az érkezik, akit nekem rendelt a sors. Nafene. De hogy ki fia borja, azt nem sejtettem, csak miután elém helyezte a mocskos tenyerét. Ugyanolyan mocskos mind! Szarban turkálnak évtizedek óta. Meglehet, abban is turkálnak. Semmi kétség.

Végül dolgozni kezdenek. A jósnő laza izmokkal hever a paradicsomot imitáló, ámbar kényelmetlen ágyon, időnként tekintetével sorra veszi a plafon foltjait, elröved a csillártartó kampón és a kampót magába foglaló stukkódíszítményen, megszámlálja a sarkokat, különös módon ötöt, elidőz annál, amelyben villámszerű, vékonyan megrajzolt vonalat fedez fel. A pszichológus, aki a jósnő számára csak a hangjával van a kezelésből maradt negyvenöt percben jelen, időnként kérdéseket tesz fel, ha úgy érzi, a páciense mondatai nem pontosak, s nem arra szolgálnak, hogy kifejezzenek, de még inkább, hogy elfedjenek valamit. Ezt-azt. Egy érdemi adatot. Egy fontos érzést. Egy alapvető jelenséget.

Tény az, hogy megfogalmazhatatlan utálatos érzés uralja reggel óta a páciensét, s az ezáltal okozott nyugtalanság baljós előérzeteket ébreszt benne. Amikor levette a portált elfedő rolóról a lakatot, majd leemeli az ajtót átlósan elzáró vaslécet, hogy nyisson, a jósda levegője sem tűnt barátságosnak mondhatóknak, mintha valaki éjszaka dolgozott volna ott benn. Vendégfogadásra semmiképpen sem tűnik megfelelőnek. A helységet rég feltört záptojás szaga tölti meg. Szellőztet, puha ronggyal

törli át a viasztól fényes tárgyakat, s ellenőrzi, hogy a látogatók részére elhelyezett forgószekek ülőlapja megmaradt-e ingatagnak. Ebédidőig nem történik semmi, senki se nézett be kártyát vettetni, anyagi figyelem felől érdeklődni, de a nyugalma csak nem billen helyre. Léhának találja magát és feleslegesnek. Nincs ember, akinek szüksége volna rá. Kénytelen-kelletlen ugyan, de elkezd a teendőiről gondolkodni, majd, hogy nem jut semmire, a saját élete felől, amelynek folyamát némiképp befolyásolják az utcán folyó zavaros események. Teát főz magának, zöldet, elrag mellé fél doboz korpás kekszet, s étkezését befejezván, letisztítja nyelvvel a felső és az alsó fogsorát, és kényszeredetten magának tesz fel néhány kérdést. Mennyire elégedett az életével, ha az hatással van a mindennapi munkájára, még pontosabban arra, hogy miként is fogadja és látja el alkalmi vendégeit? Ezek a vendégek – többnyire a szomszédos háztömbök lakói, de semmiképp nem olyanok, akik a kerületen kívülről érkeznének – annyira el vannak foglalva a saját nyűgeikkel, szerelmi szerencsétlenségükkel, anyagi kilátástalanságukkal, az események súlyával, mindennapos tehetetlenkedésükkel, hogy nem érzékelik a jósnői tevékenykedés során felszínre bukkanó balfogásokat, szakmai hibákat. Mennyire akarja a jövőt – s vele természetesen a vele együtt járó jelent és a hozzáragasztott múltat? S végezetül: mennyire is volt és marad átjáróház az élete, s ha már igen, akkor nem lenne-e jobb kiürítenie? A megújulástól sosem félt, kaphatónak mutatkozik rá, de most azt érzi, ha kilépne budapesti sorsából, akkor elszalasztaná az alkalmat, hogy megtudja, ki is fog ebbe a sorsba, mint egy irodába, váratlanul betoppanni. Délután kettőkor tudja, nem ő fog jósolni hamarosan betérő ügyfelének, hanem az hozza magával, s éppen neki, a jóslást.

– Hát nem ugyanolyan volt a jobb keze? És nem csak a tenyere, azokkal az átkozott arcusokkal, dudorokkal, mintázattal, hegekkel, sebekkel, de a hátfeje is. Meg a bütykök között, a szőrös ujjak dorsalisai!

– Megnézted a balt?

– Meg én! Szakadna rá az ég!

A túlzottan ápolt fiatal ember némán adja át magát a jósnő mozdulatainak. A jósnő nem kíváncsiskodik, éppen elégnek mutatkozik számára a kezében nyugvó két fiútenyér ahhoz, hogy megtudja mindazt, ami egy emberről, mégoly zaklatott sorsa ellenére is, megtudható. Bosszúsan tekergeti fejét az asszony, harapós választ kapna a magát a sornak átadó fiatalember, ha megszólalna. De fel sem vetődik benne ennek a lehetősége, attól a pillanattól kezdve, hogy lefekteti az asztalkára a kezét, tudja, hogy aznapi kötelességét teljesíti, s ennél nagyobb feladatot most nem szükséges ellátnia.

– Összességében az róla a benyomásom, túl azon, hogy ráncok nélküli lúzer, melák. De lehet, pusztán banga. Akár az apja.

Kiszámolja pénztárcájából az analízisért járó óradíjat, s lehelyezi az asztalra. Korábban ez volt az a pillanat, amitől előntötte a megnyugvás. Most azonban nem érzi azt a békét és csöndet magában, amelyet megvásárolni akart volt, s amelyért tartósan igényeli a pszichológusi segítséget. A pszichológusa érzékeli a helyzetet, s előkap egy üveg Unicumot. Két pohárkával tölt, az egyiket maga hajtja le.

– Képzeld, jelentkezett valaki, aki csoporttársad volt a Yale-en. De nem tudok most rájönni a nevére.

– Azonos laborban dolgoztunk? Velem?

- Emlékezett, valami strandolásról, a melleden lévő anyajegyre. De rákérdeztem másra is. A témavezetőd, Nancy asszonynevét is tudta például. És rám is emlékezett. Te mutattál be neki valami konferencián, itthon. Na és pégyéről is említett valamit.

- Mit a francot akart? - szisszen fel Judith.

- Este érkezik a Liszt Ferencre. Azért hívott, hogy feltétlenül fussunk össze. Téged is látna.

- Ezt utálok a vénülésben. Valaki felbukkan a múltból, ahelyett, hogy megelégedne az elfeledettséggel.

4.

Az elkövetkező hetekben pocsékul alakul a közérzete és szüntelen izzad. A megállíthatatlan veritékezést elviselhetetlenebbé teszi, hogy időszakonként, bizonyos gondolatokra a szokásosnál is bőségesebben patakzik homlokán a víz, s bőrének váladéka átáztatja a fehérneműjét a testhajlataiban. Emiatt muszáj ruhát váltania, annak ellenére, hogy tél van, havas január. Azt találja ki, hogy ahányszor elfogja a hóhullám, nekiindul a dermedt városnak, így járja ki magából a kényelmetlenséget, s ekként vészeli át a belsejéből eredő, nyugtalanító időszakot. Ekként oldja meg azt, hogy képtelen gondolkodással megoldani a fizikai tünetekkel együtt járó problémáját. S annak következményét, a tehetetlenségét.

Az egyik napon véletlenül elvándorog a folyóparthoz, s a több sávós útpályával körbekerített park szélén emelkedő magas épület mellett köt ki. A Lánchídnál. Feljebb húzza a fejére tekert sálát a homlokán, felbámul a homlokzatra, amikor megtorpant a három pávás kovácsoltvas kapujában, s megállapítja, hogy az oromzaton, a fülkékben és a párkányokon annyi szobor található, amennyi a középületeken szokásos. Holott az építmény, bár újabban szálloda, egykor bérház volt, a tőzsdén dolgozók luxusigényét kiszolgáló lakások sorjáznak benne. Ugyanezen nap délutánján több olyan épülethez megy el, amelyek mindegyikénél elégszer megfordult, de az első emelet feletti magasság fölött egyiket sem nézte meg mindeddig. A szürkületben, amikor aznapra abbamarad heves verejtékezése, s túljut az oromzati timpanon angyalai által tartott koronás címer, a fölé emelt meredek tetőszerkezet boltozatán álló hősies szoboralak, az emeleti ablakok közötti falsíkok szorgalmat, gyűjtögetést, a jövőről gondoskodást allegorizáló parasztasszonyai és kétkezi munkás férfiai számbavételén, a növény- és madárszeretetet hirdető vörösréz kiugrók, az egymással váltakozó kagylók, urnából kiomló virágkötegek és indafüzérek, a félemeletek háromszögletű kilépő erkélyei, a szépen megmunkált ördögfejekkel díszített erkélyrács, az itáliai hatást mutató reneszánsz korszából kinövő tulipánok és gránátalmák bokrán, és az emlékezetébe véshette a homlokzatok majolika burkolóelemekből összerakott pannóit, a zárt erkély tetejére illesztett nyitott erkélyt, a hármass ablakok fölötti mező olaszorsóját, a részleteiben is megmunkált zászlótartó rudat, a florealis motívumok halmazát, megjegyezheti az igyekezetet szimbolizáló, falon mászkáló méhecskéket, az ablakokat keretező, sűrű virágfonatokat, s látta a tető íves párkányzatán a fehér mázas díszítőelemeket, büsztöket, a magyarok hódolatát fogadó Patrona Hungariae-mozaikot, az angyalokat és az államférfiakat, mint aki nagyáruházból tért haza, lerogy a konyhában a székre, és ernyedten lóg mindkét keze, mint azoknak szokott, akik ugyan minden tárgyat megragadnak, de egyiket sem képesek kézben tartani. A lábánál kosárnyi krumpli hever.

Annyira kilátástalannak találja a helyzetét, az izzadást, az izzadásban elő-előtörő verejtékrohamokat, azt, hogy a teste büdös és a szemfehérje sárgás, s a végtelen túrákat a városban, amelyet majd' tíz éve el nem hagyott és lakóhelyének tekint, hogy a szokásosnál sűrűbben veszi igénybe az analízist. Amióta másodjára is visszatért Magyarországra – csaknem tíz éve –, bár eldöntötte, hogy élete végéig magyarnak marad, hetente, s egyetlen alkalmat sem kihagyva jár pszichológushoz. Az első vizsgatérte után szokik rá az élete ilyesfajta támogatására, Karát doktor ajánlatára, amelyre aztán mindenkor igénye marad. Manapság hetente kétszer is felfekszik a kiállhatatlan huzatú díványra, amelyen akkor is ott marad a testének biztonságot nyújtó mélyedés, amikor feltápáskodik, fizet s mosollyal ajkán elhagyja a női szagoktól áporodott rendelőt.

5.

Bárkivel előfordulnak szokatlan dolgok, de hogy vele is megtörténhet ilyesmi, arra mindeddig nem akadt példa. Éjszakánként számtalanszor útnak indul, útra kel, felkerekedik, nekiszalad, megindul, megkezdi rohanását, nekiiramodik a városnak, hajszolja magát, de reggelre örökké otthon, az ágyában találja tulajdon magát. Ha visszafele olvassa a magasban látottakat, akkor se lesz azoknak több értelmük, mint ha elejétől teszi.

Álmat sosem talál az éjszakáiban, bármikor riadjon is fel, éjfél után vagy hajnalban, az ébredésben nem dereng fel holmi csillogó álommaradvány, mint kettéhasadt fekete kőben a fényes féldrágák. Aztán, amikor töpreng, mi annak az oka, hogy zokogó unokahúgára ripakodik, hagyja abba kétségbeesett sírását, végtére is hármast kapott a fizikavizsgáján, ezzel szemben ő valaha megbukott ebből a tárgyból, rájön, a szokatlan dolgok előfordulásának aránya vészjóslóan megemelkedett. A WC-ben a rózsamintás toalettpapírt használat előtt nem tépdeste lapok darabjaira, hanem a néhány méteres szalagokat használat után visszatekeri a hengerre. Mindezt praktikus eljárásnak találja. Amikor a pohárnyi vizet az éjjeliszekrényére helyezi, ahol a felnyitott könyv mellett az éjszakai pirulák hevernek szétszórta, a folyadék egyszer csak felforr, mintha mikrohullámú sütőbe rakta volna. Ámbár az üvegedény nem válik forróvá, fortyog benne a folyadék.

Amióta Budapestre végképp visszaérkezett és egy szál magában él, távoli és annál is távolibb rokonai elől ugyanúgy elzárkózik, mint – egy-két kivételtől eltekintve – hajdani barátaitól. Nem szükséges hétköznapi reggel hétkor kelnie, de már ha felébred, összekapja magát s megkezdi rendelését a jóshelyén kilenckor, s ott tartózkodik vacsoraidőig, nem egyszer tovább. Szavak között él, s amire az életben nem jut megfelelő szava, arról nem vesz tudomást. Apa, anya, család, macska s effélék nélkül telnek a napjai, továbbá olyanra sincs szüksége, amelyet a történet, a haza, az otthon, vagy más ezekhez hasonlatos szavakkal jelöl.

Január 14-én születik, Közép-Európában, Magyarország keleti szélén, egy alföldi kisvárosban, Berettyóújfaluban, 1950-ben ahol azonban sosem tartózkodik. Anyja azért szüli oda, hogy a gyermek, ahányszor csak az igazolványába tekint, tudja, honnan származik. Berettyóújfalusi tehát, onnan való. S budapesti lakhelye ellenére Debrecenben, a Szent Anna utcában épült Svetitsben járja ki a középiskolát, s néhány év kimaradás után – amikor katolikus neveltetéséről is lemond – az egyetemre, éppenséggel Szegedre kerül, de Budapest marad bejegyezve a személyi igazolvá-

nyába. Családi kapcsolatai révén több évet tölt nyugaton, főként az Államokban, ahol szakemberré, az itthoni klinikákon is keresett, mentális problémákkal foglalkozó munkatárssá képzi magát, de a szakmáját, hagyományos értelemben, hol ilyen, hol pedig amolyan okból sokáig nem műveli. A szakmájának azt a részét, amely a dolgok, események és érzelmek szétszerelésére specializálódik, gyűlöli, s amely pedig az összerakásukra, kristályként történő felragyogtatására irányul, imádja. S amint mondja, amit Isten tervezett el, azt Judith végzi el. Így van ez minden társadalomban, ahol az isten férfi.

Miután visszatér hosszúra nyúlt észak-amerikai tanulmányából, tudományos minősítéssel és jelentős konferenciapasztalattal a táskájában, a nyolcvanas évek legvégén s néhány munkahelyváltás után úgy érzi, hogy kiegészít, s a környezeti feltételek sem adták a tevékenységéhez, férjhez megy hát ahhoz a magas rendfokozatig elérő katonatiszthez, pilótához, akivel egy vagonban elhagyja az országot, de nem hajtja el a magyar állampolgárságát. Két és fél évi Kaszpi-tengerparti, mediterrán hangulatokban bővelkedő kitérő után, lerongyolódva visszaérkezik Budapestre, magányosan, mint a gyűrűtlen ujj, s ahonnan hamarosan az utolsó orosz anyanyelvű zsidó menekülteket szállító repülőgéppel elhagyja ismét szülőhazáját, s – nem zsidó származása ellenére – politikai menekültként Jeruzsálemben letelepedik. Forगतagos évek következnek. Amíg Magyarországon a rendszerváltoztatás lezajlik, ő kimarad az ügyből, s a világ számos elegáns és biztonságos helyén megfordul, már-már azt hiszi, Európát végleg elfeledi. Előbb messzebbre, onnan még messzebbre helyezi át ügynöki tevékenysége színhelyét és alkalmi otthonait. Ötvennégy évesen visszatér fiatalsága színhelyére, bérlakásokat vásárol. Kedvtelésből és tapasztalatai kamatoztatásában bízva jődát nyit a József utca 18-ban. Kitűnő marad a pszichológusi, természetgyógyászati és etnográfiai ismerete, amelyhez gyakorlati érzék és finom kommunikációs technika párosul. S ennek köszönhetően ismertté és, mondhatni, népszerűvé válik, számos munkatárssal dolgozó, nemzetközi érdekerületű állvállalkozások sorát indítja be, amelyekben ugyan semmi munkát nem vállal, de a jövedelemre számot tart. Az egyik éjszakai tévécsatorna szolgáltatásában nyújtott szereplését követően újabban telefonon is segít az ő támogatását és tanácsait keresőkön. E tevékenységének abban rejlik a titka, hogy bár ingyen kap fél óra időtartamban tanácsot a telefonáló, de a telefonközpont az Amerikai Egyesült Államokban működik, s mert a vonalban a hang megkerüli a Földgömböt, magas összeget fizet a páciens. Judith cégének jövedelme pedig a telefontársaságtól érkezik, így köszönik meg a vonal napi 24 órás használatát.

6.

Judith eredendően az összes emberi beszédre képtelen élőlénytől retteg, legyen az közönséges pók vagy apró denevér. Ennek ellenére akad néhány napja, amikor a lánybogarak világa után kutat, mégpedig akkora szenvedéllyel, amely bármely zoológusnak is dicsőségére válnék. A lánybogarak rokonsága iránti figyelme, mint annyi egyéb érdeklődése a közelmúltban, váratlanul, előzmény nélkül alakul ki benne, kiemelkedik belőle, mint vízből a döglött, több napos hal, ámbár tudja, az emberfiában nincs semmi, amelynek ne lenne előtörténete. Éppen emiatt, döbben rá, nem is a lánybogarak rendszertana, etológiája és ökológiája után kezd bányászni, hanem a róluk szóló ismeretek összegyűjtése révén aziránt, hogy miért vált fontossá szá-

mára az ízeltlábúak e sajátos csoportja, s annak is egy apró köre. Szakkönyvtárak poros polcain lel fel bölcs könyveket, amelyekből megtudja, hogy ezek a pöttömnyi lények némelyike szűznemzéssel szaporodik, azaz a nőténynek nincs szüksége arra, hogy a hím megtermékenyítse, anélkül is utódja lehet. Aztán arról is bizonyosságot szerez, hogy nem csupán Európában, hanem több kontinensen is honosak a csoport fajtái, mivel nagyon ősi állatok, s még abból az időből származnak, amikor a földrészek között szoros kapcsolat létezett. Szóval kozmopoliták. Bár Judith számára egyetlen, amúgy az amerikai lágybogarak rokonságába tartozó faj jelentette volna a megfejtést, ennek fölfedezéséhez azonban a városi gyűjtőkönyvtárak állományának silánysága miatt nem juthat el. Helyette megtudja, hogy hóféregnek nevezik azt a közönséges bogarat, amely a Kárpát-medencében rémítő tömegben előfordul, a hideget valamilyen repedésben vagy lyukban töltik el, amelyekből tavaszidő táján, ha mindent elönt a lé, bőséggel kerülnek elő s sodródniuk szét az olvadó havon.

Lassacskán hozzáfér valamennyi lehetséges elméleti ismerethez a lágybogarakról. Egyetlen véletlen folytán betér a lakásához közeli könyvesboltba és vásárol egy angol nyelvű állathatározót, s a kiadvány súlya ellenére azzal együtt kel reggelenként útra. Valódi lágybogarakat akar végeztesül látni, mindegy, hogy hol, csak rendes formájában lássa. Nem tudja az ábrák és fényképek alapján elképzelni a centiméteres rovar, jóformán arra sem képes, hogy a szakkifejezések segítségével leírja a jószág alakját és formáját, színét, életmódját. S minden pocsolyába, hófoltba ragadt kora tavaszi bogár fölé hajolva lapozgatja a testes, terepmunkához alkalmatlan határozót, hogy annak segítségével végre kiválassza azt a hőn hiányolt lényt, amely a koponyájába is befúrta magát. Buzgalma nem jár sok sikerrel, de tevékenykedése alatt egy csomó elképedt arcú járókelő is megbámulja. Meglehetősen szokatlan a budapesti belvárosban az az enyhén pohos és extravagáns öltözetű hölgy, aki orrát hol egy könyvbe, hol egy járdarésbe dugva téblábol össze-vissza.

Közelebb kerül a megoldáshoz, amikor a Baross utcai zoológiai intézet második emeletének gyűjteményére rábukkan a világhálón. Hamarosan felhívja a gyűjteményvezetőt, hogy engedélyhez jusson az amúgy nagyközönség elől elzárt, csak az oktatásban résztvevők, a szakemberek és a bogarak iránt mélyebben érdeklődők számára kutatható kollekciónak felkeresésére. A vontatottan beszélő gyűjteményvezető a telefonvégen sokáig töpreng, hogy lehetővé tegye vagy sem Judith kérésének kielégítését, s döntése meghozatala előtt alaposan meg kívánt bizonyosodni szakismerete mélységéről. Amikor kiderül, Judith tisztában van azzal, hogy a tudományos világ ebben a pillanatban háromezer-háromszáz lágybogárfajt ismer, s hogy ezek közül a legtöbb típuspéldány az Állattárban található, megfelelőnek találta a szak tudását ahhoz, hogy a 'tárgy iránt mélyebben érdeklődők' közé sorolja, de csupán egyetlen időpontot kínál fel lehetőségként a látogatásra.

Az emeleti Bogárgyűjteménybe középkorú, szürke köpenyt viselő asszisztens vezetésével jut be, s a helyszín és a gyűjteményrész ismerőjeként ő biztosítja Judith számára, már ha igényelné, hangsúlyozza, miközben a hideg lépcsőházban kaptatnak fölfelé, a segítséget. Ugyanis a bogártípusok írógéppel írott jegyzéke 1950-ig áll rendelkezésre, amikor csupán kilencezer típuspéldányt őriz az intézmény, az utóbbi hatvanévnnyi időszak bőséges anyagát – hárommillió új egyedről van szó – számítógépen tartják nyilván, és a rendszer oly bonyolult, hogy Judith számára áttekinthetetlen katalógust tartalmaz. A jegyzékek alapján kereshető vissza, mely

szekrényekben és fiókokban lehet a tár termekre osztott labirintusában föllelni azokat a példányokat, amelyek alapján egykor leírták a fajt, s amelyekhez minden új egyed rendszertani meghatározását viszonyítani szokás. Judith hamarosan megtudja, hogy a jegyzékek csakis a helyszínen tanulmányozhatók, így szüksége mutatkozik az asszisztens szolgálatkészségére.

Kigyűjtik a Föld mindahány lágybogárfaja helyben megtalálható típuspéldányának katalógusadatát, alig van az ötvennél több, s azokét is, amelyeket eddig nem sikerült taxonomizálni, de biztosan nem bizonyulnak hasonlatosnak a meghatározott és ezután a tudományos világ számára nyilvánosságra hozott fajokhoz. Ekként 3329 a szám.

– Szépeknek találja őket?

Judith meg sem hallja a kérdést. De udvarias, hát rövid töprengés után válaszol.

– Nem, annak nem mondhatóak. Egyediek inkább, semmi mással össze nem téveszthetőek.

– Valóban, akadnak, akiknek a figyelmét leginkább az unikalitás kelti fel.

– Pontosan erről van szó.

– Értem, asszonyom!

Fából készült, kulccsal zárható szekrényekkel berendezett raktártermek során haladnak át, mígnem elérik azt a sarokszobát, amely a termetükhöz képest nagyfejű, kiugró szemű, a szemek közt hosszú, fonálforma csápot viselő, röpülésre képtelen család tagjaiból származó példányok gyűjtőhelyeként szolgál. Az otthonosan mozgó asszisztens Judith számára kikeresi az anyagot, s egy munkaasztalhoz hozza és ráhelyezi a 40 x 50 centiméter méretű, üvegtetejű dobozokat. A fából készített tárolókban a típuspéldányokat, a kartondobozokban a csoporthoz tartozónak gondolt, de mélyebben nem identifikált, s különböző földrajzi helyszínekről származó egyedeiket.

– Nincsenek sokan. Elférnek egyetlen félszekrényben.

Judith letelepedik, felkattintja az asztali lámpát, s annak sárga fényében, kezében nagyítóval sorra szemügyre veszi a pergamenszáraz állattetemeket. Naftalinszagúak, aprók, ha összeszedi őket, beférhetnének a két markába. Majd a dobozokban található, gombostűre tűzött példányok közül néhányat óvatosan kiemel, nem többet, mint kéttucatnyit, s azokat az asztalra ugyancsak odakészített üres kartondobozba szúrja át. S arra biztatja az asszisztent, tekintsen rájuk, és segítsen abban, hogy megállapítsa, akad-e, s ha igen, mi bennük a közös.

– Ezek mindegyike egyetlen alcsalád tagja.

– Hogyan? – s Judith is a leválogatott és összehordott preparátumok fölé hajol. Megtörli a szemüvegét.

– Nos, ezek alkotják a Malthininae alcsaládot. Még sosem találkoztam olyan kutatójával e csoportnak, aki az önéhez hasonló biztonsággal ismeri fel őket. – Az asztal mellé húz egy széket, s rátelepedik. A szimpla szolgálatkészségét felváltja a kollégák között szokásos segítőkészség.

Az asszony szemüveget vált. Így sikerül észrevétlenül letörölni arcáról a póru-saiban hirtelenjében megjelenő izzadtsággyöngyöket.

– Amúgy ezt a rendszertani csoportot már 1852-ben leírták, éppenséggel Kiesenwetter.

Judith kelleetlenül ugyan, de felvilágosítást kér. Attól tart, hogy a hirtelen megszerzett bizalom kettőjük között szétfoszlik. De nincs választása, nem tudja, ki is az a Kiesenwetter. Mintha mellékesen tenné, szelíden kihúzza a dobozból egy összehúzott, de szabályszerűen elrendezett testű állatot. Azt vizslatja, amiképpen át van gombostűvel szúrva a téglalap alapú papírlap, s ennek a csíknak a felső oldalára milyen óvatossággal és miként rögzítették a lágybogarat. Majd pedig – de ehhez újabb szemüvegváltás válik szükségessé – a papír alatt közvetlenül található, vele azonos méretű másik lapocskára feliratát böngészi. Latinul, tetszetősen előre dőlő betűkkel van arra felírva az állat két szóból álló neve, amelyet nagy, álló betűk követnek. Kiesenwetter.

– Ki ez a Kiesenwetter?

– A cédulákon szokásosan feltüntetjük az élőlény neve mellett, aki leírja a fajt. Szóval, aki rendszertanilag besorolja. Ebben az esetben az alcsalád fajainak ő a leírója. Máshol nyilván mások, ahogyan azok egyre-másra kerülnek elő a világ különböző részéről.

– Értem én, köszönöm!

– És látom, abban is közösek, hogy egyik sem Kárpát-medencei! – dübnyög orra alatt az asszisztens. – De nézzük csak! – és sorban kihúzatja a tűket a hungarocell aljzatból, s megtekinteti az alsó papírlapok aljára írtakat. Mindegyiken egy-egy dátum, a begyűjtés percnyi pontos időpontja, és a helyszín, ahol a gyűjtés történt található. – A Balkán-félszigetről, Rodoppéból. Kaukázusból valahonnan. Azerbajdzsán, Baku. Korea, Szöul külvárosa. Ez pedig Észak-Afrikából, de már GPS-koordinátákkal. És Ausztráliából, Afrika egyes területeiről (Marokkó, Kongó, Kelet-Afrika), Délkelet-Ázsiából (Thaiföld, Nepál, Malajzia, Laosz, Indonézia, Tajvan), ugyancsak GPS-koordinátákkal. Ez Észak-Amerika, New York. Ez Adriáról, Murter-sziget. Ez pedig Róma, majd meg Jeruzsálem. Szinte a teljes világ ebben a dobozban helyezkedik el! Mármint a lágybogarak ezen alcsaládjának a világa.

Judith kér egy nagyobb pohárnyi vizet. A földrajzi helyszínek között olyan egy sem akad, ahol ő maga ne fordult volna meg, egyikében-másikában pedig tartós ideig élt, vagy azt hitte egykor, hogy hosszabb ideig lakni fog. Gyors kortyokban iszik és közben meg-megemeli keskeny vállait. Az álomból felébredő angyal emelgeti így a szárnyait. Aztán maga is egymás után megnézi a gombostűre szúrt alsó cetlik feliratait. A többségüket elmosódottnak találja.

– Igen, e további fajok leírását egykori munkatársunk végezte be. A fajnév végén, nézze, az ő neve áll. Papay. Olyan dél-amerikaisnak hangzik, nem? Szakmai berkekben jó nevű, bár magának való kutatóember. A referenciagyűjteményt is ő hozta létre, csak most senki nincs, aki azzal foglalkozna. Láthatja. – Aztán hozzát teszi: – És mindezt alig huszonöt év alatt.

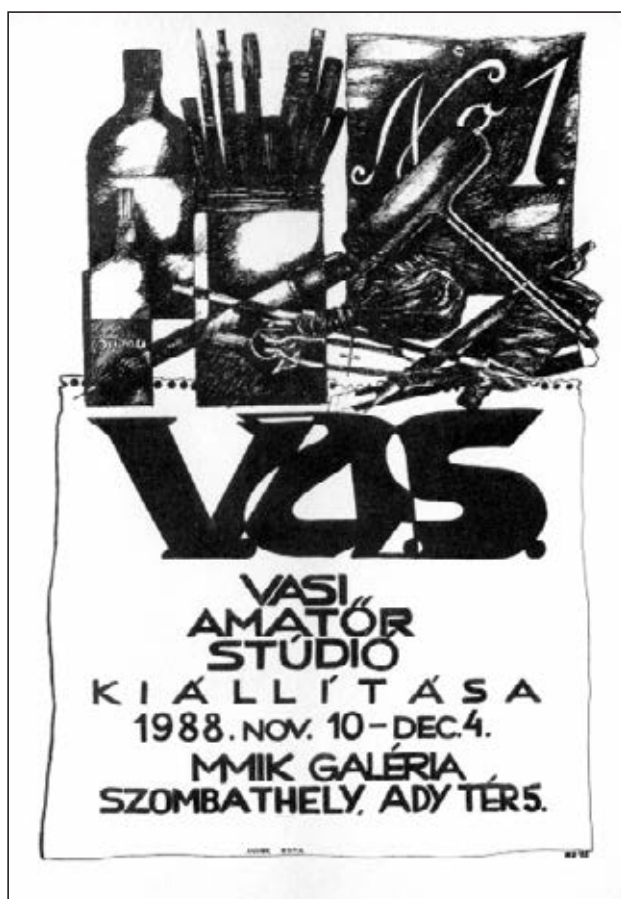
– Mi is a neve?

– Pápay. Pápay Győző.

Judith ebben a pillanatban megszédül, de néhány pillanat múlva magához is tér. Életében először esik meg, hogy elkótyavetyél az idejéből néhány percet. Nem kár ugyan értük, menten ez jut eszébe, hogy felocsúdik, csak ne lenne ez a helyzet oly rettenetes kínos, de ezt már a pillanatnyi státuszára gondolja. Hiszen lecsúszva, félig oldalra borulva hever az asztallábnál.

- És ha jól láttam, a gyűjteményünkben egyetlen tagja nincs meg ennek az alcsaládnak – mondta a kapuban búcsúzkodó, még rémült asszisztens, aki az odarendelt taxihoz kíséri rosszulléte után Judithot. – Igaz, azt Micromalthidae-knek is szokás elkülöníteni, annak ellenére, hogy csak egyetlen fajuk ismert. Én már halottam felőle. Egy amerikai kisebbfajta lény, ha minden igaz.

Judith második megszédülését a taxiban éli át. Eközben a jármű a lakása felé halad, s az eseményt a sofőr észre sem veszi. Judith önfegyelme örökké példás volt.

S A J Ó L Á S Z L Ó

Ladányi élt, Ladányi él, Ladányi élni fog

(VERSEK KONYHA - , KOCSMAASZTALOKRA ÉS
B Á D O G P U L T R A)

– részletek –

Előszó

*Ladányi Mihályról, mint életében, halála után is legendák keringtek.
Látták dolgozni csemői szőlőjében, írni és inni kocsmában, restiben,
vonaton.
Verseit, akár röpcédulákat, ott hagyta asztalon, bádogpulton, ülésen.
Ő elment az első hajnali vagy az utolsó éjszakai vonattal, nem tudjuk.
De itt hagyta kis bőröndjét, teli verssel, töredékekkel.
Ezekből közlünk most.
FELTÁMADUNK! Legalábbis ki van írva a temetőkapura.
Csak a halál és az biztos, hogy a honoráriumért jelentkezni fog.*

(Csemő)

Lelő-
helyem Csemő.

Hersegő
levegő,

meg vers, de egy se, nő.

Bújok magam elől.

Ladányi, jöjj elő!

Az orvadász
halál lelő.

A fű benő.

(levél)

megírta az Artisjus:
Őn nem kap pénzt! és azt is: Kuss!
Menjen a Holdra,
vagy legalábbis negyedholdra,
locsolja
veteményeit,
és szórja
a madaraknak
a Maga randa
költeményeit,
vagy törülje velük a segít.
Majd a Párt segít.

Utóirat:
Kedves Csemői Szent Mihály,
Aczél György minden jót kíván!

(kapálom)

kapálom a szőlőt a karón Sokol
hallgatom a híreket
hogy Ladányi milyen jó neked
nahát
odakünn hasít a gazdaság
te meg csenevész szőlőddel baszakodol

(legalább)

megy a sóder
minden ólba hetven sódar
én a sóher
nem bírok el egy disznóval
a kannal
magammal
se
ha már nem segít se
ember
se Isten
te
se-
gíts Che!

(mit akar)

bekerges a faluba az éhség
a vegyesboltba
néznek rám ki ez a kóbor állat

félnek tőlem félek tőlük
nem ismernek rám nem ismerek rájuk
farkasszemet nézünk
mit akar tőlem a horda

(vasárnap szünnap)

betemették a lövész-
ásnak új árkokat
a közmunkások
itt egy árok ott egy árok
belelőve egy újabb bűnbak
végül a közmunkásokat
vasárnap szünnap
ebédre csótányokat
ropogtatnak az éhes panelproletárok

(ad notam *A juhásznak jól van dolga*)

Ladányinak jól van dolga,
egyik napról a másikra,
törülgeti nyálát,
veri furulyáját,
nő nélkül éli világát.

(visíthatsz)

Ladányi Miska istenemre
miskárolni kellene
és sok szopós süldő koca emse
röfögne nem ellene

a konyhakés
dologra kész
ne tégy semmit ellene
te hajdan
nagy kan
visíthatsz de halkan
vén disznó nem remeg

hiányzik a farkad
észre sem veszed
csak ha pisilni kellene

(sehol)

kifordított rög a Föld fényeke sara
sehol sem találnak rád Che Guevara

(József Attilának)

*Milyen könnyű a menny!
A műhely már sötét.
A munkásosztály a paradicsomba ment.*

(a budiban)

kitörlöm a seggem
és szarom után a gödörbe ejtem
a népszabadságot

s ha elfogy a népszabadság
kitörlöm a seggem
és szarom után a gödörbe ejtem
a magyar nemzetet

s ha elfogy a magyar nemzet
kitörlöm a seggem
és szarom után a gödörbe ejtem
a szabad földet

(hamarosan)

hamarosan hatvannyolc leszek
lefekvéskor aktfotót lesek
pornóújsággal takarózom
amikor a faszomat verem
magam a múláshoz odakarózom

(március 15.)

Eressz a szélbe ki,
az én esőm jön!

Állj alá, meg ne ázz,
nincs kas, csak küllők, a váz,
fülkeforradalmi szél citeráz
kifordított esernyőkön.

(munkadal)

az eszmék hideg sperhahnijai
kamrában dideregnek
a hatalom körfűrészé húsunkba
kap hatol egyre beljebb

odakint vágják a rendet

(elbújtam)

elbújtam dzsungelben Che
nincs ki tőlem megmentsen

(öröklét)

semmi sem örök
egy napon minden eldől
csak a tökök
nőnek tovább
leheletemtől
zörög
a kukoricás

(születésnapomra)

nyolcvan éves lettem én
bogyókon élek berkenyén
somon
s borom

rejt sok dundi hordóhas
feszül a donga abroncsvas
lazul
az Úr

a vendégem Ateisten
patazkik a pincehúsben
nedűm
ne dűlj

ki egykomám ez az ünnep
szívünk verdesi mellünk nem
érdem-
érem

nem téptük le a láncokat
jövöm mi nem volt rám rohadt
temet-
kezem

talán lehettem volna még
egy hajnalon az ólba lép
öljél
böllér

végsőkig kitartok élek
földalatti harcban féreg-
osztág
oszlát

(koporsók páternosztere)

földfelé ebben az égő liftben
lassan de biztosan haladok
megszólít zuhantában az isten
ne keltsek pánikot

(feltámadás)

megitta az aljabort
egy régi szájbavert dalt dalolt
harmadnapra halva volt
füvek isszák le róla az alkoholt

(karácsony)

itt nincs család itt nincs haza itt nincs isten
itt halvaszületett a kisdéd
nem születtem meg én sem

idáig vezető behavazott nyom
kell hogy lábrakapjon

hogy értelme legyen a bábaasszony
keserves útjának a hőésben

A szövegben Ladányi Mihály szavai, sorai; változatok, parafrázisok

A kezdet

Az ember mivolta már jóval a születés, sőt jóval a fogamzás előtt kezdődik, mindaz, ami az elődökkel történt, formálja. Az elődök története magában foglalja a körülményeiket és az adottságaikat: mindez együtt a családtörténet. A családunk történetéről több forrásom van:

- Életem első szakaszában, amit otthon láttam és hallottam,
- nagynéném, Jolán elbeszéléseiből 16-20 éves korom között,
- a féltestvérem elbeszéléseiből 60 éves korom körül és
- egy unokabátyám leveléből 70 éves koromban.

Apám Weiss Oscar,¹ okleveles építőmérnök volt, mérnöki oklevele a Királyi József Műegyetemről 1900-ban van kiállítva. Itt lóg előttem a dolgozószobám falán. Élet-

Apám diplomája

ében mindig „csak” épített. Akkoriban, ahogy nekem mesélték, a József műegyetemen nem volt építőmérnöki kiképzés, csak kultúrmérnöki.² Apám tehát

* Weiss András 1929-ben született Szombathelyen. Elemibe a Szent Imre herceg utcai iskolába járt, majd 1939-től öt osztályt a Premontrei Szent Norbert Gimnáziumban végzett. 1944-ben zsidó származása miatt deportálták, 1945 áprilisában Dachauban szabadult. Hazatérése után Budapesten érettségizett 1948-ban, majd beiratkozott az ELTE-re (Akkor még Pázmány Péter Tudományegyetem). 1949 tavaszán Szlovákián keresztül Ausztriába menekült. 1972-ben doktorált, a Bécsi Műszaki Egyetemen tanított ergonómiát. 1993-ban vonult nyugalomba.

kultúrmérnök volt, de pallérvizsgálója is volt, és a kettő kombinációjából magasépítést is vállalt. Mai fogalom szerint tehát „építőmérnök” volt, de akkoriban azt hiszem a megkülönböztetés építő- és építésmérnök között nem létezett. Nekem, apám „építész-mérnök” volt. 1872-ben született Székesfehérváron, még Hitler, Sztálin és társai előtt, Születésemtől 57 éves volt. (A birtokomban lévő, a Székesfehérvári

Apám

hitközség 1957. szeptember 6-án kiállított születési bizonyítványa szerint 1882 Martius (sic!) 6-án született volna, ez tévedés, valójában 1872-ben született. Apja neve: Weiss Sámuel, anyja Fanni, született Deutsch. A Weiss nagypapa zsákkereskedő volt, és Száminak hívták. A bátyám szerint vallásos volt, sonkát azért evett, de megfordított tényérről. Apámnak két testvére volt, egy idősebb fiú, Hugó, s egy leány, aki kislány korában meghalt. Nevét nem tudom, csak a képére emlékezem, apám dolgozószobájában lógott. A képen 5 éves lehetett. Hugó gépésmérnök volt és a harmincas években a Győri Bakmalom³ igazgatója. Egy ízben apámmal meglátogattuk. Rá nem nagyon emlékezem, ezzel szemben a malomban egy felvonóra, amivel, kézi erővel zsákokat húzták fel a raktárból. Erre a felvonóra ember is felszállhatott. Ez nekem nagyon imponált. Hugónak

volt egy Feri nevezetű fia, aki akkor már házas volt, és ha jól emlékezem 2 leánya volt, az egyik Panni, velem egyidős lehetett. Feri a nevét Vasra magyarosította. A háború után nem nagyon kutattam utánuk, aztán valamikor már a hetvenes években hallottam, hogy bátyámmal együtt laktak Budapesten, a Múzeum körúton. Vas Feriről és Panni lányáról definitív tudtam, hogy a család többi tagjával mit történt a háborúban, nem. Aztán újra nem tudtam róluk, tulajdonképpen mai napig nem. Ugyan Marbellában 2008-ban talákoztam egy győrirel, aki Hugó nagybátyámat ismerte és azt állította, hogy lánya nagy magyar színésznő; utánanézttem, de a nyom téves volt. Nagybátyám, Hugó a harmincas évek végén meghalt.

Apámnak Müller Edével (később Andráskay Müller Ede) építési vállalata volt a Nádasy utcában. Sokfelé építkeztek, lényegesebb projekt, amire emlékezem az a Trieszti kikötőben egy móló; ehhez Sztianában saját kőfejtésük volt, az anyagot onnan saját gőzhajójukkal szállították az építkezéshez. Ők építették az észak-déli vasútvonalat a mostani Burgenlandban. Szombathelyen ők építették a közkórházat⁵ és a Faludy Reáliskolát⁶ (Ma főiskola). Persze ez csak egy-két dolog a sokból. Emlékezem, hogy Sárvárra és Kőszegre is járt valami építkezésre. A Müller és Weiss cég „jól ment”. Apámnak autója és sofőrje volt. A cégnek sok ingatlana volt, nem csak Magyarországon, hanem Ausztriában is. Kb. 1933-ban a cég valamifajta tönkremenésfélét élt át, ennek következtében a társak szétváltak. Erre a tönkremenésféleléré ráment a Király utcai ház is; szerencsére mi már akkor a Pohl Sándor (ma Géfin) utcában⁷ laktunk, szintén saját házukban. A Müller és Weiss cég felszámolása után apám egyedül dolgozott, emlékezem 1936-ban valami köze volt az akkor új csendőrlaktanya⁸ építéséhez. 1936-ban Signum Laudist kapott.⁹

Születésemkor sem apám, sem anyám szülei nem éltek már. Anyám nővére, Jolán nagynéném szerint a család Csehországból vándorolt be Magyarországra. Nagyon előkelő család volt, ahogy Jolán mesélte, Ükapám még egy zsidó templomot is építtetett Prágában, amit róla Inkás Schielnek¹⁰ (a család eredeti neve Pinkász volt, arról magyarosítottak Petőre) neveztek el, ma is áll. A hetvenes évek végén kerültem el Prágába először úgy, hogy megnézhettem a várost. (1945-ben Prágán keresztül repatriáltam, de persze nem volt lehetőség városnézésre). Megkerestem a Pinkász Schielt, az öreg zsidó temetőben. Előtte nem olvastam róla, de ott kiderült, hogy ez a zsinagóga a 16. században, Renaissance stílusban épült, tehát körülbelül 400 évvel a születésem előtt. Ebben az esetben még ük-ükapáról is nevetséges beszélni is, hiszen az „ükt” mintegy hússzor kellene az apa elé illeszteni. Legközelebbi alkalommal mindezt feltártam Jolánnak. A válasza: „Te mindig olyan kicsinyes voltál!”

Dédanyám

Anyám édesanyja, Kardos Berta, Bécsben született, de csak vak véletlenül, mert szülei Rómába voltak kihelyezve, valami magyar Bank (Magyar–Olasz?) igazgatójaként, és amikor a szülés közeledett, Dédanyám (Kardos Sára) illendőnek tartotta, hogy Pesten szüljön, tehát hazaindult, de valamelyest elszámolta magát, a gyermek, fent nevezett Berta, Bécsben látta meg a napvilágot. Ezek a Kardosok jómódú emberek lehettek, Dédanyám nálam őrzött olajfestménye rátarti polgárasszonyt mutat. A Szív utcában Budapesten volt egy négyemeletes házuk. A Kardos oldalon volt két fekete bárány, nem tudom Anyámnak, vagy Nagyanyámnak voltak-e unokatestvérei, akik az első világháború előtt a tőzsdén „játszottak”, ezt akkoriban így hívták, sok pénzt vesztek és dédapám nevével váltót hamisítottak. Miután ez kiderült, dédapám a váltót kifizette, „kistafirozta” a bűnösöket, vett nekik hajójegyet és elküldte őket Amerikába. Ettől a pillanattól fogva róluk, mint eltévelyedettekről, nem beszéltek. Nem beszéltek egészen a második világháború utáni nehéz időkhöz, amikor ők lettek hirtelen a „Drága amerikai rokonok”, akiktől csomagot vártak és kaptak is. Hogy kik, nem tudom, de könnyen lehet, hogy a Kardos ágról még vannak általam fel nem fedezett rokonok.

Nagyapám „Pepi”

Pető József, „Pepi” nagyapám, a nálam lévő kép tanúsága szerint, meg így is mesélték, nagyon jó képű ember volt. Anyám születési bizonyítványában, mint „értesítő irodái” alkalmazott szerepel. Úgy tudom ez az értesítő iroda a Schimmelpfeng cég volt, ami valami detektív-irodaszerűség (Auskunftei) volt. Gondolom főleg hitelek esetében bonitási információkat adott. Pető József szüleinek valami, Fehérváron előkelőnek számító fűszerüzletük volt. A Pető család családfája 1790-ig birtokomban van. Anyám egy unokatestvére, Dr. Pető Ferenc, a harmincas években,

Franciaországban kapott állást, mint vegyész-mérnök, 1995-ben Párizsban halt meg. Halála előtt leveleztem vele – személyesen soha nem találkoztunk – ő küldte meg nekem. Ide idézem levelét:

„Anyai Nagypám családja a 18. században vándorolt be Magyarországra. Ősünket Ecksteinnek hívták és Csehországból jött. Nagyon vallásos volt és felvette a Pinkász nevet. Két fia, Zsigmond és Lévi a 48-as szabadságharc idején, kocsin, élelmiszert árusított a magyar hadseregnek, azt követve mindenhova. Téged Zsigmond leszármazottai érdekelnek. Lévi fiai is felvettek a Pető nevet, ezért majd őket is megemlítem. Zsigmond felesége: Steiner Habja(?). Fiai: Vilmos, Miksa /Muki/, József /Pepi/, Dezső és Nándor /Feri/. A két utóbbi fiatalon meghalt. Vilmos Keszthelyen élt és felvette a Pető nevet. Apám Miksa nem szívesen, de szinten felvette. Ő kevésbe nagyhangú nevet akart volna választani.

Vilmos fia: Imre, lánya: Erzs. Imre karnagy volt a pesti Opera-házban, a háború vége fele meghalt. Felesége és Géza fia, aki gépészmérnök és kiváló jazz zongorista volt, a háború után pár evvel elhagyták az országot. Géza a Bahamákon zongorázott, majd visszatért Európába és Londonban telepedett le. Nem tudom, él-e. Anyja meghalt. Vilmos Erzs. lánya, Rohonczi Béla felesége volt és Milánóban élt és halt meg. Két fia volt, akik közül az egyik korán meghalt, a másik, Vilmos nevű, orvos lett és Milánóban élt. Nem tudok róla.

Muki fiai: János és én. Jani lánya: Sári, az én fiam: Jean-Claude. Az ő lánya: Daniele.

Pepiről nem kell beszelnem.

Zsigmond lányai: Etel, Hedvig és Ágnes. Hedvig elmebajos volt és fiatalon meghalt. Etel Ludasi Zsigmondhoz ment férjhez.

Fiai: Jenő /deportálták/, Viktor, Géza és Nándor.

Viktor elvette Ágnes lányát: Bruszt Bözsit. Fiuk: Gábor, akit ismersz, feleségével, fiával Kanadában el. Gézának és Nándornak nem voltak gyermekei. Mindkettőjüket deportálták.

Ágnes férje: Bruszt Jakab. Fia: Sándor elvette Ludasi Margitot. Mint a Dante könyvkiadó alkalmazottja Milánóban halt meg. Lánya: Maca Milánóban él. Fia: Feri meghalt. Fia és lánya Kanadában él, jó körülmények között. A Ludasi lányok: Ella, Ilona és Margit. Ella Tennerné lett Győrben. Őt lánya volt. Ezek közül kettő Svájcban el: Irma és Kata. Irma /Imi/ gyermektelen. Katának két fia van, akiket nem ismerek. Egyik, már régen halott Tenner lány Jutka nevű lánya, ugyancsak Svájcban él és két fia van, akiket szinten nem ismerek. Ilona gyermektelen volt. Pesten élt és halt meg férjével Barta Samuval együtt. Margitról fentebb említést tettem.

A Bruszt lányok: Adél, Íren, Jolán és Bözsi. Adél /Lichtmanné/ Pesten halt meg. Fia: Lóránt István családotól Londonba vándorolt ki és ott is halt meg feleségével együtt. Lányuk: Éva, Londonban él, Sárival kb. egyidős. Íren és Jolán meghaltak, alighanem deportálták mindkettőt.

Íren férje: Pártos volt. Fia Londonban halt meg. Lánya: Mici Londonban el.

A Pető család erről a részről Jean-Claude-dal kihal.

A másik oldalon Lévi két fia: József és Tivadar. Mindketten felvették a Pető nevet. Lánya: Etel volt az anyám, azaz Muki felesége. József egyik fia fiatalon Amerikába ván-

dorolt ki. Nem tudok róla. Tivadar régen meghalt Pesten. Két fia: György és Tibor, valószínűleg Pesten él, nem ismerem őket.

Voilà c'est tout."

Jean-Claude, Petó Ferenc fia, egyszer volt nálunk, Brüsszelben él, ha él; kapcsolatam nincsen vele. Petó Imrét, a karnagyot ismertem, a fiával többször találkoztam. Ludasi Viktort és Bözsit nagyon jól ismertem, születésem óta tartottam velük a viszonyt, fiukkal, Gáborral, és fiával, Andrissal most is. Ők Kanadában élnek. Az egész családból a legközelebbi kapcsolat Petó Sárival alakult ki, akivel évente több ízben vagyok együtt. Berta nagymamának, Anyám második lánya volt, első lány, Jolán, Anyám születésekor 2 éves volt. Nagymamám, Anyám születésébe belehalt. Nagynéném, Budapesten, a Szív utcai házban, a Kardos Nagyszülőknél nőtt fel. Hogy a házzal mi lett, nem tudom, mire én megszülettem, már nem volt.

Anyámat az édesapja, (az én Nagyapám) Székesfehérváron nevelte. Anyám, ha jól tudom, kereskedelmi iskolába járt. Nem tudom, érettségizett-e, de feltételezem. Nővérével, Jolánnal, noha külön nőttek fel, nagyon szoros kapcsolatot tartottak. Jolán Drezdában, egy leányintézetben érettségizett, majd elvégezte zeneművészeti főiskolát és zongoratanárnő lett. Anyám is Székesfehérvári születésű volt. Fogalmam sincsen, mit csinált az iskola elvégzése után. A Kommünben, akkor 21 éves volt, valami kommunista főfunkcionárius titkárnője volt (a Nagynéném információja), majd a kommün bukása után jónak látta, hogy lakhelyet változtasson és Szombathelyre költözött. Ebbe az időbe eshetett nagy szerelme, egy Kuti László nevezetű főhadnagyhoz. A dologból semmi nem lett. Kuti László meredek katonai pályát futott be, azt hiszem tábornokig vitte és 1944-ben prominens tagja volt a németek elleni ellenállásnak. Anyám aztán „irodakisasszony” volt apám vállalatánál, házassága után a kor szokása szerint „háztartásbeli”. Anyám leánykori neve: Petó Lili (Ezzel a Lilivel mindig sok baja volt. A hatóságok hajlottak arra, hogy ezt a nevet ne ismerjék el, mint hivatalosan lehetséges keresztnévet, mert Lili nevezetű szent nincsen. Elfelejtettem ennek alaposabban utánanézni!).

Valamikor aztán Kardosék is tönkre mentek. Nagynéném a harmincas évek második felében elvált asszony volt (férje Köpeczy Boócza Lajos, Boczi” színész volt),¹¹ gondolom nem dúskált anyagiakban, tartásdíjat egyáltalán nem, vagy csak nagyon keveset kapott és zongora oktatásból tengette életét.

Anyám 1912

Jolán és „Boczi”

Apám anyámat 1927-ben vette feleségül. Anyám akkor 31 éves volt, az akkori jó szokás szerint viszont, jó egy-két évet letagadott a korából. Az esküvő bizonyosan Szombathelyen lehetett, de ezt csak következtetem, erről soha nem volt szó, vagy ha igen, akkor elfelejtettem. A nászútjuk Szicíliába vezetett, Taorminába. Előttem van még egy-két kép, ami a fényképalbumban volt, anyám az akkori időkben divatos kalappal egy pálmafa előtt, és egy kép, ahol apám és anyám egy nyitott gépkocsiban prezentálják magukat (Ezek a képek is elvesztek.)

Teta és én

Apám első házasságából származó fia Weiss György akkor már nem lakott otthon. Azt hiszem ő 25 évvel volt idősebb nálam. A Nádasdy utcában lakott.¹² Amikor én születtem, már házas ember volt. Leánya, Mici, egy évvel én utánam született. Így a mi háztartásunkban egyedüli gyerek voltam. Apámat „Papának” szólítottam, anyámat „Maminak”. A leglényegesebb személy a környezetemben a német „Kinderschwestere” (fityulás és valódi „Kinderschwester uniformisban”) volt, akit „Tetának” hívtam (Krüger Klara, Hamburgi volt). Ő mellettem volt egészen apám haláláig, tehát 7 éves koromig. Miután főleg vele voltam, anyanyelvem inkább a német, mint a magyar volt. Úgy igazán jól magyarul csak elemi iskolás koromban tanultam meg.

Képek apámról alig maradtak meg bennem. Egyszer együtt voltunk a városban és vett nekem egy játékreplőgépet. Aztán a villamoson hazafelé hallottam, hogy az utasok valami repülő napról beszéltek. A gyermeki (lehettem 4 éves) egocentrizmusra jellemzően azt hittem, hogy az egész villamos az én repülőgépemről beszél. Arra is emlékezem, hogy apám engem „Kaputtmachernek” hívott, gondolom, mert játékaim egy része nem élte túl a velük való foglalkozásomat. Aztán: Apám a dolgozószobájában valami terven dolgozik. Én ránézek a tervre, és rámutatva konstátálom, hogy hiányos, hiányzik a kémény. Erre anyám és apám: hát persze mérnök lesz belőle. Még egy: Apám autójában ülünk, hátul, elől a sofőr, útlezáráshoz érünk, de nem állunk meg, elsőpörjük a keresztgerendát, megyünk tovább, apám egyik építkezése.

Egyszer elvitt az irodájába. Az iroda több emeletből állt, a földszinten garázsok és egy asztalosműhely. Képszerűen előttem van az irodaszolga, Priznyevszki. Ukrán hadifogolyként került Szombathelyre, aztán ott ragadt. Bőr sapkát viselt.

Motorvonaton ülök Apámmal. Tudom, Sárvárról jövünk hazafelé. Hogy mit csináltunk Sárváron, hogyan mentünk a pályaudvarra, hogyan jöttünk haza a pályaudvarról, nem tudom. Csak a kép a vonaton és a kép, hogy leszállunk. Már sokkal későbben tudtam meg, hogy Apám Sárváron, egy Krausz nevű téglagyáros házát építette.

Képek, képek. Apám beteg, anyám szól nekem, hogy menjek oda hozzá és kérdezzem meg tőle, hogy hogy van. Arra, hogy megtettem-e, már nem emlékezem. Utólag ebből a jelenetből valahogyan kiérzem az otthoni hangulatot, anyám közvetít köztem és apám között. A hangulat általában feszült volt. Arra is emlékezem, hogy

apám megtiltotta anyámnak, hogy nővérével, Jolánnal (róla később) találkozzon. 1935-ben Tihanyban nyaraltunk a Sportszállóban, Jolán is ott volt. Anyám behatóan megkért, hogy erről apámnak ne szóljak. Úgy látszik teljesítettem a kérést; emlékezem, hogy anyám több ízben megdicsért a hallgatásomért. Apám valamikor a garázst a kertben átépítette irodának és lakoszobának és egy ideig ott lakott. Aztán, amikor beteg lett, visszaköltözött a szobájába.

Apám rendszeresen járt a Kovács kávéházba¹³ „A Kovács” arányaival túlhaladta a két háború közötti Szombathely mértékrelációját. A századforduló szecessziós stílusban épült tipikus „Grand Hotel” szállodája, 3 emeletével kimagaslott a két emeletnél sohasem magasabb „belváros” „Skylinejéből”. A kávéház, ha jól emlékezem, egy kicsit Mackarti pompája valószínűleg kicserélhető volt a Monarchia bármelyik „jobb polgári” kávéházával. Sejttem, nem tudom, hogy a zsidó vendégek túl voltak reprezentálva, Szombathely lakosságának mintegy 7 százaléka lehetett zsidó, a kávéházi vendégeknek legalább 60 százaléka.¹⁴ A keresztény „jobb polgári” társaság a Palace-ba¹⁵ járt, noha nem tudom, hogy ez a szálloda-kávéház apám életében már üzemelt-e. Magyar, keresztény ebben az időben, és tartok tőle ma is, nem hitbuzgó keresztényt jelentett (jelent), hanem (schlicht und einfach) nem zsidó. A Kovácsban katonatisztet nem lehetett látni (néha voltam ott, a kávéház sűrű füstjére emlékezem, apám viszont nincs a képen), a Palace-ban domináltak, azt viszont tudom, mert ez abban az időben, amire jól emlékezem is, még így volt. Apám barátai közül emlékezem egy Weiss Vilmosra, aki nem tudom mivel foglalkozott, de nem volt azonos a „Weiss meszessel”, aki szintén létezett, de nem tartozott apám szűk társaságához. Stadler Izidorra¹⁶ emlékezem, bevallom főleg azért, mert félig levágott bal füle fűtötte a kíváncsiságomat. Stadler Dóri, – mindenki Dórinak szólította – ügyvéd volt, a fülét párbajban veszítette el. A szivarozás mellett kártyáztak: alsóst.¹⁷ Valószínűleg a társasághoz tartozott Lékay Lingauer Albin¹⁸ is, aki monarchista újságíró-lapkiadóból („Vasvármegye”) a társadalom jobbra tolódásával szinkron, a monarchistából eljutott az antiszemita uszító szélső jobbíg. Akkoriban még Stadler Izidor barátja volt. Aztán lezsidózta.

Későbbi elbeszélésekből tudom, hogy a Kovács rendszeres vendégeihez tartozott Gróf Almássy László¹⁹ Afrika-kutató is, aki akkoriban a Steyer autógyár nyugat-magyarországi képviselője volt. Azt mesélték, olyanok, akik megélték, hogy egy ízben, amikor arról vitakoztak, hogy milyen nehéz megtanulni az autóvezetést (az úrvezető akkoriban rendkívül ritka volt; nekünk is sofőrünk volt), Almássy kijelentette, hogy mi sem könnyebb annál, ő a kutyáját is megtaníthatná az autóvezetésre. No ebből fogadás lett, hogy Almássy egy hónap múlva bemutatja a kutyája autóvezetési tudományát. A megbeszélte időpontban megjelent a kávéház előtt, nyitott Steyer Kabriolé kocsijában, Almássy László, mellette „ült” – azt hiszem – dobermann kutyája. A Kovács szálloda és egyben a kávéház egy kis téren áll, aminek közepén akkoriban egy járdasziget volt, rajta egy hirdetőoszloppal. Almássy kiszállt, helyet cserélt a kutyával, és a kutya vezette kocsi, körözött a járdasziget körül. Almássy a fogadást megnyerte, noha nyilvánvaló, hogy ehhez a mutatványhoz egy lánc kellett, amivel a kormányt rögzíteni lehetett, no meg egy téglá a gázpedálra. Almássy az én születésemkor már nem lakott Szombathelyen (egyébként addig csaknem velünk szemben lakott), így soha sem találkozhattam vele.

Alig merem magamnak bevallani, Anyámról sincsen több 7 éves korom előtti képem, mint Apámról. Látom őt a zongoránál ülni, én énekelek: „Wenn ich groß bin, liebe Mutter...” Ezzel a számmal aztán gyakran „felléptünk” a vendégek előtt. Egy másik kép: Én fekszem az ágyban, és anyám vágja a lábkörmömet. Úgy látszik mindig érzékeny voltam a lábujjaimra, már akkor is szenvedtem ettől a procedúrától, mai napig irtózom attól, hogy más vágja a lábkörmömet. Már attól is irtózom,

Anyám

ha más hozzáér a lábujjamhoz. Akár-mennyire töröm a fejemet, ebből az időből több közvetlen emlékem anyámról sincsen. Persze lehet, hogy lenne, de későbbi emlékek elnyomják a korábbiakat. Ezt a fenomént egy példával tudom igazolni. Szombathelyen, a főtéren, nagyjából az összes 1944 előtti üzletet fel tudom sorolni. Szombathelyi kortársaim közül senkit nem találtam, aki csak megközelítően rendelkezett volna ezzel a tudással. A későbbi tapasztalatok felülírják a korábbi emlékeket.

Még egy emlékem van Anyámról, de ez már több ízben is áttételezett: az új házunk kertjében, mint kb. 3 éves, diftériából lábadozva, ülök anyám karján, Ezt csak egy fénykép alapján tudom, ami viszont 1944-ben, minden mással együtt, elveszett. Arra, ami a

képen látható, nem emlékezem, és nem emlékezem arra sem, hogy diftériám volt, pedig az egy nagyon fájdalmas betegség. Ugyanakkor emlékezem a telefonra a szekrényben (miért? Technikai érdeklődés?).

A szobámban egy olajfestmény lóg anyámról. A kép Wilhelm Lujza műve. A Wilhelm család Szombathelyen egy szegény ortodox zsidó család volt, jó néhány leánygyerekekkel. Az egyik Wilhelm lány Anyám manikűrös nője volt. Emlékezem rá, hogy volt, de nem hogy milyen volt. Ezen a Wilhelm lányon keresztül jött aztán létre a kapcsolat Wilhelm Lujzával, aki Anyámat lefestette. Wilhelm Lujza Budapesten élte át a háborút, majd utána Párizsba került, ahol Chagallnál tanult tovább. Kivándorolt Izraelbe, ahol festőként jó neve volt. A kép Friedsaméknál volt megőrzésre, természetesen visszakaptam.²⁰

Apámék valamikor a harmincas évek elején kikereszteltek. Az időpontot nem tudom. Hogy jártak-e templomba, nem tudom. Engem megkereszteltek, a kereszt-apám ifj. András kay Ede,²¹ apám társának, András kay Müller Edének a fia, volt. Azt hiszem, attól kezdve 1979-ig, amikor meglátogattam Szombathelyen, nem láttam, legfeljebb messziről. Őt nem, de az autóját, egy BMW kabriolét, csodáltam. Müller (Az András kay nevet a harmincas évek végén vették fel) Edére, apám társára, emlékezem, magas hágár ember volt kopaszra borotvált fejjel. Persze azért maradt meg emlékezetemben, mert egy alkalommal 5 pengőt kaptam tőle. Az ilyesmit megjegyzi

az ember. Furcsa, hogy nem emlékezem arra, hogy mibe fektettem ezt a vagyont. Gondolom a Schuko kisautó gyűjteményemet gyarapítottam. A Müller családból a legjobban Dénest szerettem.²² Imponált, mert motorbiciklin járt, és néha felültetett a motorjára. Egyszer, felültetett egy tejes lóra is. Apám keresztapja Pető Ernő²³ volt, a Szombathelyi közkórház igazgatója. Pető Ernő méltóságos úr volt. A családban keringett egy olyan történet, miszerint apámnak is felajánlották a méltóságos titult, ami persze nagyobb pénzösszeg felajánlásával járt volna. Apám lemondott erről a dicsőségről, amit azzal indokolt, hogy őt a cím nem érdekli, és a feleségét a piacon meg úgyis méltóságos asszonynak szólítják.

A vallás otthon nem volt téma. Nekem esténként imádkoznom kellett „...schließe meine Äuglein zu” aztán a kérés, hogy a magasságos vigyázzon rám, amihez a végén mindig hozzáfűztem: „und den Zwerg”. Ugyanis volt egy kis, „Stoffzwerger”, amivel együtt mentem aludni. Különbben kifejezetten fiús játékaim voltak, építőkockák és hasonló, de volt egy játékkredencem „Családi Drogéria” felirattal, ami tele volt illatszertári próbákkal. Egyszer aztán, mondtam már a magyarságom eléggé hiányos volt, azt találtam mondani, hogy „családi tragédia”. Ez a jelenlevőknél, Teta és Anyám, összekacsintást eredményezett, valószínűleg a családi feszültségek idejében lehetett. Nem emlékezem, hogy a szüleim templomba jártak volna, nem emlékezem, hogy az iskola előtt misére vittek volna. Nem volt vallásos lihegés, ami bizony a kitért zsidóknál gyakori volt. De, Apám felvette a halotti kenetet.

Sokat jártak hozzánk a szomszédos Szalezi-plébánia papjai, valószínűleg, azért mert apámnak köze volt az akkoriban épülőfélben lévő templomukhoz.²⁴ Úgy tudom, nem ő építette, mégis, amikor 1978-ban meglátogattam sírját a templom kriptájában, az ott szorgoskodó hölgy, aki a virágokat rendezte, úgy beszélt róla, mint a templom építőjéről. Emlékezem, hogy pap barátaink anyám specialitásának, az irishstew-nak nagy csodálói voltak. Egy alkalommal Grösz püspök²⁵ volt a vendégünk, ő nem irishstew-t kapott, hanem halat. Ezt megelőzően megtanítottak rendesen halat enni. Az ebédre egyáltalán nem emlékezem, de a halevés művészete nagy hasznomra válik mai napig.

Apám betegsége folytán állandó látogató volt háziorvosa, Heimann Laci bácsi. Mint csendes, megnyugtatóan jelentéktelen, emberként emlékezem rá.

Velünk szemben volt a szombathelyi hadosztály parancsnokság. Több ízben katonatisztek is jártak nálunk vendégségben, úgy tűnik, mintha Jáni Gusztáv²⁶ is közöttük lett volna. (Ez csak téves emlék lehet, Jáni csak 1936 ősen került Szombathelyre, amikor apám már halott volt. És apám halála után Jáninak semmi indítéka nem lehetett nálunk előfordulni!).

1935 tavaszán, „autóbaletet” ért. Felálltam a lábbal hajtós autóm ülésére, hogy valamit elérjek, az autó kigurult alólam és a sípcsontommal ráestem a sárhányójára. Sebes lett a lábam, ami egyedül nem lett volna baj, de sajnos vérmérgezés lett belőle. Bevittek a kórházba, és Pető doktor vizsgálta meg. Aztán a következő nap ismét bevittek és én, úgy látszik akkor már valamit szimatoltam és csak azzal a feltétellel feküdtem fel, hogy Pető doktor megígéri: nem operál meg. Megígérte. Aztán hirtelen az orromra szorítottak egy éteres maszkot és elaludtam. Amikor felébredtem, felültem és Pető doktornak lekentem egy pofont, mert becsapott. Ha visszagondolok Pető doktorra, orromban érzem a vazelin szagot, amit mindig maga körül terjesztett. (Pető doktor később Mindszenty orvosa volt.)

Körülbelül ebben a koromban, úgy látszik kezdett a politika érdekelni. 1934-ben gyilkolták meg Bécsben Dolfuß Kancellárt²⁷ és én nagyon sajnáltam. Igaz, hogy sajnálatomnak nem kifejezetten politikai okai voltak: szolidárisnak éreztem magam vele, mert, mint gyerek, szolidárisnak éreztem magam vele a kis termete miatt.

Apám sírja

Apám 1936 húsvét előtt halt meg,²⁸ a Szalézi templom kriptájában nyugszik. Halála előtt még rendelt egy láda francia pezsgőt, amit halála után szállítottak. Visszaidézve a jelenetet, magam előtt látom anyámat, és még valakit, azt hiszem Jolánt; megrökönyödve állnak a szállítmány előtt, mintha szemére hányának apámnak a könnyelműségét, hogy egy vagyonért pezsgőt rendelt. Anyám visszaadta a pezsgőt. A temetésre nem vittek el, azt mondták az ilyesmi nem való gyerekeknek. Otthon maradtam a bátyám majdnem velem egykorú lányával, Micivel.

Úgy tudtam, apám szívbajban halt meg. Ebben a tudatban hagyott nagynéném is, mert bizonyára beszélgettem vele még erről a háború után; a bátyám a nyolcvanas években, egy mellékmondatban említette meg, hogy apám, mint mindig, kabát nélkül, megfázott és ebbe halt bele. Nem mondta ugyan, hogy szívbajban, de én nem kérdeztem vissza és továbbra a szívbajban hittem. Aztán 2005-ben, szombathelyi barátaim eljuttattak hozzám két újságkivágást, amiben apám haláláról és temetéséről tudósított a „Vasvármegye”. Lékay Lingauer Apámat mind két cikkben méltatóan méltatta (ebből látszik, hogy akkor még monarchista lehetett). Részemre az érdekes a méltatásokban viszont az volt, hogy apám nem szívbajban, hanem vesebajban halt meg.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

1. További, bár szintén fenntartással kezelendő adatok: Vas megyei fejek. Szerk. Halász Imre. Szombathely, 1930. 134. p.
2. Kultúrmérnök = mezőgazdasági vízszabályozási, lecsapolási, alagcsövezési, öntözési munkálatok tervezése, kivitelezése. Hozzá a műszaki mérnök végzettség mellett mg-i akadémia elvégzésére volt szükség. Az oklevél éppen azt mutatja, hogy kimondottan egyéb építészeti ágakban nagyon is dolgozhatott.
3. Back-malom, Back Hermann Hengermalom Rt. <http://vleveltar.gyor.hu/post/63/>
4. Müller Ede (1933-tól Andráskay-Müller) építész. Hareth (ma: Horany, Csehország), 1862 – Székesfehérvár, 1960. Építési vállalkozó. Weiss Oszkárral közös cégüket 1917-ben alapították. Székhelyük a Nádasdy Ferenc u. 16. sz. alatt volt. 1932-ben vásárolta ki társának üzletrésztét. Heckenast János: Andráskay-Müller építész-család sorsa 1-3. Vasi Építész és Mérnök Magazin. <http://www.fsz.bme.hu/mtsz/mhk/csarnok/a/andraska.htm>. További, bár fenntartással kezelendő adatok: Vas megyei fejek 1930. 133. p.
5. (Vasvármegye és Szombathely Közkórháza; 1926-1929. Heckenast i.m.)
6. (Szombathelyi Állami Faludi Ferenc Reáliskola; 1929-1930. Heckenast i.m.)
7. A mai Géfin Gyula u. 1925 és 1936 között viselte az egykori szombathelyi gyáros nevét. Feiszt György: Szombathely utcanevei és utcanevváltozásai. Szombathely, 1995. 56. p.
8. Hidasi Lajos tervei alapján 1934 és 1936 között épült. Ma a Vas Megyei Rendőrkapitányság működik benne. Gál József: Szombathely a mi városunk. : Heckenast János és Mátis Lajos a városról. Életünk, 2012. I. sz. 10. p.
9. A Ferenc József által 1890-ben alapított katonai kitüntetését, 1930-ban újították meg. Akkortól polgári személyek is megkaphatták.
10. (Pinkasz zsinagóga (Pinkasova Synagóga)
11. Bp., 1894. 02. 15. - ? színész, művészeti vezető, igazgató. 1939-től szószólója annak a kamarai mozgalomnak, amely a zsidó származású színészek kizárását követelte. 1942-ben róla is kiderült, hogy „anyai ágról nem teljesen keresztény”. Öngyilkossági kísérlete nem sikerült. Az utolsó hírek vele kapcsolatban, hogy a németországi Pockingban 1945-1946-ban (hadifogoly) tábori színházat vezetett. <http://www.huszadikszazad.hu/cikk/miert-kiserelt-meg-ongyilkossagot-kopecziboocz-lajos>; <http://szinhaz.hu/forum/1007-menneyi-paholy/13297-kopeczi-boocz-lajos>
12. Nádasdy Ferenc utca. Feiszt i.m. 49. p.
13. 1913-1914-ben, Vida Artúr tevei alapján készült Kovács szállodában (az államosítás után Savaria szálló) működött kávéház.
14. Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint közel 10%, 3482 fő vallotta magát izraelita vallásúnak. Az 1930. évi népszámlálás. I. kötet. Demográfiai adatok. 126-127. p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat. 83. köt.)
15. (Egykori Palace v.Herczeg szálloda a mai Savaria téren, a Claudia cukrászda helyén)
16. Dr. Stadler Iridor ügyvéd. Szombathely, 1873-1944. Vas megyei fejek. 1930. 119. p. és Mayer László személyes közlése.
17. Német eredetű kártyajáték, amelynek 19. század végi, egyedi magyar változata a kor legnépszerűbb kasszinói és kávéházi szerencsejátéka lett.
18. Lingauer Albin (1934-től Lékai-Lingauer) szerkesztő, laptulajdonos, országgyűlési képviselő. Gönyű, 1877 – Linz, 1962. Kezdetben liberális, sőt szabadkőműves, az I. világháború után konzervatív-legitimista, majd a mindenkori kormány politikájának megfelelő irányultságú. Irodalom: Békés Márton: Egy vidéki „újságkirály” sorsa: Lingauer Albin [1877-1962] politikai pályavázlata és népbírói pere 1-2. Vasi Szemle 2006. 15-34. és 171-185. p.; További, többségében teljesen fenntartással kezelendő adatok: Vas megyei fejek 1930. 21. p.
19. Almásy László Ede utazó, kartográfus, Afrika-kutató. Borostyánkő (ma: Bernstein, Ausztria), 1895 – Salzburg, 1951. Irodalom: Kubassek János: A Szahara bűvöletében. Bp., 1999. 341 p; További, bár fenntartással kezelendő adatok: Vas megyei fejek 1930. 138. p.
20. Wilhelm Lujza Szombathely, 1910 – Izrael?, 1978. Fiatal korában több rajzversenyen is részt vett szülővárosában. Később a szombathelyi festőtől, Jaska Istvántól vett magánórát. Amikor idősebb lett Budapestre költözött és Örkényi-Strasser István és Perlrott Csaba Vilmos magániskolájába járt. A II. világháború után elhagyta Magyarországot és Párizsban töltött két évet, Marc Chagall meghívására. 1950-ben Izraelben telepedett le. <http://omike.hu/omike/muveszek/wilhelm-lujza/181>
21. Szombathely, 1899 – Svájc, 1982. Heckenast i.m.

22. Szombathely, 1901-Bp., ? Heckenast i.m.
23. Pető Ernő sebész, kórházigazgató. Kistapolcsány, 1886 - Sárvár, 1959. Irodalom: Vas megyei fejek 1930. 107-108. p. Széll Kálmán: A Markusovszky kórház megalapítója: Dr. Pető Ernő (1886-1959) élete és munkássága. Vasi Szemle, 1999. 571-595. p.
24. (St. Kvirinus-templom Foerk Ernő, Brenner János 1932 - 1938)
25. Grósz József érsek, Féltorony (ma: Halbturm, Ausztria), 1887 - Kalocsa, 1961. 1936-tól a Szombathelyi Egyházmegye apostoli kormányzója, 1939-től püspöke, 1943 és 1961 között kalocsai érsek. Magyar Nagylexikon 8. köt. Bp., 1999. 843. p.
26. Jány Gusztáv (1924-ig Hautzinger) katonatiszt, honvédtábornok, a 2. magyar hadsereg parancsnoka. Rajka, 1883-Bp., 1947. 1936 novembere és 1938 májusa között a szombathelyi 3. vegyesdandár parancsnoka. Magyarország a második világháborúban: Lexikon A-Zs. Szerk. Ravasz István, Sipos Péter. Bp. 1997. 194. p.
27. Engelbert Dolfuss 1892 – 1934
28. Április 8. (Ld. a képet.)

A jegyzeteket Söptei Imre készítette.

Nemzeti Kulturális Alap

AZ ÉLETÜNK KIADÁSÁT A NEMZETI KULTURÁLIS ALAP TÁMOGATJA.

É L E T Ü N K

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat • L I I . é v f o l y a m

Kiadja: Berzsényi Dániel Könyvtár – Szombathely MJV Önkormányzata • Felelős kiadó: Nagy Éva, tel.: 94/513-530, mobil: 06-30/629-2765 • Főszerkesztő: Alexa Károly; E-mail: eletunk@bdkm.hu • Előfizetésben terjeszti: BDK 9700 Szombathely, Dr. Antall József tér 1., Tel.: 94/513-537; elofizetes@bdkm.hu • Előfizetési díj egy évre: 6000 Ft, egyes számok ára: 600 Ft. Megjelenik havonta, 460 példányban. • Nyomdai előkészítés:

Zoom-DTP Kft. • Nyomtatás: Palatia Nyomda és Kiadó Kft., Győr • ISSN-0133-4751

6 0 0 F t

9 771587 023027 14005

Életünk

SZERZŐINK:

Csák Gyula (1930), Budapest • Fábián László (1940), Zsenye - Budapest • Gál József (1938), Szombathely
Géczy János (1954), Veszprém • Láng Gusztáv (1936), Táplánszentkereszt • Miklya Zsolt (1960), Kiskun-
félegyháza • Sajó László (1956), Budapest • Tábori Ottó (1946), Ikervár • Tornai József (1927), Budapest
Weiss András (1929), Bécs • Zalán Tibor (1954), Budapest

E számunk képeit a Médium Galéria dokumentumai közül válogattuk.

